AUTHOR:

BERG, HENRIK

TITLE:

SKISSER FRAN EN STUDIERA I TYSKLAND...

PLACE:

STOCKHOLM

DATE:

[1897]

Master Negative #

91-80348-2

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES
PRESERVATION DEPARTMENT

BIBLIOGRAPHIC MICROFORM TARGET

Original Material as Filmed - Existing Bibliographic Record

 Berg, Henrik

Skisser från en studieresa i Tyskland, Belgien och Danmark

Stockholm [1897] D 4 + 278 p ill pl

Restrictions on Use:

TECHNICAL MICROFORM DATA

FILM SIZE: 35 mm REDUCTION RATIO: 11
IMAGE PLACEMENT: IA (IIA) IB IIB
DATE FILMED: 12-2-91 INITIALS M.B.
FILMED BY: RESEARCH PUBLICATIONS, INC WOODBRIDGE, CT

H. L. Thomas.
Rec'd from Gräfe Sept. 15th, 1898.
(Thursday.)

"Mina reskamrater".

SKISSER

FRÅN

EN STUDIERESA I

TYSKLAND, BELGIEN OCH DANMARK

AF

HENRIK BERG.

STOCKHOLM
N. J. SCHEDINS FÖRLAG.

STOCKHOLM, ANDRÉENS BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG, 1897.

Innehållsförteckning.

FÖRSTA KAPITLET.

Folshäll. — Korsfarare och sprithandlande. — Olika åsikter om tuberkelbacillen. — Afsked från Vaxholm. — "Mina reskamrater".

Då man i tio år burit det blå bandet och såsom god blåbandist muntligen och skriftligen förfäktat helnykterhetens ståndpunkt, blir det till slut något enformigt, lindrigast sagdt, att försöka öfvertyga människor om vikten af total återhållsamhet från rusdrycker. De utnötta skälen vilja gärna verka tröttande på den, som framför dem. De axiomatiskt enkla sanningarna om skadorna af spritdrycker och om fördelarne af helnykterhet hafva förlorat visserligen ej sin betydelse men så att säga sin friskhet. Man känner sig en smula nedslagen och trött, då man ser, huru stort det

motstånd är, som vanan och egennyttan i förening göra emot ens mest välmenta försök. Man känner sig hugad att draga sig tillbaka och låta yngre, ännu obrutna krafter träda fram på valplatsen.

Under det jag gick i en sådan sinnesstämning och så att säga förargade mig både öfver mig själf och öfver mina meningsfränder bland nykterhetsvännerna samt öfver de klena resultat, vi ernått, särskildt genom våra representanter i riksdagen de senare åren, kom jag att rikta min uppmärksamhet på ett fält för nykterhetsarbetet, om hvilket man i sanning kan säga: "skörden är mycken, men arbetarne äro få." Det var *räddningsarbetet bland de fallne.*

Genom en underbar ledning kom jag in i detta arbete. Och öfver all förväntan och mot mångas olycksprofetior lyckades det att den första april 1897 öppna *Stockholms alkoholisthem, Eolshäll.* Tack och heder åt de oegennyttiga människovänner, som till detta företags förverkligande frikostigt gifvit gåfvor, och likaså tack och heder åt de män, som med uppoffring af tid trädt in i detta arbete för att osjälfviskt och kärleksfullt lägga hand därvid!

Eolshäll har under sitt första halfår redan mottagit 16 patienter. Af dem gifva flera goda förhoppningar.

Emellertid tvingade sig nu en mängd frågor om räddningsarbetet bland alkoholister på mig. Jag kände, att jag behöfde lära i denna sak af andra. Jag behöfde se och höra utlandets arbetare för att undvika att betala alltför stora lärpengar. Därtill kom, att det mer och mer blef klart för mig: "vi behöfva äfven räddningshem för alkoholister bland *kroppsarbetare.*" Dessa arma män i sina bästa år, som förspillt sin framtid, som fatta tusen föresatser att sluta upp att supa men åter bryta dem, som äro okunniga om, att de lida af en sjukdom, en förgiftningssjukdom, de kunna med jemförelsevis små uppoffringar räddas och förvandlas från en skräck och förbannelse för våra samhällen till en välsignelse. Huru ofta har icke en sådan trasig kund kommit till mig på min mottagning och begärt medicin, därför att han super. Under tårar har han bedt mig rädda sig. Och då jag svarat, att det kostar minst 75 kr. i månaden på Eolshäll, har han bedröfvad återgått till bränningarne för att sjunka, sjunka, sjunka. Jag har läst i Viktor Rydbergs dikt, Grubblaren, om huru grubblaren från det öde skär ser tusende blygrå vågor, ur hvilka tusende hufvuden sticka upp och tusende händer arbeta för lifvet, alla sysselsatta med den stora frågan *evigheten.* Så har jag tyckt mig själf stå på en klippa. Och dessa olyckliga alkoholi-

sters gestalter hafva trädt fram för min själs syn såsom skeppsbrutna, som hålla på att rundtomkring kämpa för lifvet. Jag har hört deras jämmerrop. Jag har sett deras förtviflade försök. Jag har sett deras slöa resignation, då de märkt, att allt varit förgäfves. Jag har sett tårarna rinna utefter deras kinder. Jag har sett deras hustrurs bleka, fårade ansikte, och jag har kännt: Vi måste rädda äfven dem. — Jag såg på utställningen i Brüssel under min resa en tafla, föreställande *Peter af Amiens* predikande korståg, en kolossal duk. Eremiten står med upplyftadt krucifix och framför honom hären af stålklädda riddare, lyftande mot höjden sina svärd, män, kvinnor och barn, alla besjälade af en enda tanke: *Gud vill det.* Man tycker sig höra liksom ett mångtusenstämmigt ljud rulla fram öfver fältet: Gud vill det, Gud vill det! Jag kan beklaga korsfararnes villfarelse, men jag kan ej annat än beundra deras villiga hängifvenhet att offra egendom, fädernesland, lif och blod för förverkligandet af en stor tanke. Jag vågar ej döma dessa korsfarare strängt. De flästa dogo för ett ideal. För vår nyktra tid var deras ideal ett falskt. Men hellre dö som korsfararne i kampen för det högsta, som samtiden, som tidsuppfattningen känner, än kallklokt och praktiskt sitta och draga revenue af likars elände, vare sig jag förtjänar

på sprit här hemma i Sverige eller såsom Wehrman i Hamburg sänder ångfartygslaster med sprit till Kamerum. Jag tror, att på den stora dagen, då böckerna skola upplåtas, och då människorna skola dömas icke blott efter sina gärningar utan efter sina bevekelsegrunder, skall en korsfarare från 1100-talet stå sig oändtligt mycket bättre än 1900-talets spritgeschäftsman.

Men jag hade äfven en annan anledning att vilja resa till kontinenten. *Lungsoten* skall ju nu utrotas. Våra allra modernaste vetenskapsmän, bakteriologerna, skola visa oss vägen, säger Koch. Korsfararnes ställning var då mycket lyckligare än bakteriologernas, ty en muhammedan kunde man både se och känna och pröfva stålet emot. Men ehuruväl turkarne i våra dagar äro långt värre än deras förfäder för 800 år sedan, torde de ej vara så svåra att komma till rätta med som de små tuberkelbacillerna. Just deras litenhet skyddar dem, likaså deras osynlighet, som är följden däraf, samt deras allmänna förekomst. Den lärda världen är delad i tvänne läger i afseende på bacillerna. Det ena med *Koch* i spetsen, vill bota lungsoten genom att utrota bacillerna och behandla den sjuka människan med preparat af bacillerna, en metod, som alltid starkt påminner mig om det bekanta bibelspråket "att utdrifva djäflar med Beelsebub, djäflarnes öfverste", och som från

matematisk synpunkt erinrar mig om den oomkullrunkeliga satsen, att $1 + 1$ är $= 2$, kort och godt, att jag ej kan upphäfva ett ondt genom att därtill lägga ett likartadt.

Den andra skolan föraktar bacillerna, på samma gång som den fruktar dem. Utgåeende från den öfvertygelsen, att tuberkulosen är en urartningssjukdom, som hufvudsakligen ärfves, vill denna skola utrota lungsoten genom förbättrande af de allmänna hygieniska vilkoren, genom folkupplysning, genom förhindrande af äktenskap för lungsiktiga m. m. Helt förneka lungsotens smittosamhet vilja denna skolas målsmän ej. Men de bestrida, att en frisk människa kan smittas af lungsotsbacillen, och de påstå, att fruktan för smitta är betydligt öfverdrifven. Såsom typiskt för denna skolas åsikt kan jag anföra ett yttrande af geheimerådet *Dettweiler*. Han sade till mig om tuberkelbacillen: "Jag har alltid sagt, att han är ein kleiner, fauler, dummer Kerl (en liten, lat, dum krabat). Man har betydligt öfverskattat honom."

Emellertid har inom vårt land den tanken mer och mer gjort sig gällande, att äfven för de lungsiktiga måste speciella sjukhus upprättas. Lungsotssanatorier skola byggas för dem på samma sätt som räddningshem för alkoholisterna, enligt principen: "*Allt på sin rätta plats.*" Hand i hand med de lungsiktigas behandling på specialanstalter skall gå ett upplysningsarbete, som förr eller senare, enligt de mest sangviniskas förhoppningar, skall hafva till resultat tuberkulosens utrotande.

Dessa sanatorier i Tyskland önskade jag besöka, innan jag fullbordade det populära arbete om lungsot, hvarmed jag var sysselsatt. Det blef då klart för mig, att jag måste resa och använda min fritid till hvila från praktik men till studium af filantropiska och medicinska frågor.

Vaxholm har fått en farlig konkurrent i *Saltsjöbaden*. Det lilla vackra Vaxholm med sina fiskebåtar, sitt militärläger, sina sommargäster, är en af de skönaste punkterna i Stockholms skärgård. I år under utställningssommaren hade de kära Vaxholmsborna tänkt, att de skulle göra goda affärer. De hade räknat ut, att när främlingsströmmen kom till Stockholm och stockholmarne finge sina 8,000 rum uthyrda, skulle de med en naturlags nödvändighet drifvas från Stockholm. Naturligtvis skulle de då, en stor procent åtminstone, komma till Vaxholm, och då kunde vaxholmarne sätta upp hyran, och för en våning, som eljest kostar 300 kronor för sommaren, få 400 kronor. Detta var ju alldeles tyd-

ligt och klart, då uthyrningskommitén i Stockholm satt in så vackra meddelanden i tidningarna. Följaktligen, när i mars månad en ångare, fullastad med hyreslystna stockholmare en söndag kom öfver till den lilla staden, begärde vaxholmarne höga pris för sina lägenheter. Men detta skulle de ej gjort, ty stockholmarne voro förståndiga. De föredrogo att stanna kvar i sin hufvudstad och hafva sommarnöje på utställningen. Så kom det sig, att i Vaxholm stod det långt in i juli månad i en massa fönster att läsa den dystra inskriptionen: *att hyra.* Kullan Anna vid ångbåtsbryggan hade fullt upp med anmälningar om lediga rum, och på en anslagstafla vid ångbåtsbryggan trängdes lapparne om rum med hvarandra. Vi, som bodde i Vaxholm, som hade fastnat där, vi hade det godt och lugnt och fridfullt.

Nu skulle jag taga adjö af den lilla staden. Det var en måndagskväll. I Vaxholms vackra missionshus var en skara vänner samlad. Vi hade delat mycket med hvarandra och mer än en gång suttit ned tillsammans vid källan med det lefvande vattnet. Nu skulle vi säga hvarandra farväl. För mina ögon låg kontinenten stor och mörk, ungefär som jag föreställer mig *Stanley* betraktade den "mörka kontinenten", när han skulle gifva sig af tvärs öfver Afrika. Jag

kände inom mig allehanda ångrande tankar: "Hvarför kunde du ej stanna kvar? Det är ju ej nödvändigt att göra denna resa, att lämna den kära fosterjorden och begifva dig ut bland faror och främlingar." Men det obevekliga *måste* göra sig gällande. Vi förena oss i bön. Vi anbefalla hvarandra åt vår trofaste himmelske Fader. Jag kan ej beskrifva, huru rörd jag blef, då en af vännerna, glad och ifrig och hemlighetsfull, kom fram och stoppade ett kuvert i min ficka, hviskande: "Detta skall du hafva med dig på resan", och trots alla mina protester och till svar på alla mina frågor endast slog med handen och upprepade: "Du skall ha det med dig!" Jag skall aldrig glömma den kärlek, som tog sig uttryck mot mig på detta sätt. Så kommo handtryckningar och välgångsönskningar.

Den sista tunga resmorgonen gryr. I ljusglans ligger naturen. Klockan är 12,30. Under en molnfri himmel glider båten hän bort mot Tenö. Vaxholms röda och hvita hus afteckna sig blandade med grönt som den mest förtjusande tafla midt emot den ärevördiga grå fästningen. Där står ännu en liten flock på bryggan och viftar och viftar. Det är mina egna små flickor. Adjö, mina små lam! Jag måste hafva er med på resan, och när jag inte kan få er personligen med, får jag nöja mig med edra

porträtt. För att mina kära läsare skola få se, huru mina "reskamrater", som följde med mig i min plånbok, sågo ut, har jag ritat af dem som titelplansch.

ANDRA KAPITLET.

Salubrinets pappa. — En skånsk herregård. — Imperator. — Stadsmissionens hotel i Berlin. — En utflykt till Thiergarten. — Kinder der Wüste.

E*slöf* är en efter våra förhållanden betydlig plats i Skåne, större än många städer och med mycket liflig järnvägsrörelse. Hvad som i Eslöf för läkaren har det största intresset är, att där bor fil. d:r *P. Håkansson*, salubrinets uppfinnare. Enär jag af honom var välvilligt inbjuden att hälsa på, begagnade jag tillfället emellan två tågombyten att under två timmar få bese hans fabrik och gästa hans hem. Se, där kommer han! Något framåtlutad i gången, cirka 50 år, rör han sig med en ynglings liflighet. Två

saker kan han aldrig lämna, det ena sin älskade cigarr, det andra sitt salubrin. Under det han röker och vi tala om salubrinet, äro vi framme i hans hem och befinna oss snart i fabriken. Doktor Håkansson, som inom parentes sagdt, först tagit teologisk examen, innan han blef kemist och filosofie doktor, har i många år tillverkat ättika och därunder gjort den iakttagelsen, att bröstsjuka patienter icke endast utan olägenhet utan med verklig fördel inandas luften i hans ättiksfabrik. Jag, som har friska lungor, och icke var van vid experimentet, kunde endast en kort stund härda ut i den intensiva ättiksatmosfären, under det doktor Håkansson själf med det största lugn gick bland sina tolf kar och förklarade anordningarne. Genom en märkvärdig tillfällighet, som man säger, har han lyckats göra en viktig

Fig. 1. **Fil. Dr. P. Håkansson.**

upptäckt: att sammansätta ett ämne, benämdt *salubrin*, som består af ättiketer, ättika, sprit och vatten i vissa proportioner. När jag första gången läste om salubrinets underbara egenskaper, skakade jag betänksamt på hufvudet. Men "ingenting är så envist som ett faktum", säger Napoleon I. Då jag började försöka salubrinet. fann jag till min synnerliga förvåning, att det verkligen är ett högst nyttigt och verksamt medel för en mängd åkommor, med ett ord att salubrinet ej är någon humbug. Jag har under de senare åren i en mängd fall och med särdeles god framgång begagnat mig af detsamma. Det var mig därför mycket kärt att på ort och ställe få åse fabrikationen och lära känna dess upphofsman något närmare.

Vid frukostbordet, där sådana skånska rariteter som gåsbröst serverades, var naturligtvis salubrinet på tapeten. Eniga voro vi om, att det mot frostknölar, insektstygn, vid sårbehandling m. m. är synnerligen förträffligt. Jag kunde t. o. m. meddela doktor Håkansson, att jag af ättiketer (n. b. *ren* sådan, hälst från dr. Håkanssons fabrik) fått goda resultat vid influensa och andra febrar af en invärtes dosis på 30 à 40 droppar några gånger om dagen i vatten, alldeles såsom han för mig uppgifvit. Då jag nu är speciellt sysselsatt med studium af lungsot, intresse-

rade det mig att höra hans bestämda förklaring, att mot tuberkulösa sår salubrinet är ett högst verksamt medel, något som jag för min del ej alls betviflar på grund af dess kemiska sammansättning. Med känslor af tillfredsställelse, en flaska salubrin i fickan samt en vacker törnros i handen från hans trädgård, tog jag afsked af den välvillige doktorn på tåget, som skulle föra mig mot Ystadhållet. I strömmande regn skildes vi åt. Han är en ovanligt oegennyttig person, men väntar nu att skörda frukterna af sina ej små uppoffringar i salubrinfrågan. Jag tror verkligen, att han skall komma åtminstone ett stycke framåt på den första millionen.

Ned emot Ystad ligger på den stora slätten en herregård, dit jag i många år önskat få komma. Emellan dess förvaltare och mig har nämligen existerat en förbindelse af ungefär samma natur som telefonen, med den skilnad, att tråden varit spänd icke mellan våra bostäder utan mellan våra hjärtan. Det var år 1882 på hösten. Jag skulle resa ned till Lund för att disputera för den filosofiska graden och hade för sista gången min hvita mössa på, där jag satt i en tredje klass järnvägskupé. Då kom en ung herre med glas-

ögon in och slog sig ned midt emot mig. Efter en stund drar han upp ett exemplar af Söndagsnisse ur sin ficka och bjuder mig detsamma helt artigt till reslektyr i tanke att bereda mig ett nöje. "Jag läser ej sådana tidningar", svarar jag. "Såå, hvarför icke?" Den ena frågan, det ena svaret gaf det andra. Ett samtal började. Innan vi skildes åt, lämnade jag min nye bekante mitt visitkort och min adress. Från detta flyktiga möte daterar sig en korrespondens, från korrespondensen en sinnesändring hos min nye bekante, som sedermera blef min vän och en trofast vän i alla öden. — Den forne läsaren af Söndagsnisse stod där nu på perrongen med skånsk trygghet iklädd en tjock regnkappa och skinande af belåtenhet att få mottaga "sin kära pappa", som han brukar kalla mig. Jag å min sida var ej mindre glad att få se min "Timoteus". Vi stiga upp i en stor skånsk tvåsitsig vagn. Under färden hafva vi så mycket att tala om, att vi blott hinna börja på de olika ämnena. Så komma vi fram. Här ligger herrgården, där min vän är förvaltare: en oansenlig hufvudbyggnad, präktiga uthus, granna kreatur, tusen tunnland åker. Regnet står som spön i marken. Min vän skakar betänksamt på hufvudet. Men vi måste finna oss i det oundvikliga. Det är just en af Falbs kritiska dagar, den förste augusti. Det var natten

mellan den 31 juli och den 1 aug., som de förfärliga öfversvämningarne i Schlesien och Sachsen ägde rum.

Vill man lära känna en människa rätt grundligt, bör man studera hennes bibliotek. En människas tanke- och känsloväld aftecknar sig ej blott genom hvad hon själf producerar, utan ockå genom hvad hon förbrukar i andligt afseende. Min käre broder lät mig utan tvekan få skåda in i sina bokskatter. Där hade skett en grundlig reformation. En massa romaner af underhaltig beskaffenhet hade offrats åt lågorna, och nu fann jag i stället först och sist böckernas bok jämte en mängd goda bildande böcker af Rudin, af Kirkegaard, m. fl.

Vi öfverenskommo, att jag skulle hvila ut några dagar före min långresa. Trots regnet, som då och då förmörkade min värds vänliga ansikte, var det en särdeles vederkvickande tid. Jag fick utbyta min velociped mot en nummerhäst, göra mina lärospån i ridkonsten och vid min värds sida trafva öfver slätten. Det gick långt bättre, än jag väntat. Besök hos grannarne, inspektion af ägorna, läsning, — och innan vi visste ordet af, hade den sista kvällen af min vistelse inträdt. Den skulle firas på ett särdeles högtidligt sätt. Den främmande doktorn hade blifvit bekant med folket under dessa dagar genom att få lämna några medicinska råd

och tala några tröstande ord till de på godset befintliga sjuka, hvilka begärligt passade på tillfälle att få tala vid en ny läkare. När klockan slog sex, hade därför alla godsets invånare, som kunde komma ifrån, med glädje hörsammat inbjudningen till fest i trädgården — en förtjusande trädgård med höga träd, sandgångar, gräsplaner och stackar med nyslaget hö på gräsplanerna. Det var en härlig sommarafton. Folket ordnar sig i grupper. Den gamle kyrkoherden med sitt silfverhvita skägg och landtmätarne jämte förvaltaren intaga sina platser; "lafogden" fattas ej häller. Det skall bli ett "möte". Det märkvärdiga är, att kyrkoherden sitter som åhörare, och doktorn skall tala. Jag hade sedan många år lofvat min vän: "Kommer jag till dig, så skall jag tala till ditt folk." Nu fick jag den stora glädjen att uppfylla detta löfte. Jag hade till text valt 1 Kon. 18 kap., där Elias beder om regn, efter att det förut hade varit torka under tre år och sex månader. Jag tog mig häraf anledning att till skåningarna tala om, hurusom det finnes en lefvande Gud, hurusom denne Gud hör våra böner, hurusom han har all makt i himmel och på jord, hurusom han regerar öfver väderleken, årsväxten och alla våra yttre förhållanden, och huru han vill blifva härskare äfven i våra hjärtans värld, i våra lif. Han önskar blott *ett*, att vi såsom folket på Karmel falla ned och

säga: "*Herren är Gud, Herren är Gud.*" Vi äro alla välkomna, i hvilken ställning, i hvilken ålder vi än äro, att i Jesu namn mottaga den nåd, som Gud utlofvat hvarje syndare, som åkallar honom.

Efter mötet severades te med smörgås. Dessförinnan måste jag undergå en grundlig handtryckningsceremoni. Allvarliga och trohjärtade kommo kvinnorna fram, flickorna med och ej få af männen, för att trycka mina händer med djupa nigningar och välmenta bugningar under hjärtliga tacksägelser. Aftonens skuggor föllo allt längre. Folket skildes åt, kyrkoherdens vagn rullade bort, och så var mötet på Hedvigsdal blott ett minne.

Från Trelleborg skall den stolta "Imperator" löpa till hafs. Jag är icke sjöman. Men nog funderade jag, när jag såg den smala rännan, huru det skulle gå för en stor båt att i stormväder taga sig in i hamnen. Jag medger, att "Imperator" är mycket grann och mycket förgylld; men nog är den bra hög och rankig, och nog måtte den rulla förfärligt i sjögång. Jag hade lycka, ty dagen var härlig och solskenet glittrade öfver de otaliga små vågorna, då båten majestätiskt gjorde sin tur till Sassnitz. Jag kände

mig tacksam vid tanken på, att jag på hemvägen hade returbiljett öfver Warnemünde—Gjedser.

Stolt tronar kejsarens porträtt på Imperator: den första fläkten af *käjsarkulten* slår oss till mötes.

När man kommer till *Berlin*, är det onekligen ett viktigt problem, hvar man skall få ett bra

Fig. 2. **Hospiz der Stadtmission, Mohrenstrasse 27, Berlin.**

hotel. Jag har för länge sedan löst den frågan och tar alltid in på något af stadsmissionens hotel, men telegraferar försiktigtvis några dagar i

förväg för att reservera mig en plats. Med den lugnande känslan, att ett rum väntade mig, kunde jag därför begära en "droska, första klassen", af den posterande portiern, få mig ett nummer och snart rulla i väg till *Mohrenstrasse 27*. Stadsmissionen i Berlin har här ett förstklassigt hotel med ett utmärkt centralt läge. Det är en känsla af sann tillfredsställelse att komma hit: så stilla, så hemlikt! Där hafva vi vår "direktor", Hartmann, elegant i sin långa svarta bonjour som vanligt. Portiern, den lille välvillige mannen, är kvar. Allt går här som ett urverk. Man känner sig vara bland goda, välvilliga vänner. Tillvaron af ett sådant hotel i en världsstad är sannerligen en stor förmån för de resande. I matsalen går den gamle hofmästaren ännu kvar. Hans stela, slätrakade ansikte bibehåller sitt orubbliga allvar. Jag tror icke det skulle vara lätt att få den mannen att skratta. De små kyparne i sina frackar kila omkring. Där sitta käjsartaflorna på väggen. Endast publiken är i dag en annan, än då jag sist var här.

Hvarje morgon kl. $^{1}/_{2}9$ hålles i hotellet morgonbön. På klockslag ljuda kammarorgelns toner. En skön sång sjunges. De tyska psalmböckerna synas mig vida bättre än den svenska, som till största delen innehåller mindre lyckade öfversättningar af de tyska, härliga psal-

merna. Det är min gamle vän, pastor *Fischer*, som talar öfver vinträdet och grenarne, enkelt och hjärtligt, Han varnar för att slita sig lös från Jesus. Han framhåller, hurusom grenen, skild från rankans stam, måste förvissna. Han talar om vikten af att *i dag* hafva gemenskap med Herren under allt, som möter oss; och han slutar — allt för tidigt — med en hjärtlig, brinnande bön för gästerna och för deras anförvandter. Ännu några versar, och morgonbönen är slut. Gästerna skingras. Jag hinner dock få göra upp med pastor Fischer om ett sammanträffande på stadsmissionens konferens påföljande dag.

Självfva salongen, där morgonbönen hålles, är utmärkt vacker. Öfver orgeln hänger en skön oljemålning, föreställande frälsarens person. Bland andra taflor finnes där en liten oljemålning med sparfvar och andra småfåglar i kroppsstorlek. Därunder stå endast de betydelsefulla orden: *Matt. 6: 25.* Goda underhållande böcker och planschverk jämte adressböcker o. s. v. finnas att tillgå. Mer än en kär stund har jag tillbragt i detta rum med vänner, som besökt mig på hotellet. Stadsmissionen har i Berlin ej mindre än 5 sådana hotel. För dem alla gemensamt är att drickspengar ej mottagas af betjäningen[1]. De

[1] I stället uppföres på den resandes räkning en viss procent af hans skuld under rubrik: Till betjäningen.

äro alla öfverfulla af resande och lämna ett ganska betydligt öfverskott, hvilket tillfaller stadsmissionens verksamhet. Ett dylikt hotel skulle ovilkorligt löna sig att uppföra här i Stockholm. Jag vill på det allra hjärtligaste råda mina landsmän, som resa till Berlin, att göra personlig bekantskap med dessa hotel. Ofta kan man på dem få upplysningar, som äro af det största värde för hela ens vistelse i Tyskland.

Enär jag flere gånger förut varit i Berlin och gjort den tröttsamma men lönande rundturen genom dess museer, önskade jag denna gång få se något, som jag ej förr besökt, och styrde därför mina steg till *Thiergarten*, särskildt den zoologiska trädgården. Där vistades för tillfället en *kalmuckkaravan*. Det var märkvärdigt att se, huru sparsamma berlinarne äro. En estrad med primitiva träbänkar var uppförd, där man för 25 pfennig kunde få sittplatser under förevisningen. Man kunde ock gratis få åse förevisningen, om man nöjde sig med att stå, stödd emot räcket, som omgaf den inhägnade planen. Endast ett fåtal af de besökande kostade på sig den lyxen att under den långa föreställningen sitta. Tysken har sin 10-pfennig lika stor som vår 50-öring, och han värderar den också. Vi svenskar hafva små tioöringar och små tjugufemöringar, och vi låta dem gladeligen rulla. Jag har i Tysk-

Fig. 3. Kalmuck-karavan.

land mer än annorstädes fått se vikten och nödvändigheten af att spara på små slantar, om man vill få *stora* pengar.

Den zoologiska trädgården lönar sig väl att bese. Den utgör ett af berlinarnes bästa nöjen. Frånsedt de härliga, melankoliska lejonen, de putslustiga elefanterna, tapirerna, aporna och en massa andra djur, finnes där naturligtvis alltid någon särskild dragningskraft. I dag var det kalmucklägret. Huru det ser ut, kan läsaren se af vidfogade bild. Vi sågo först kalmuckernas gudstjänst. Tvänne mycket högtidliga präster, så lika katolska präster, som gärna är möjligt, klädda den ene i en gul sidennattrock, den andre i en röd kostym, med höga mössor på hufvudet, sutto med korslagda ben på hvar sin sida om ett primitivt altare, prydt med uppklistrade gudabilder, samt uppförde religiösa ceremonier på stammens medlemmar, hvilka helt ödmjuka gingo förbi och fingo någon sorts vätska hälld på sina hufvuden. När den ohyggliga religiösa ceremonien var slut, började mer muntra föreställningar, däribland ridt på magra, fula hästar. Kvinnorna gjorde början. Med pipor i munnen redo de grensle som männen, liksom fastvuxna vid hästryggen, under det de jagade fram i karrier, så att hästarne lågo utefter marken. Sedan kom männens tur. Det var en intressant syn att se en skara ryttare rusa fram,

Fig. 4. Från Zoologiska trädgården i Berlin.

drifvande framför sig en hel flock med tvåpuckliga kameler och får med oerhörda fettklumpar på bakbenen. Lassofångsten ville ej gå rätt bra. Visserligen lyckades kalmuckerna några gånger fånga kamelernas hufvuden i snaror, men flere gånger gick det ej. Ändtligen var det en, som tog en kamel med lasson öfver den främsta puckeln till åskådarnes stora förtjusning. Så förekommo danser. En yngling och en flicka trädde under långsamma, groteska rörelser emot hvarandra på en platform och aflägsnade sig så från hvarandra under en barbarisk musik. Det hela var en sorts högtidlig pantomim. Sist förekom tältflyttning. De rödmålade trätälten kunna genom en sinnrik konstruktion slås tillsammans, hvarefter de packas på kamelernas rygg. Kvinnor och barn sitta upp på kamelerna eller i en stor kärra, som drages af en kamel. Männen marschera, och det groteska tåget skrider framåt under afsjungande af enformiga sånger. — Hvad är lifvets ändamål? frågade jag mig själf, när jag hade sett allt detta och därigenom besparat mig en resa på tusentals mil till Kirgisiens grässtepper. Dessa människor, de lefva på sitt vis lyckliga, nöjda och glada. Berlinaren i sin uniform och med värja vid sidan eller på sitt kontor eller bakom sin disk, lefver i en fördärfvad luftkrets, bortryckes af lungsot eller dukar under för några

af de gängse samhällssjukdomarne. Hvem är lyckligast? Hvad kirgisen, hvad berlinaren behöfver, är just att lära känna *lifvets mening*. De behöfva lära känna Jesus, världens ljus, så tänkte jag. Och så gick jag ifrån kalmucklägret för att åse berlinlifvet några steg derifrån, till en konsert i Thiergarten.

Att åhöra denna konsert kostar ingenting, ehuru, då man slår sig ned vid ett bord, en självklar sak är, att man skall förtära något. Jag valde kaffe och smörgås. Småbröd tyckas tyskarne icke känna till. Under det jag satt och förtärde mitt ohyggliga tyska kaffe — jag har icke på ett enda ställe i Tyskland fått godt kaffe (det är till färgen svart; vidare är det tjockt, smakar illa och måste vara sammansatt af allt möjligt annat än af kaffebönor) och under det jag lyssnar till dubbelkonserten — det är nämligen tvänne orkestrar, placerade på mycket langt afstånd från hvarandra, så att i samma ögonblick den ena slutar ett nummer, börjar den andra, naturligtvis uniformerade musikanter från arméen — så har jag godt tillfälle att studera publiken. Öfverallt den preussiska militärmössan med sin fula, breda kulle och sin lilla skärm! De flesta rekvirera bier, en och annan kaffe. En fin fru vid ett bord i närheten tar upp sin pirat och drar ur den fram en mängd i papper invecklade smör-

gåsar med korf, ost och skinka åt sig och sin familj samt förtär med största lugn dessa smörgåsar till det rekvirerade kaffet. På detta sätt depensera berlinarne mycket litet pengar, när de äro ute på sina offentliga nöjen. Öfverallt såg jag, att människor hade smörgås med sig, i järnvägskupéer, på offentliga ställen, ja, på muséer, i parker, i spårvagnar. Tyskarne äta smörgås när som helst. De genera sig icke det minsta för sina grannar. Det blir naturligtvis ofantligt mycket billigare att själf göra smörgås hemma än att köpa dem ute. Man talar om det svenska "smörgåsbordet" och säger, att det är karakteristiskt för vår nation. För den tyska nationen är sannerligen "smörgåsen" karakteristisk.

Musiken är skön, aftonen är stilla, publiken i Thiergarten är såsom öfverallt i Tyskland oklanderlig. Men massan af uniformer, af stela värnpliktige och ännu stelare officerare samt den brist på frihet, som utmärker Tysklands vanliga folksamlingar, verkar, minst sagdt, tröttande och ingifver på samma gång en obestämd känsla af fruktan för ett bakom liggande *något*, som håller sin utsträckta hand öfver det hela. Det är militarismens mara, som rider folket. Det är ej ett fritt, självständigt och lyckligt utan ett förslafvadt folk. Det är det intryck, man får, när man kommer till Berlin.

Från Thiergarten gick jag till Castan's (panoptikon) för att se ett arabläger, de s. k. "Kinder der Wüste". Etnografi, *människan*, intresserar mig obeskrifligt. Hvad jag här såg, var visserligen mycket lärorikt. Arabflickor med bländande hvita tänder, blåsvarta hårflätor och djupt bruna ögon; muselmän, som gjorde sina böner för att roa publiken under ett monotont upprabblande af stycken ur Koran, med militärisk precision slående sina pannor i golfvet med vissa mellanrum o. s. v. Tänk, att man har kommit så långt, att religiösa ceremonier utföras för betalning, för att tillfredsställa publikens skådelystnad! Ormtjusningen var märkvärdig. Cobran var ursinnig, och dess hals svällde till dubbla tjockleken. Men araben blef ej biten, och slutligen fick han ormen att helt lugnt krypa in igen i sin lädersäck till sina hemska kamrater. Det obehagligaste numret var den s. k. magdansen, på tyska "auch Tanz". Jag misstänker starkt, att detta glansnummer hade ditlockat de flesta åskådarne. Bukdansen är obeskrifligt vidrig. Huru unga kvinnor kunna ernå en sådan skicklighet i konsten att gymnastisera med sin mage är obegripligt. Det ser ut, som om de inne i sin mage hade ett tjog muskler, som icke finnes hos en vanlig menniska. Och hela tiden medan de utföra detta högst originela konststycke, förflytta de

sig långsamt tvärs öfver skådebanan genom små vridningar med sina fötter, allt under det de betrakta publiken på ett sätt, som visar, att de icke hafva en aning om det oanständiga i sitt uppträdande. Berlinerpubliken njöt kolossalt under andlös tystnad. Sedan skallade applåder! Publikens qualité var tämligen blandad. Dock tycktes ej saknas s. k. fint folk[1].

[1] I programmet står: "*Kvinnor från Biskra* utföra magdansen, som är af bibliskt ursprung, och redan, såsom skriften berättar, dansats inför Holofernes".

Ej ett ord står i bibeln om magdans. Men bibeln är bra att ha, då det gäller att tysta ett sjukt samvete!

TREDJE KAPITLET.

Johannestisch 6. — Hofpredikanten *Adolf Stöcker*. — Hos *Stieglitz*. — På "Blå Korset". — Lungsotssanatoriet vid Grabowsjön. — *Bolle's* mjölketablissement — Johannesstift. — Diakonfrågan.

J*ohannestisch 6* är en plats, som är centrum för *stadsmissionens* verksamhet i Berlin. Där bor nämligen hofpredikanten *Stöcker*. Där har han sin vackra missionskyrka, och där har han äfven stadsmissionshuset för friare sammankomster. Klockan 9 nästa morgon hölls där en konferens af stadsmissionens arbetare, till hvilken jag välvilligt inbjudits. Min vän, pastor *Fischer*, ledde mötet. Cirka 40 herrar och 2 damer deltogo däri. Det var lärorikt att höra dessa veteraner omtala sina erfarenheter från arbetet i Berlin. I denna stad med 1,800,000 människor finnas

församlingar på 100,000 själar. I hundratusental räknas de människor, som aldrig besöka en kyrka, ej äro döpta, ej konfirmerade, aldrig besöka nattvarden, som lefva fullkomligt utan någon gemenskap med Guds ord, som äro kompletta hedningar. Hvilket oerhördt arbetsfält! Stadsmissionen arbetar mest med skriftspridning och husbesök, mindre med egentlig evangelisk verksamhet, ehuru äfven denna naturligtvis förekommer. Glädjande erfarenheter omtalades på mötet af flere bland de närvarande. När de hörde, att jag speciellt intresserade mig för nykterhetsverksamheten, antog mötet mer och mer karaktär af redogörelse för stadsmissionärernas erfarenheter från arbetet bland drinkare. De hade ej saknat framgång, ehuruväl de medgåfvo, att här så väl som i alla andra afseenden var ett oerhördt stort fält öppet för kristlig verksamhet och människokärlek. Det var präktiga, ädla män, jag här fick sammanträffa med. Pastorerna *Abramowski* och *Braun* äro ännu jämförelsevis unga män med framstående begåfning. Jag blef ombedd att säga några ord och talade med anledning af att salen pryddes dels af en Luthersbild dels af en Gustaf-Adolfsbyst öfver ett ämne, som alltid verkar elektriserande på tyskarne, om Gustaf Adolf. Vidare talade jag om alkoholen, om Guds ord, om Sverige och om Tyskland. De kära tyskarne gåfvo mig på det

mest hjärtliga sätt sin välvälja tillkänna. Tyvärr var *Stöcker* själf borta. Han hvilade sig på sitt gods i Sydtyskland. Men eftersom vi nu befinna oss i Stöckers missionssal i närheten af hans stora vackra kyrka, kan det ju icke vara ur vägen, att jag passar på och presenterar honom själf, samt berättar, hvad jag om honom under min resa i Tyskland inhämtat.

Det finns en man, som under flere år har satt hela Berlin i rörelse, som delat människorna i två partier för och mot sig, som mer än de flesta gått genom ondt rykte och godt rykte; det är hofpredikanten *Adolf Stöcker*.

Jag kom en gång att för en man med framskjuten ställning i samhället nämna Stöcker. "Ah", sade han, "vet ni, hvad den mannen gör? Jo, han predikar *hat!* Och det är väl ej rätt?" slöt han. Nej, det kunde jag ju ej påstå. — Så träffade jag andra, som med tårar i ögonen talade om "den lieben Hofprediger", så att, om man ej var blind på båda ögonen, man kunde se, att han helt vunnit deras kärlek och förtroende. — Hvilka ha nu rätt? Den frågan har jag sökt få besvarad, och jag tror, att jag fått den rätt besvarad. Men jag finner mer och mer, huru oerhördt lätt man

på resor blir vilseledd af åtskilligt godt folk i uppgifter ej blott om personers karaktärer, utan om rena sakförhållanden, om siffror. Så fort en reseskildrare beskrifver "ställningar och förhållanden" på en plats, hvilka han ej själf varit vittne till, kan man hafva skäl att tills vidare en smula misstro honom — så framt han ej tillgripit den bekväma (och ej sällan andvända) metoden att öfversätta resehandboken.

För att nu komma till Stöcker, är jag i tillfälle att ur bästa källa meddela några notiser om honom. Han är född den 11 december 1835 i Halberstadt. År 1854 blef han student, och studerade sedan först i Halle, därpå i Berlin. Under många försakelser fullbordade han sina studier, och var sedan informator i Neumark, hvarjämte han företog resor. År 1863 blef han landtpräst i furstendömet Halberstadt och fick här pröfva på landtlifvets fröjder och lidanden. Men redan efter 2 1/2 år förflyttades han till Hamersleben. Här fick han genomgå svårigheter. Hamersleben är en stor industriby med grufrörelse och sockerfabrik. Den unge pastorn fick nu göra studier i den sociala frågan. Här gifte han sig 1866 med dottern till fabrikanten Krüger i Brandenburg. Äktenskapet blef barnlöst. Efter kriget 1870—71 kom Stöcker till Metz och utvecklade här en utomordentligt välsignelserik verksamhet. 1874 kal-

lades han af kejsar Wilhelm I till Berlin och utnämndes till hofpredikant. Samtidigt härmed infördes lagen om civiläktenskapet i Tyskland. Och nu började för Stöcker en väldig kampens tid.

Som riksdagsman slöt sig Stöcker i början till de konservativa. Men i längden kunde han ej hålla sig stilla inom detta parti, utan bildade ett eget, det kristligt-sociala partiet, hvars ledare han naturligtvis blef. Med Bismarck kom han i strid, i det han först ogillade införandet af den allmänna rösträtten, hvilken, bland annat, gjort, att i Berlin socialisterna tillsätta riksdagsmännen, och sedan, då Bismarck ville besvärja de andar, han själf frammanat, ogillade den socialistlag, som Bismarck nu framlade. Bismarck blef så vred på Stöcker, att han påyrkade dennes landsförvisning, men gamle kejsar Wilhelm sade: "låt vara!" Med kraft uppträdde vidare Stöcker mot judendomens inflytande i Berlin. Judarne vill han intet ondt — det är hans fiender, som falskeligen beskylla honom därför —; men han har motsatt sig judarnes sträfvan att utbyta den gamla tyska anden hos folket mot en judisk. Judarne i Berlin äro 115,000, katolikerna äro 300,000, resten protestanter (1,400,000); men faktiskt behärska judarne de flesta tidningarna, behärska börsen, blifva läkare och advokater i allt vidsträcktare grad. Stöcker har på ett fogligt sätt sagt ju-

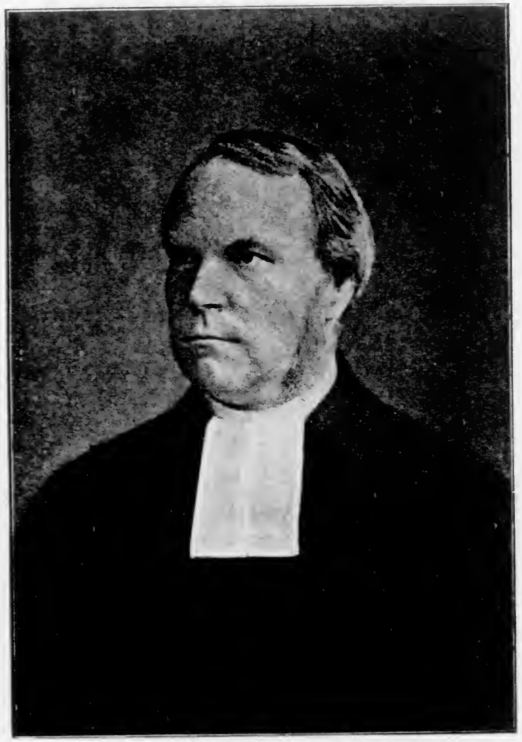

Fig. 5. **Hofpredikant Adolf Stöcker.**

darne sanningen, och dessa å sin sida hafva i sina tidningar sökt alldeles nedgöra honom. Stöc-

ker anhöll 1889 om afsked från hofpredikantbefattningen och fick denna sin begäran uppfylld. Han har stött sig med kejsar Wilhelm II, ty en natur sådan som Stöcker passar ej till hofman i Berlin. Så har han fått en massa fiender. Men under allt detta har han arbetat ofantligt i den inre missionen.

Vid Johannestisch 6 har han byggt en utmärkt vacker missionkyrka med 2,000 sittplatser. Där bredvid är ett stort stadsmissionshus, som förr var en teater. Scenen är ännu kvar, men är förvandlad till plattform. Årligen inflyta omkring 150,000 mark till stadsmissionen, som underhåller 4 pastorer och 50 stadsmissionärer.

Som predikant är Stöcker väldig. Vid vissa tillfällen predikar han om reformationen och om det tyska fäderneslandet. En sådan predikan kom jag att höra på reformationsfesten 1895. Då är han ej "lyckad". Men äljes är han en stor och andekraftig talare. Han är godtrogen och blir lätt lurad af diverse folk, som sedan blifva hans fiender. I den process, som pastor Witte förde mot Stöcker (denne hade sagt om Witte, att han var en — jag minns ej ordet; Witte blef suspenderad såsom lidande af storhetsvansinne; omkring 100,000 mark insamlades under 3 år till Witte, mest genom judarnes tidningar; Stöcker förlorade processen, ej därför att han sagt något oriktigt,

utan emedan hans uttryck "skadat Witte"), — i denna process var ett af vittnena en skräddare, åt hvilkens fru Stöcker en gång skänkt 3 mark på samma gång han sagt, att han ej kunde använda hennes man i missionens tjänst, o. s. v.

Stöcker är omkring 62 år gammal. Han är nu rik, sedan han i sitt giftermål fått 160,000 mark.

En storslagen, kraftfull ande, är han mycket kyrklig. Han motsätter sig, hvad som kan "*entkirklichen*", "*entchristlichen*" och "*entsittlichen*" den tyska nationen. Det anser han, att judarne och socialisterna göra.

Här ser du mannens porträtt! Se på hans mun, på de fast hopknipta läpparne! Se på hans ögon, och du skall förstå, äfven om du aldrig har studerat fysiognomik, att denne man ger sig ej i första taget, och att när han inser, att en sak är rätt, kan man aldrig rubba honom. Han är skapad till en ledare.

Man hade sagt mig, att om jag ville lära känna Berlins nykterhetsvänner, skulle jag i första rummet uppsöka körsnären *Stieglitz*. Genom ändlösa gator måste jag nu uppsöka Strahlauer-strasse. Det vackra Berlin är förbi. Här är jag i den

gamla staden från 1600-talet, med trånga gator och oansenliga hus. Uppgången är anspråkslös. Men där lyser mig till mötes namnet Stieglitz på en skylt. Ett väntrum i vanlig tysk stil med ett bibelspråk på väggen och ett porträtt af öfverstlöjtnant Knobelsdorff på bordet. Här är platsen. Här kommer pappa Stieglitz själf. Klädd i en nedsölad, hvit lärftsrock, som tydligen begagnats under arbetet, är han med sitt gråsprängda helskägg, sina vänliga ögon och sitt enkla, hjärtliga väsende en kär företeelse. En hel timme sitta vi och språka helt förtroligt. Stieglitz' historia är följande: Han var en djupt fallen drinkare vid branten af undergång, då han, häjdad af

Fig. 6. Körsnär Stieglitz.

evangelium och kristna vänners kärleksfulla, uthålliga arbete, lyftes upp ur dyn och fick sina fötter på en hög klippa (Ps. 40). Detta var för sex år sedan. Sedan den tiden har han undergått en märkvärdig förändring. Ej blott har hans kropp blifvit frisk, utan hans gamla välstånd har återkommit, hans familjelycka och sociala anseende likaså. Overksam har han ej varit. Han har egnat sitt lif, d. v. s. sina från arbete och familj lediga stunder åt att hjälpa andra, som är lika olyckliga, som han själf en tid var. En gång hade "den käre öfverstelöjtnanten" fått tag i en alkoholist, som behöfde räddas. Med denne kom han till Stieglitz och förklarade helt bestämdt, att Stieglitz skulle taga hand om honom. Så gick det till, att Stieglitz blef en alkoholisthjälpare. Han har numer alltid en eller två alkoholister inackorderade i sitt hem, där de hafva hvar sitt rum för skälig ersättning. Han gifver dem god mat, och ser efter, att de ej komma åt rusdrycker. För öfrigt talar han med dem om Herren, visar dem, att deras dryckenskap är ej blott en sjukdom utan äfven en synd, för dem till en verklig sjukdomsinsikt och om möjligt äfven till syndakännedom. Han går ut och spatserar med dem samt tar dem med sig på Blå korsets möten, hvilka hållas två kvällar i veckan. På söndagarne går han äfven med sina skyddslingar på religiösa sammankom-

ster. Han säger dem öppet, att ingen annan än Jesus kan rädda dem. Han gifver sig ej, förrän han får sina patienter omvända och tror ej, att en afhållsamhet från rusdrycker kan blifva varaktig, om den ej åtföljes af personlig omvändelse. Emot alkoholistasyler har han en djup misstro. Han anser, att evangelium i allmänhet där användes för litet. — Det var en fröjd att tala med den käre mannen, så hjärtlig och enfaldig i sin trosställning, så ifrig i sin människokärlek, så tacksam öfver den nåd, Gud bevisat honom. Jag tror, att Stieglitz representerar en mycket viktig sida af räddningsarbetet för alkoholister, nämligen den evangeliska, men att detta arbete ej kan utföras efter hans metod af två skäl: för det första därför att det hvarken i Berlin eller annorstädes finnes ett tillräckligt antal män eller kvinnor af Stieglitz' kaliber, som vilja mottaga en eller två skyddslingar för att under ett oändligt tålamod sammnalefva med dem i en brinnande tro; för det andra därför att Stieglitz uppenbarligen förbiser den sida af räddningsarbetet, som går ut på att upprätta alkoholistens nedbrutna fysik. Han saknar blick för den medicinska sidan af saken. Men karaktärer sådana som Stieglitz' äro mycket väl behöfliga såsom en reaktion mot en osund öfverdrift åt det andra hållet, där en ensidig vikt lägges vid god anstaltsordning, sträng disciplin

och sträng räkenskapsföring, då det hela tages såsom, jag ville säga, i vissa Föreningar, där man i all sin välmening har räknat med problemets alla möjliga faktorer, men glömt hufvudfaktorn i all sann filantropi, *Kristus*. — Nu tog Stieglitz mig med sig och presenterade mig för sina båda pensionärer. Den ene var en bildskön, svartskäggig, brunögd jurist, den andre en liten förlägen och artig landtbrukare. Med dessa båda herrar hade vi ett angenämt samtal. Stieglitz hyste om dem de bästa förhoppningar. Under sex år har Stieglitz på detta sätt fått vara ett medel i Guds hand till att rädda tjugu människor. Man ser ibland i tidningarne, att personer få medalj för berömliga gärningar att i högblått band med gula kanter å bröstet bäras, när de t. ex. fiskat upp ett visst antal människor från sjön. Stieglitz förtjänte en sådan medalj, ehuru den ej kunde göra honom någon synnerlig glädje. Att visa oss som hjältar i sjönöd torde flertalet af oss få litet svårt för. Men hvad hindrar oss att följa Stieglitz' exempel och göra som han? Jag ville till våra svenska nykterhetsvänner, som lefva på platser, där asyler finnas, eller som komma i beröring med alkoholister, hvilka ej kunna komma i någon asyl, ställa ett ord: "Gack och gör du sammaledes!"

På aftonen af denna dag var jag med om blå korsets sammankomst vid Georgen Kirchen-

platz 32. Den hölls i konfirmandernas sal med pastor Abramowski som president.

Han predikade för en uppmärksam skara om Kristus såsom befriaren från synd. Jag presenterades sedan för församlingen, och höll på uppmaning ett tal på en 15 minuter. Efter en medicinsk inledning och en kort redogörelse för nykterhetsarbetet i Sverige, talade jag något öfver språket: "*Soll ich meines Bruders Hüter sein?*" (Skall jag taga vara på min broder?). Jag framhöll, att herren Gud ej besvarade frågan, men att jord, himmel, helvete, ja Kains eget samvete svarade ett ja, så dundrande, att den arme mannen ej kunde stanna, utan började att irra i landsflykt. Tyskarne blefvo helt uppmuntrade. Efter mötets slut kommo de och tryckte mina händer med strålande ögon. Den ene efter den andre sade: "Jag var en gång en drinkare, men *herren* har upprättat mig". Två fruar sade mig detsamma. En gammal man från Rügen omtalade helt förtroligt, att hans far brukat säga: "barn, den svenska tiden var en bättre tid än denna", och i känsla af *landsmanskap*, ville han nu följa mig hem, hvilket han ock gjorde.

Hvad det gör mitt hjerta godt, att när helst jag träffar pomrare, så betrakta de mig som en sorts landsman! Det hedrar våra förfäder! — Emellertid finner jag, att nykterhetsvännerna i Ber-

lin egentligen lägga an på att upprätta de fallna. Därvid använda de Guds ord som ett hufvudmedel; med regelbundna mellanrum besöka medlemmarna i föreningen drinkaren, taga honom med på mötena, söka hjelpa honom och familjen i det lekamliga och släppa ej taget. Tre månaders proftid erfordras, innan någon får anlägga "blå korset", som bäres i form af en liten nål i rockuppslaget.

På mötet voro mina vänner från Stieglitz' hem, juristen och landtbrukaren, med. Jag tror, att våra blåbandsföreningar, speciellt i Stockholm, böra göra en ändring i sin arbetsmetod. De böra ej hafva sina sammankomster på söndagarne utan under någon veckodag på aftonen och detta af två skäl, 1) därför att de genom att hafva ett möte på söndagskvällen hindra sina medlemmar att höra Guds ord och deltaga i religiösa möten; 2) därför att på hvardagsaftnarne alkolisterna, efter hvad jag antager, hafva lättare för att gå på möten, emedan de då ej komma bland en så fint klädd publik, utan känna sig mer hemmastadda.

Hvad som vidare är lärorikt hos Blå korset är principen, att som medlem icke gärna någon genast upptages. Hvar och en måste först undergå en tre månaders pröfvotid. Har man under denna tid förhållit sig väl, kan man få blifva medlem. Det är ovilkorligt något oriktigt att dekorera en stackars alkoholist med blå bandet och af honom

mottaga ett högtidligt nykterhetslöfte samma kväll han kommer in på lokalen för första gången. Erfarenheten visar, att han i allmänhet inom kort återfaller, och så blir den sista villan värre än den första.

Slutligen vill jag här anmärka, att det synes mig riktigt att ändra blåbandsföreningarnes statuter derhän, att en person kan få aflägga nykterhetslöfte för en viss tid, t. ex. för ett fjärdedels år, ett halft eller ett helt, såsom fallet är i Tyskland. Jag är öfvertygad om, att i de flesta fall skall personen i fråga må så väl af sin helnykterhet, att han vid periodens utgång förnyar löftet för hela lifvet.

Jag hörde af svensk-norske ministern i Berlin, att i stadens närhet skulle finnas ett sanatorium för lungsiktiga. Detta var för mig en stor nyhet. Jag kunde naturligtvis ej underlåta att göra ett besök derstädes. Då resan var kort, och jag föreställde mig, att det skulle vara fullt med folk på tåget, köpte jag en andra klassens biljett. Men det var dumt. Jag har funnit, att man i Tyskland gör klokt i att åtminstone sommartiden ej begagna andra klass på järnväg utom under två omständigheter: om det gäller att komma fort på långa sträckor med samma genomgående tåg, där

ej tredje klass finnes, eller på nattresa. Som bekant finns det fyra klasser på de tyska järnvägarne; och denna anordning synes mig vara i högsta grad efterföljansvärd. Den fjärde klassen är ytterst enkel med en fast träbänk rundtomkring väggarne. Passagerarne få sitta på den eller sina medförda koffertar eller stå, huru de behaga. I denna fjärde klass uppsamlas med naturnödvändighet alla de människor, som utgöra den oangenämaste delen af vår tredjeklass publik i Sverige, speciellt alla berusade personer, för öfrigt osnygga människor såsom polska judar m. fl. Nykterhetsvännernas ofta hörda önskan, att järnvägsstyrelsen skulle anordna särskilda s. k. fyllkupéer, skulle jag derför vilja komplettera med en annan önskan, att vi efter tyskt mönster därjämte införde fyra klasser på våra järnvägståg. — På tal om alkoholisters behandling å järnvägarne vill jag ej undertrycka en anmärkning, som jag ofta för mig själf gjort, att det är i högsta grad hjärtlöst och orättvist att hafva och tillämpa den bestämmelsen, som existerar i Sverige, att konduktören äger rätt att från tåget afvisa en berusad person. Mannen har ju först och främst köpt sin biljett och har således rättighet att följa med; för det andra, om han afvisas, befrias visserligen medpassagerarna från en obehaglig, kanske riskabel kamrat. Men huru går det med den stackars

mannen själf? Öfverlastad som han är, kanhända utan respengar, försättes han tvärt i ett omtöcknadt tillstånd, stundom under passagerarnes högljudda munterhet, i en för honom fullkomligt främmande omgifning. Hvad skall dan arme mannen nu taga sig till? Låtom oss sätta oss in i hans läge! Han har, om han har förstånd, att gå och hyra sig ett rum och sofva ruset af sig. Men det är just *förstånd,* som fattas honom, för att nu ej tala om kassan. Hvad skall han taga sig till mången gång i vinterkyla och oväder? Hvem vill taga emot en berusad person på den främmande orten? Hvad skola hans hustru och barn tänka, när han ej kommer hem med det utsatta tåget? Skall han till fots traska den långa vägen, om han ej har pengar att fara med nästa tåg? Huru skall han tillfredsställa sin mages kraf? Hvem skall hjälpa honom? Saken är afskyvärd. En emigrant i främmande land har åtminstone en konsul för de förenade rikena att vända sig till, om han blir nödställd. Denne vår stackars alkoholist är midt i Sverige i en parias belägenhet. Han har på fullt laglig väg förskaffat sig rusdrycker. Hans hjärna har ej tålt vid giftet. Nu blir han på fullt laglig väg behandlad som en parias af konduktören, och afskydd och utskrattad står han där. Det förundrar mig sannerligen ej, om han i ett anfall af alkoholisters ej

sällsynta vredesutbrott tänder eld på en stuga, eller om han i förtviflan lägger sig under järnvägsvagnarnes hjul, eller om han i vinternatten fryser ihjäl i en snödrifva. Månne det ej äfven här är skäl i att tänka på den gamla frågan från bibelns första blad: "Skall jag taga vara på min broder?" Felet är, att kungl. järnvägsstyrelsen när den stiftade denna paragraf, tydligen ej haft blick för, att alkoholisten är en *sjuk* människa. En berusad person är en alkoholförgiftad person. Om han påtagligen är berusad och generar kamraterna, måste han interneras i en särskild plats på tåget, men bör få medfölja och aflevereras åt sina anförvandter eller sina vänner vid den station, dit hans biljett lyder. Detta är den enda förnuftiga lösningen af det nu existerande oefterrättlighetsförhållandet[1]. Som sagdt, i Tyskland si-

[1] *Anmärkning.* En fackman, som tagit del af ofvanstående, har fästat min uppmärksamhet på följande: 1) Den berusade, som aflägsnas från tåget, omhändertages af stationsbefälet på den station, där han får stanna, tills han med ett senare tåg förpassas vidare på samma biljett. 2) Olägenheter af det nu brukliga systemet hafva ännu ej afhörts. 3) Det finns 300 järnvägståg i Sverige: det skulle blifva "för dyrt" att på hvarje tåg insätta en finka med en särskild vårdare. 4) Det skulle liksom inbjuda till lasten, om de berusade ej blefve aflägsnade.

Jag gör honnör för min "motståndare" och behjärtar hans skäl, men ber att få vidhålla den önskan att på dagtåg

las de oangenämaste elementerna ifrån och hamna i fjärde klassen. Följden är, att i tredje klassens kupé åker man ytterst behagligt. Sommartiden föredrar jag vida af hygieniska skäl, de hårda lätt rengjorda, polerade träsofforna framför de stoppade, måhända med milliarder baciller af tuberkulos, difteri, kikhosta och nervfeber uppfyllda sätena i andra klassen.

Emellertid, i min andra klass kom jag snart fram till Oranienburg, en stad på 6—7,000 invånare. Efter en half timmes färd, delvis genom planterad furuskog, var jag framme vid resans mål.

"Sanatoriet", som ligger vid en mycket vacker sjö, bestod ursprungligen af 28 lätt transportabla sjukbaracker, hvilka man skaffat sig från armé-förvaltningen. Nu äro där äfven uppförda permanenta byggnader. Det väsentliga i sanatoriet vid Grabowsjön är, att lungsiktiga berlinare, som befinna sig i ett tidigt stadium af sjukdomen, kunna få komma ut på landet för att andas ren luft, få stärkande mat och lämplig föda för öfrigt, men nog har man genom detta sanatoriums förläggande här gifvit ett slag i ansiktet

för längre sträckor en finka för de berusade må insättas, *till dess* 1) att förtäring af rusdrycker på tåget förbjudes; 2) berusade personer ej må tillåtas medfölja.

Min önskan att få fjärde klass-kupéer på statens järnvägar vidhåller jag.

åt läran om högklimatets välgörande inflytande vid lungsot. Det är något märkvärdigt med *klimatet*. Alla tala om klimatet. Men få veta, huru det verkar. Somliga anse, att vid 500 meter öfver hafvet börjar i Tyskland det hälsosamma klimatet. En doktor Wolff i Reiboldsgrün påstår, att man måste vara 700 m. öfver hafvet[1]. Återigen påstå andra, att hufvudsaken är, att man är skyddad för vindar samt att luften är ren. Vi hafva en berömd medicinsk auktoritet i vårt land, som med största säkerhet säger till sina patienter: "Ni skall vara så och så många meter öfver hafvet och ni skall må väl". Jag har under mina resor denna gång blifvit totalt konfunderad i klimatologien. Jag har talat med de mest framstående personer på detta område och fått höra de mest stridande åsikter. Jag har läst massor af afhandlingar och blifvit ännu mer förvirrad, samt måste konstatera, att i klimatläran härskar det absolut ingen öfverensstämmelse mellan läkarne. Den är ännu ett kaos, där det råder ett fruktansvärdt geschäftsmakeri från de olika kurorterna, där man på ett dunkelt sätt tyckes förnimma, att ju högre man kommer till väders desto helsosammare är det. Men det har tyvärr visat sig, att knappt någon plats finnes, där icke en

[1] Reiboldsgrün ligger just 700 m. högt.

skicklig prospektförfattare kan upptäcka några ljuspunkter. — Det mest betecknande, jag ännu läst i den vägen, är ett prospekt från en svensk badort, belägen i närheten af stora mossar, där dimman i augusti står tjock som en vägg. Denna badort har likväl ett program, hvari med tillfredsställelse konstateras, att de meteorologiska undersökningar, som af en vetenskapsman verkställts, visar en så och så hög *medel*temperatur, en så och så stor *medel*fuktighet o. s. v. Resultatet af alltsammans blir, att klimatet därstädes är mycket likt en viss småstads i södra Sverige, som har s. k. inlandsklimat. Alltså har sagda badort, åtminstone teoretiskt taget, ett *bra* klimat, fastän hvarenda människa vet, att om något klimat skall vara dåligt, är det klimatet i närheten af en mosse. Med rätta anmärker därför en medicinsk författare, att aldrig har en större skicklighet utvecklats af någon författare af skönlitteratur än af författare af prospekt vid sanatorier och s. k. badorter.

Öfverläkaren vid Grabowsee, en 33 års preussisk Stabsartz (militärläkare), visade mig det hela och bjöd mig på middag. Med äkta preussisk hållning och med lindrig nasalton förklarade den myndige kollegan sina tankar om ett och annat. Han är van att gå i uniform med sabel och militärmössa och smala byxor. Då han nu utanför uniformen hade samma later som i densamma,

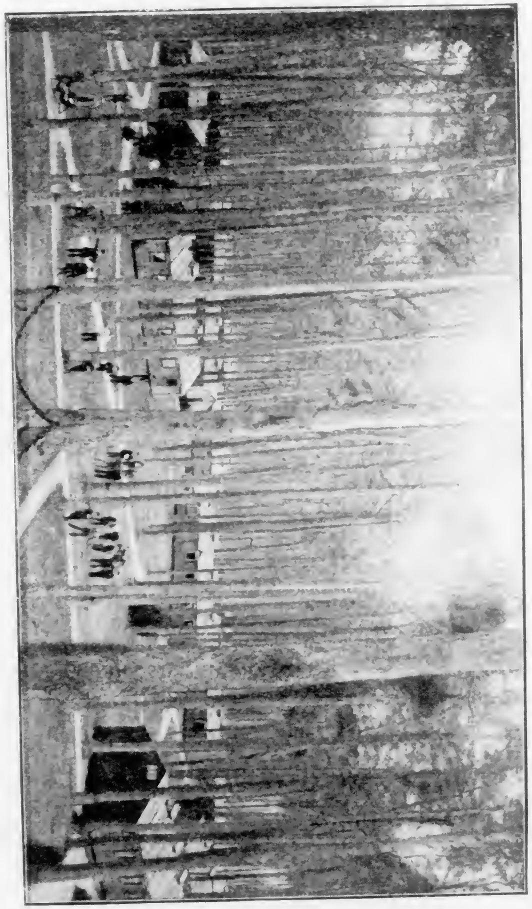

Fig. 6. Lungsots-sanatoriet vid Grabowsjön.

var verkan på mig af så stark komisk art, att jag hade all möjlig möda att hålla mig allvarsam. Emellertid, när vi vid middagsbordet tillsammans med hans underläkare och fyra Wiktoriasystrar smakade på sjukhusmaten (mycket tillfredsställande! Läkarne äta nämligen alltid samma mat som patienterna), så tinade han upp. Det enda, han ej riktigt kunde fatta, var min ståndpunkt som "Temperenzler" (afhållsman). — Att en läkare behandlar sina patienter som en korpral sina rekryter, är för oss svenskar egentligen något nytt. Men i Preussen är det ej något ovanligt. — Angående resultaten af behandlingen var det för tidigt att yttra sig, enär anstalten blott varit öppen sedan i fjol. Här som alltid har man emellertid funnit, att *tidiga fall af lungsot* erbjuda goda utsikter till hälsa. Viktstillökningar af 5—12 kilo på tre månader voro allmänna. Det hela var ej oäfvet, i alla händelser oändligt mycket bättre än ett sjukhus. Dock har jag litet svårt att förstå, hvarför ej, då järnvägsresor med lätthet kunna företagas, man skulle kunna uppsöka en lämpligare plats för ett sanatoriums anläggande än just vid Grabowsjön.

Bland märkvärdigheter i Berlin hörde jag mycket omtalas en herre vid namn *Bolle*. Han

gör affärer i mjölk och har mer och mer utvidgat sin verksamhet. Han är troende. Gud har välsignat honom, och nu är han mäkta rik. Under mina ströftåg kom jag att passera hans etablissement i den sydvestra delen af Berlin, det s. k. Moabit. Det var oerhördt, detta etablissement.

Fig. 7. **Bolles mjölkvagn.**

Stora ljusmålade vagnar, i hvilka mjölken utköres, stodo i nästan oöfverskådliga rader — ej mindre än 300 sådana vagnar användas — och så en massa höga, stora byggnader, upptagande en yta så stor, att den verkade rent af imponerande. Denne man är tillika en ifrig nykterhetsvän. Det bör han vara, ty den som arbetar i mjölk, kan ej samtidigt älska sprit. Det är ju bekant, att

en alkoholist hyser den största afsky för mjölk. Ju mer superiet tilltager, dess mer aftager mjölkförbrukningen, och omvändt, ju mer mjölk som konsumeras, ju friskare och mer välmående menniskor känna sig, desto mindre öl och bränvin drickes. Tyskarne veta själfva, att bier och mjölk ej passa ihop. "De fördraga icke hvarandra i magen", säga de. Därför bör hand i hand med nykterhetsrörelsen utbredning af god mjölk ske. I sanning, att förse en stad på en half eller hel eller två millioner människor med god mjölk, det är ett storartadt företag ej mindre på grund af varans lätt förstörbara beskaffenhet än på grund af de stora vanskligheterna att erhålla en oförfalskad och frisk d. v. s. ren vara. Jag sympatiserar af hjärtat med alla ärliga, aktningsvärda mjölkproducenter[1] och mjölkbolag såsom mina bundsförvandter i kampen mot rusdryckerna och i sträfvan för att höja folkets kroppsliga hälsa. Tänker jag på de små barnen, då ökas för mig vikten af mjölkanstalterna.

Bolle är nu, som sagdt, en mycket ifrig medlem af Blå korset och har ej sparat på tid och pengar att härvidlag göra sitt inflytande gällande. Han är nu en till åren kommen man. Jag kunde

---

[1] "Kossorna", har min stenograf litet spetsigt tillagt. Ja, både med kossorna och *deras egare*.

tyvärr ej få min önskan uppfylld att göra hans personliga bekantskap, emedan han lär vara så nervös, att han ej tål vid ett något längre samtal. Just i de dagar, jag var i Berlin, hade han blifvit dekorerad med en hög orden. Jag fröjdar mig, när jag finner en man med stor rikedom vunnen för Herren. Då vet jag, att han ej längre är sin egen; han är blott en förvaltare och kan blifva till stor välsignelse i denna värld. Jag tror, att den dagen en gång skall komma, då liksom judarne nu behärska penningmarknaden, de troende kristna skola besitta jorden; den dagen, då ogudaktigheten så har förstört världsmänniskornas lifsnerver, så ruinerat deras intelligens, och då syndens och otrons konsekvenser till den grad framträdt, att mänskligheten ser sin enda räddning i lydnaden för Jesu Kristi bergspredikan och i tron på hans evangelium. Den dagen skola de troende, de saktmodiga besitta jorden. När jag nu ser en Bolle, så fröjdar det mitt hjerta såsom en glimt in uti ett framtidsland. Det var med olika känslor, jag gick förbi Bolles jättemjölkmagasiner och Berlins "*bierpalatser*".

Eftersom jag emellertid hade kommit nedåt Moabit, fortsatte jag, tills jag kom till Plötzer-See, där *Johannes Stift* är beläget. *Diakonfrågan* har nämligen intresserat mig sedan flere år. Jag har sett, hvilken nytta våra *diakonissor*

göra vid sjuksängarne, i barnkrubborna, i fattigvården, väl disciplinerade, ödmjuka, hängifna, oegennyttiga och anspråkslösa. Ofta utgångna ur bildade hem fylla de en välsignad uppgift. Men i Tyskland har man äfven diakoner, och i Johannes Stift skulle finnas en diakonanstalt. Det var den, jag önskade lära känna. Därinne finnes det äfven skolor för medellösa barn; slutligen äfven den allra nyaste grenen, en liten småbarnsanstalt. Ack, hvilken älsklig syn det var att se dessa små glada varelser på två till fyra år i sina fina rena sängar, jublande af glädje, sökande att få taga "onkel" i handen under hjärtliga skratt. Det är himlen på jorden att gå in i en barnkammare.

Klockan på slaget sju hölls aftonbön. Föreståndaren, en svärson till den förut omnämde hr Bolle, inträder i salen och säger högtidligt: "*Guten Abend!*" Från tre hundra barnamunnar ljuder honom till mötes på en gång: "*Guten Abend!*" Så börjar aftonandakten med sång och bibelläsning. "Predikan" var mycket kraftfull men egendomlig och af hufvudsakligen apologetiskt innehåll, bevisande, förklarande, öfvertygande. Men jag saknade hjärtlighet, innerlighet och värme. Det är allt för ofta fallet, synes det mig, i så kallade *anstalter*, att *formen* kommer att härska. Dessa stackars små barn och halfvuxna och äldre,

som här lefva skilda från föräldrar, från hem och syskon för att pressas in i den hårda maskin, som heter "preussisk ordning och punktlighet" — låt vara, att de äro i synnerligt stort behof af att lära sig tukt och goda seder, men hvad jag ändå skulle ha varit glad, om pastorn en enda gång smålett, om han talat om en enda liten berättelse, eller om han en enda gång kommit ifrån den högtidliga predikaretonen och talat som en fader, i stället för att det nu var en rektor, som med myndig ton utlade barnavännen Jesu milda ord. En psalm efter bönen. Så marscherar skaran klassvis ordentligt sin väg.

Diakonerna fick jag nu se. Jag hade redan förut mött några af dem. De voro ytterligt anspråkslösa uppenbarelser, som tydligen visste sin ställning, som tydligen förstodo, att de aldrig hade någon utsikt att såsom "församlingsföreståndare" eller "predikanter" eller "reseombud" komma till någon framstående plats i denna verld. Nej, deras uppgift som män skulle vara densamma som diakonissans såsom kvinna, att tysta, obelönade, föga observerade, med ett underhåll, som nätt och jämt räcker till för det dagliga lifvet gå tjänarens väg. De skulle ej få predika, men måhända när de en gång blefve husfäder i ett räddningshem få hålla husandakt. De skulle ej komma undan arbete. De skulle få erfara sanningen af

Livingstone's uttryck: "Ingenting är så nervstärkande som arbetets svett". Det syntes på deras ansikten, på deras ödmjuka hållning, på deras tarfliga klädsel, att de voro fullt beredda att åtaga sig detta värf. Under min resa träffade jag sedan flerestädes f. d. diakoner antingen från "*Rauhes Haus*" vid Hamburg eller från *Duisburg* i Rhenlandet. Och det fann jag, att ödmjuka, trofasta, kärleksfulla och helhjärtade män äro de. Jag önskar af allt hjärta, att vi i Sverige skola få en diakonanstalt, hvars valspråk skulle vara: "Människosonen har icke kommit för att låta tjäna sig utan för att tjäna och gifva sitt lif till en återlösning för alla". Predikanter hafva vi allt för godt om på många håll. Men män, som i likhet med de tyska diakonerna gifva ut sig i ett helt lif i ödmjuk kärlekstjänst, hafva vi ej godt om. Jag tror verkligen, att våra missionselevskolor, våra seminarier, våra predikantutbildningsanstalter inom sina led räkna allt för många unga män, som ej kunna bära den ställningen att blifva själasörjare, men som skulle blifva utmärkta diakoner, ynglingar, hvilkas starka fysik, hvilkas väldiga armar och breda ryggar tala ett högt språk om den välsignelse de hittills fått af kroppsarbetet, och som i självfva verket alldeles fördärfvas genom att komma in på en bana, där det blott gäller att tala, *tala, tala*, och där sysselsättningen med

det praktiska lifvet totalt försummas. *Vi behöfva diakonanstalter.* Behofvet af sådana är *trängande.* När jag och mina vänner skola leta efter en föreståndare för en asyl för alkoholister bland kroppsarbetare, hvilken välgerning skulle det ej vara, om vi hade en diakonanstalt att vända oss till. Likaså när det gäller att få manlig sjukbetjening, hvilket f. n. totalt fattas på våra sjukhus, samt när det gäller att få fattiggårdsföreståndare m. m. Jag hoppas, att ej blott de kyrkliga här i Sverige skola skrifva tidningsartiklar härom och framhålla diakonernas betydelse, utan att äfven de frikyrkliga skola behjärta saken. Allra enklast synes mig, innan vi få egna diakonanstalter, saken kunna lösas så, att om man har behof af en man för en särskild uppgift, man skickar honom t. ex. till "Rauhes Haus" vid Hamburg för att genomgå en utbildningskurs på sex månader eller ett år. Jag tänker, att vi förr eller senare skola få *vårt eget* "Rauhes Haus".

FJÄRDE KAPITLET.

Charitén. — K. F. U. M. i Berlin. — *Kwale's* död. — Berlinermoral. — Stadsmissionens kvartalsmöte. — Pastor *Ernst Ewers.* — Ett märkvärdigt slag af trädgårdar.

C*haritén* är namnet på ett berömdt sjukhus i Berlin, från hvilket en mängd historiskt ryktbara läkare gjort sina namn kända. Då jag en morgonstund med ett inträdeskort begaf mig dit, kände jag mig onekligen en smula besviken, när jag fann ett sjukhus, som mycket erinrade om det gamla Serafimerlasarettet i Stockholm, sådant nämligen, som det var före sin grundliga om- och nybyggnad. Klockan var 8 på morgonen, och den unge assistentläkaren skulle just göra sin rond. Man klagar i Tyskland öfver, att

där råder ett protektionssystem på många områden, ej minst på det medicinska. Enär man där kan taga den medicinska examen på fem år från studentexamen räknadt, är läkarebanan öfverfylld. Där finnes i vissa städer, påstår man, en läkare på 300 människor. Ja, somliga gå så långt, att de påstå, att det somligstädes finnes en läkare på 90 människor, hvilket naturligtvis är en öfverdrift. Af denna stora massa af medicinskt material borde naturligtvis professorerna utvälja de största kapaciteterna till assistentläkare. Men man klagade för mig, att en nyvorden ung läkare utan "protektion" ej hade någon utsikt att komma i åtanke. Den, som är nog lycklig att en gång blifva "Assistent-Arzt", som det heter, kan sedan i lugn och ro, stödd på sjukhusets stora material, skrifva afhandlingar, göra sig ett namn och arbeta sig framåt mot den vinkande professorsstolen. Också var den assistentläkare, med hvilken jag sammanträffade, ehuruväl på sin höjd en 28 år gammal, utrustad med en säkerhet och ett själfförtroende, som om han varit en grånad professor.

Bland fallen fäste jag mig särskildt vid några lungsiktiga i framskridet stadium, en af dem nära döden. På sjukhus ser man sällan eller aldrig vid fall af lungsot någon gå till hälsa. Doktor *Brehmer* i Görbersdorf har därför mot sjukhusläkare

riktat den beskyllningen, att de ej förstå sig på att behandla lungsot, och att de äro pessimister, emedan de aldrig lyckas i sitt arbete härmed. Han säger vidare, att de unga män, som utbildas till läkare, aldrig få se några fall af tidig lungsot på sjukhus, hvilka gå till hälsa, och därför uppfyllas af misstro med afseende på sjukdomens prognos, samt utgå i lifvet i okunnighet om, huru man verkligen skall bota denna sjukdom. Skarpa ord! Men det ligger en betydlig grad af sanning i dem. Huru skulle det eljest vara möjligt, att man på läkaremöten i vår tid kunnat uppställa ett sådant *diskussionsämne* som, huruvida lungsoten är botlig eller ej? Lungsoten är ju i tidigt stadium lätt att bota och botas ofantligt ofta, såsom de talrika likundersökningarne af i annan sjukdom aflidna personer gifva vid handen.

Det var nu ferier vid universiteten i Berlin. I ronden deltogo blott två läkare till, utrustade med "praktfulla" ärr på venstra kinden, tecken till "ärorika" dueller, hvilka de såsom kårstudenter undergått. Det löjliga med studentduellerna i Tyskland är, att vederbörande vid det högtidliga tillfället omsorgsfullt ombona högra armen, bröstet, hufvudet, ögonen, högra kinden samt halsen och endast lämna vänstra kinden och näsan blottade, så att blott där finner man hos f. d. duellanter ärr. En af läkarne, en herre på cirka 30 år med

redan skallig hjässa hade ej mindre än 12 sköna, långa ärr från pannan ned till hakan på vänstra sidan af sitt ansikte, som liknade en väl hackad kotlett. Ett synnerligen komiskt intryck gör det, när man betraktar en sådan herre framifrån och ser den högra ansiktshalfvan oskadad och den vänstra sönderhuggen. Men tyskarne själfva äro alldeles obeskrifligt stolta öfver dessa tecken på mannamod och tapperhet. Det är därför mycket lätt i spårvagnar och på järnvägsresor att igenkänna studenter från annat folk. Man ser blott efter, om de hafva några skråmor på vänstra sidan af ansiktet.

Efter rondens slut deltog jag i polikliniken. Om den är intet annat än godt att säga. En arbetare — det var på professor *Gerhardts* afdelning för bröstsjuka — hade rekommendation till sanatoriet vid Grabowsee och skulle nu för sista gången "sållas" genom en undersökning. Emellertid befanns han hafva struplungsot jämte sin förtätning i lungorna. Huruvida han blef nog lycklig att komma åstad eller ej, var väl ovisst. För öfrigt var det ej mycket folk den dagen. Det hela sköttes emellertid med största rutin och säkerhet, och man märkte på allt, att på Charitéen är man van att se läkare från alla världens länder komma för att lära.

Kristliga föreningen för unge män i Berlin arbetar som vanligt. Dess arbetsplan hade väl från början varit att komma åt unge män af de högre stånden. Detta har emellertid ej lyckats i Berlin. Tyngdpunkten har så att säga förskjutit sig utefter planet, så att nu utgöres största delen åtminstone bland tyskarne af unge män bland medel- och kroppsarbetareklassen, köpmän, handtverkare och soldater. Jämförelsevis få studenter och officerare äro med. Detta är mycket att beklaga, men torde vara särdeles svårt att förändra i Tyskland, där ståndsskillnaden är enorm, där en officer t. ex. på inga vilkor inlåter sig med en civil, om han ej är fullkomligt, hvad officerarne säga "standesmässig", ståndsmässig.

På föreningen, hvilken ingen skandinavisk ung man, som kommer till Berlin, bör försumma att besöka *(Wilhelmstrasse 34)* äter man sin aftonmåltid åtminstone billigt, om den än ej är så synnerligen estetiskt tilltalande. Vi vilja lämna därhän själfva anordningarne. Men i det afseendet är det mycket bra ställdt, att hvar och en när han vill på kvällen kan få äta vid småbord och betala sin portion, sin smörgås, sin tallrick sur mjölk, sitt öl o. s. v. Vi äro ju i Tyskland — tobaksrökning och öldrickning äro därför oskiljaktigt förbundna med K. F. U. M. i Berlin. På en helnykter svensk verkar detta just ej tilltalande.

Skandinaviska afdelningen i föreningen omhuldas med synnerlig välvilja af tyskarne. De hafva åt densamma upplåtit ett eget rum, där sekreteraren, kandidaten *Stubb* från Norge samlar svenskar, norrmän och danskar till reguliära möten. Jag minnes så väl, när jag sist var i Berlin och sammanträffade med den skandinaviska afdelningens dåvarande ordförande, skomakaren *Kwale*. Nu var hans stol tom. Han själf hade gått till ett bättre land. I föreningens "Monatlicher-Anzeiger" hade ingeniör Tuneld öfver honom skrifvit en vacker dödsruna, framhållande särskildt Kwales stora trohet. Han hade dött i *lungsot*, berlinarnes gissel, hvilken särskildt i stadens fattigare kvarter rasar som en mordängel. *)

*) *Kwales* dödsannons lydde så:

†

5 Mos. 31: 8. Med detta ord, det sista som han läste tillsammans med sina många vänner på jorden och särskildt på sin 38:de födelsedag kort före sin död, har vår dyre, mångårige medlem, norske

Skomakaren **Knut Kwale,**

ingått i den eviga hvilan. — Genom erinringen om hans person och hans verksamhet under hans 8-åriga verksamhet i vår förening manar Herren en hvar af Kwales efterlemnade vänner att å nyo besinna uppmaningen och löftet — "var trogen intill döden, så skall jag gifva dig lifvets krona."

K. F. U. M. i Berlin har såsom öfverallt i stora städer en storartad uppgift att fylla. Sannerligen, med hänsyn till uppgiftens storlek kan jag ej fatta annat, än att alla goda kristna borde se bort ifrån alla konfessionella skiljaktigheter och enigt sammansluta sig till arbete. Ty här är ingen tid att förlora med resonnerande om olika ståndpunkter o. s. v., då man hör sådana fakta som de, hvilka generalsekreteraren från Genève, herr *Christian Phildius* meddelade mig under min resa. Jag sammanträffade nämligen med honom, som var på väg till konferensen i Gefle, när jag for från Tyskland till Köpenhamn. Han

(Upp. 2: 10.) — Ty trohet var det, som vi lärde känna hos Kwale och alltid funno hos honom. I många svårigheter af missionsarbetet bland våra skandinaviska bröder stod Kwale alltid troget vid rodret. Få af oss veta, huru mycket han under denna pröfningstid har bedit och arbetat för vår heliga sak. Jämnt 10 år före sin död lemnade Kwale Norge och tillbrakte två år i Köpenhamn under flitigt utöfvande af sitt handtverk. Därpå begaf han sig till Berlin, och slöt sig här genast till vår förening. Under året 1890 var han ledare af skandinaviska afdelningen i vår förening, och ehuru sedermera en tärande sjukdom — lungsot — tvang honom att tidtals upphöra med sin föreningsverksamhet, lät han sig dock brukas in i det sista för olika uppgifter af föreningsarbetet. Han var efter hvart annat sekreterare, kassör, ordförande i utskott och till slut, under de tre sista åren, en trogen medlem af skandinaviska sjukbesökskommittén. — Med fullkomligt lugn beställde han om sitt hus före sin död och

hade under färden öfver hafvet med allvarlig min suttit och lutat hufvudet i handen och under två långa timmar med stor möda lyckats tillbakahålla sjösjukans symptomer. När vi kommo i land, kryade han upp sig och delgaf mig från sin trettonåriga verksamhet bland unga män i Berlin åtskilliga siffror, hvilka tala ett vältaligt språk om "ställningar och förhållanden". Han uppgaf, att osedligheten i Berlin tilltagit alldeles fruktansvärdt efter det segerrika kriget 1870—71. 300,000 unga män bo som främlingar i Berlin. Inneboendesystemet är ock mycket utbredt. Hvad blir resultatet? "Jo", sade herr Phildius," *hela nationen*

tog afsked af alla sina vänner, äfven genom bref af dem som vistades i hans hemtrakt, därvid ej förgätande att hänvisa till ett efterlängtadt stort återseende i det stora hemmet där ofvan.

Åratal igenom hade Kwale lidit mycket, och in i det sista måste han utstå svåra plågor. Tillfrågad af en vän, om han led mycket, svarade Kwale med svag röst och ett mildt leende på sitt vänliga ansikte: "hvad är mitt obetydliga lidande mot allt hvad Jesus, min frälsare, för mig lidit på korset. Jag kan säga: Kristus är mitt lif och döden min vinning."

Den som så dör, dör väl! Haf innerlig tack, dyre Frälsare, för vår älskade afsomnade broder Kwale, för hans person och hans arbete, och skänk oss af nåd många sådana trofasta män!

För Skandinaviska afdelningen af K. F. U. M. i Berlin,
Tuneld, ingeniör.

blir kaputt". Bland de 300,000 unga främlingarna och dessutom bland alla infödda berlinare och alla resande unga män i Berlin skall K. F. U. M. verka. Är ej fältet tillräckligt stort? Behöfves ej föreningen? Då man vet, att pastorer i Berlin hafva församlingar på 100,000 själar, synes det, som om de borde vara tämligen tacksamma för den hjälp, föreningen vill lämna dem.

Fig. 8. **Börsjudar.**

Ej blott osedligheten fräter som en kräfta i Berlin, äfven *mammonsdyrkan* är förhärskande. "Berlinarnes ideal är: *förtjäna*", sade mig en kännare på detta område, ett kammarråd. Ett starkt judiskt inflytande gör sig ock gällande i staden. Sanna fosterlandsvänner skaka betänksamt på hufvudet, när de tala om den djupare sidan af saken. *Läget är nästan förtvifladt.*

Funnes det ej en lefvande Gud och outtömliga resurser i evangelium, så skulle det vara absolut förtvifladt. Hvad Berlin behöfver, är *evangelister*, män fulla med ande och kraft, som kunna predika det urgamla, glada budskapet för dessa folkmassor, som till stor del öppet slitit sig ifrån allt, hvad kristendom heter. Om någon stad företer en bild af det stora affallet, måste det vara just Berlin. Man har, det måste sägas, på sista tiden byggt en stor massa *kyrkor*. Men jag tror ej detta är vägen att rädda en hufvudstad. Jag tror, att det vore mycket bättre att hyra en massa *salar* och anskaffa *en stor massa arbetare* med eller utan teologisk akademisk underbyggnad, jag skulle vilja säga åtminstone ej med för mycken akademisk lärdom i hufvudet men med god insikt i det praktiska och i "själafångst". Det går i Berlin, som det går på andra ställen. Kristus har sagt: "Om dessa tege, skulle stenarne ropa". Och eftersom "dessa" tegat, så länge, har också ett "stenrop" börjat. *Frälsningsarmén* arbetar i Berlin med kraft. Må Guds rikaste välsignelse hvila öfver hvarje ärligt arbete i den stora kejsarstaden! Jag önskar rätt innerligt, att från Sverige en ström af intresse ville riktas mot Berlin såsom nu till London, men i direkt missionssyfte. Jag önskar, att unga män, mäktiga det tyska språket, med tid och tillgångar måtte slå sig ned

i Berlin och deltaga i evangelisationsarbetet. — Jag var en afton inbjuden att med herr Wehmer, sekreteraren på K. F. U. M., deltaga i ett evangelisationsmöte vid Waldemars-strasse, men tyvärr kom jag ej att vara med där, emedan pastor *Abramowski* helt kategoriskt förklarade, att jag måste följa med honom på ett möte för "Blå korset".

På tal om möten var jag med om ett *stadsmissionens kvartalsmöte* en söndagsafton i stadsmissionshuset, Johannes Tisch 6. Det var ett riktigt typiskt berlinmöte. I trädgården — och trädgårdar är det godt om i Berlin — fanns det hundratals bord och stolar, där en stor folkmassa afvaktade mötets början. Men Gud lät det dundra och blixtra och regnet började falla i strömmar, hvarför hela skaran drefs in i det stora missionshuset, där först ett möte hölls under två timmar; sedan en paus på en half timme, och fortsättning af mötet ytterligare en timme i salen. Om själfva mötet är intet annat än godt att säga. Från läktaren sjöngo de s. k. currenderna, d. ä. gossar ifrån stadsmissionen, jag föreställer mig barnhusbarn, hvilka på söndagsmorgnarne i runda, svarta hattar och rundskurna slängkappor till ett antal af tolf följa en körledare och gå omkring på de olika gårdarne i Berlin för att

stående i ring omkring sin ledare sjunga koraler i stämmor. Det gör ert verkligt gripande intryck, när man hör de späda barnarösterna sjunga den ena välbekanta psalmen och sången efter den

Fig. 9. "Currender" i Berlin. *

andra. Fran fönstren kring gårdarne duggar det småmynt, inveclade i papperslappar, till gossarne. Det hela är lånadt från *Luthers* bekanta skoltid, då han som en liten korgosse gick omkring och sjöng. Stadsmissionen anser, att Currendsångarne

* Denna fig. är något karikerad af sin upphofsman. I verkligheten se de små "kurrenderna" mycket hyggliga ut.

äro "ett medel" i missionens tjänst. Måhända! Dessa gossar sjunga med mycket ansträngande af sina späda sopraner, emedan som så ofta tonsättningen är alldeles för hög, afsedd ej för normala människor utan för undantagssopraner, "divor" och annat stort folk. — Så kom Posaunen-Chor (basunkör) med sång, vidare församlingssång, naturligtvis hälsningstal, och så en serie föredrag och berättelser om stadsmissionens verksamhet af glädjande natur. Publiken, till största delen s. k. medelklass, var mycket intresserad.

Under den förutnämda pausen, då det af ordföranden blef tillkännagifvet, att man skulle hvila en halftimme, blef det allmän rusning till en förstuga, där samtliga närvarande kunde få tillfredsställa magens kraf. Den dryck, som mest slog an och mest förbrukades, var *äkta berlineröl*, dels "dunkles Bier", dels "weiss-Bier"; därtill kom smörgåskonsumtion. Pastor *Fischer* förbarmade sig öfver mig och skaffade mig "Himbeeren-Limonade" (hallonsaft) med seltersvatten, hvilket smakade något egendomligt till smörgås med korf. Det gör ett besynnerligt intryck på en främling att se, huru öldrickningen så genomträngt det tyska folket, att t. o. m. på missionsmöten s. k. missionsvänner ej kunna vara ölet förutan. En författare har sagt: "Om en skara europeer anlägga en koloni i ett främmande land, så bygga

spanjorerna först af allt en kyrka, fransmännen en teater, engelsmännen ett rådhus för parlamentariska öfverläggningar och våra tyskar en Bierstuga". Det ligger nog sanning i detta. Man skall nu emellertid "taga människorna sådana de äro", ehuru visserligen för att göra något bättre af dem, än de äro. Och så måste jag låta mina tyskar hållas med sitt öldrickande. Mätta och belåtna sutto de vid pausens slut åter ned för att höra Guds ord. Denna gång var det min tur att tala till dem. Tyskarne tyckas alltid vara intresserade af att förnya bekantskap med svenskarne. Mycket smickrande för vår nation! — Bland talarne på kvällen var det i synnerhet en, som fängslade min uppmärksamhet genom sin utomordentliga förmåga att på ett älskligt sätt föredraga berättelser, en man med helskägg och ett vänligt ansikte. Jag fick veta, att det var pastor *Ernst Ewers*. När vi skildes åt på kvällen, presenterade jag mig för honom och fick tillstånd att dagen derpå besöka honom på hans arbetsrum.

Pastor Ernst Ewers är en "bokmakare" af prima kvalitet. Han sitter uppe i sitt Johannes Tisch 6, som inom parentes tyckes vara ofantligt allsidigt och inom sina väggar kunna rymma en mängd föremål och personer i missionens tjänst. Han sitter där i sitt arbetsrum, som är fylldt med böcker, manuskript, klichéer och handlingar, dag

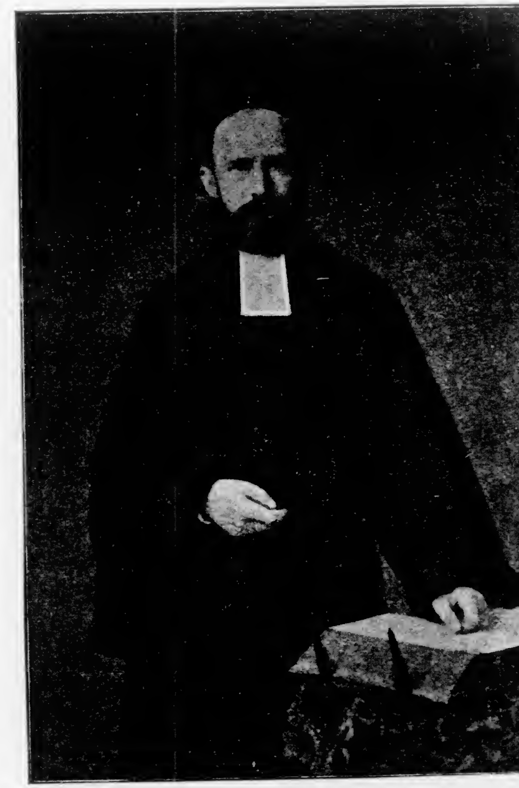

Fig. 10. Pastor Ernst Ewers.

ut och dag in och skrifver och skrifver. Det är något underligt med *en äkta författare*. Hans arbetsrum ser icke alls ut, som man föreställer sig att det skall göra. Åtminstone hade jag förr i världen tänkt mig, att en författare hade allt omkring sig i den allra största ordning, att hvarje liten sak på skrifbordet låg på sin plats, och att i hans litterära verkstad intet fick komma in och störa honom, under det han producerade. Men jag har fått lära mig, dels genom personlig erfarenhet, dels genom att studera andra, att skall man skrifva något, får man taga vara på *små stunder*. Man får ofta hafva många järn i elden på en gång. Det är visserligen sannt, att man riskerar att bränna något. Men den som endast har *ett* järn i elden, och som skall blifva skriftställare, för honom går det lätt, såsom det går med en del människor, hvilka hålla på att skrifva en enda bok. De skrifva och skrifva på den och få den aldrig färdig; och få de den färdig, få de ingen, som vill trycka den, och om de få den tryckt, få de ingen, som vill läsa den.

Redan den 15 juni har pastor Ewers sina julskrifter färdiga, först och främst Volks-Kalender, illustrerad, så Martha-Kalender; kanske ännu andra kalendrar. Därjämte gifver han hvarje vecka ut en illustrerad söndagstidning, "Sonntagsblatt", som utgår i ofantliga upplagor för 27 olika provinser

med små förändringar för hvarje provins. Dessutom skrifver han uppsatser och redigerar tidskrifter. Man tar ej fel, om man benämner honom en *stor* författare. Vidare dirigerar han hela tryckeriverksamheten, bokspridningen och bokförlaget för stadsmissionens räkning. Att det ej är småsaker, framgår däraf, att endast de porton, som gifvas ut för försändning af bok- och tidningsalster för stadsmissionens räkning belöpa sig till 3—400 mark i veckan. Under allt detta är pastor Ewers så glad och så vänlig. Han skänkte mig en hög af sina skrifter. Det är ett egendomligt, älskligt, blidt drag i hans skrifstil, när han berättar sina enkla historier från folklifvet. Ewers är en varm vän af pastor *Stöcker*, ja, en beundrare af honom. Om Stöcker liknar Ewers, måste han vara en utomordentligt älsklig man. Jag tror, att han gör det.

Pastor Ewers har inrättat ett hem för utarbetade, öfveransträngda människor på Wernigerode i Hartz. Dess ekonomi och skötsel göra honom ej ringa bekymmer.

Politiken vidrörde han något. Han skakade på hufvudet och såg med bedröfvad min upp mot himlen under önskan, att Gud skulle förbarma sig. Han tycktes ej hysa några ljusa tankar om den närvarande "*kursen*". Det är bekant, att i Tyskland talar man om den "gamla"

och den "nya kursen". Jag har i en bokhandel i Berlin sett en tafla, som är mycket betecknande för tyska förhållanden i detta afseende. *Kejsar Wilhelm den segerrike,* ("den store") sitter i midten, och på hvardera sidan om honom ser man *Moltkes* och *Bismarcks* gestalter. Taflan är målad i olja, och under densamma stå endast dessa tre betecknande ord: "*Der alte Curs*".

Till slut något om en människovänlig inrättning i Berlin. "Hela staden" eller åtminstone stora sträckor af densamma är omgifven icke af fästningsmurar utan af trädgårdar. Ett bredt bälte af sådana ser man, när man åker fram på järnvägen, om man nämligen har någon, som fäster ens uppmärksamhet därpå och förklarar, hvad det är. Små jordlappar, ej mycket större än ett stort rum eller ett par, ligga sida vid sida med hvarandra. I hvarje liten afdelning är uppförd en liten hydda, en löfsal eller ett lusthus. På de flesta är en flaggstång planterad, från hvilken den tyska svarta, hvita och röda flaggan vajar. Jag såg t. o. m. en sådan liten trädgård med en röd fana. Där bodde tydligen en socialist. För måttligt pris få Berlins kropps- och fabriksarbetare hyra dessa trädgårdar. Dit få de gå ut på kvällarne på sina fristunder samt på söndagarne och

dels sköta om trädgården, dels sitta där i en sorts sommarnöje, som om de vore plantageägare. Det är i alla händelser början till något bättre, nämligen att skaffa hvarje man eget hem och eget hus; visserligen en liten början, men dock en början.

FEMTE KAPITLET.

Pastor *Hennig*. — Öfversvämningen. — "Alltid sakta framåt!" — Pastor *Fredrik Naumann*. — Arbetarekolonien Friedrichsville.

I Tyskland finnas ej mindre än 13 alkoholistasyler. Visserligen äro flera af dessa små. Hvilka voro mest sevärda? Och huru skulle jag planlägga min resa, så att jag utan alltför stora afstickare samtidigt kunde komma inom lungsotssanatoriernas räckvidd? Man tillrådde mig att, för att finna svar på denna fråga, uppsöka *pastor Hennig*, Steinmetzstrasse 77. Jag ankom till ett elegant hus i den stora stadsdelen Moabit, Berlins sydvästra, och fick veta, att pastorn ej väntades hem förrän kl. 2. På slaget två återvände jag och fick veta, att han ej var hemma,

samt att det var ovisst, om han komme hem före kvällen. Men här som så ofta eljest anser jag det bäst att ej släppa taget utan vara *envis*. Jag väntade. En timme gick, en och en half, och jag började redan blifva något bekant med pastorns bibliotek. Två timmar — ändtligen ringde det på tamburklockan, och den väntade pastorn inträdde: en lång mager gestalt med helskägg och djupt liggande blå ögon. Det visade sig, att han var just den man, jag skulle göra bekantskap med. Såsom sekreterare i utskottet för inre missionen i Brandenburg var han nämligen dels ledare af en asyl, dels intresserad i en arbetarekoloni. Sedan han bjudit mig på kaffe och noggrannt öfvervägt problemet, ställde han sig till mitt förfogande för en och en half dag, och vi kommo öfverens om, att tidigt påföljande morgon fara till arbetarekolonien Friedrichswille, som ligger i närheten af Frankfurt an der Oder.

Från järnbanestationen på Friedrichsstrasse afreste vi således på utsatt tid. De två timmarne på järnvägen utfylldes med samspråk. Jag hade en annan reskamrat, som talade om det stående samtalsämnet i Tyskland nämligen arméen och kriget. Jag frågade honom, hvad nytta tyskarne haft af det stora kriget 1870—71, om de ej sedan dess blifvit fattigare, om ej krigsfruktans spöke plågade folket lika mycket nu som förr o. s. v.

Min undfallande reskamrat medgaf helt beskedligt, att tyskarne just ej vunnit på kriget. Men pastor Hennig, som stillatigande åhört diskussionen, återupptog tråden, så fort vi stigit af tåget och förklarade, att han med afseende på kriget, ställde sig på *Moltkes* ståndpunkt, att ett krig kan vara nyttigt, att genom det stora kriget Tysklands enhet åvägabrakts, att dess nationalkänsla höjts, att den stora världshandeln från Tyskland fått ett stort uppsving, att det gått framåt på många områden o. s. v. Det var en stor öfverraskning för mig att höra en präst tala så. Men ännu större öfverraskningar väntade mig.

I *Frankfurt an der Oder* var det vi bytte om tåg för att resa till *Reppen*. Vi hade ej farit långt, förrän vi måste passera *Oder*. Det var en fruktansvärd anblick, som mötte oss. Vi hade den 8 augusti; således hade en vecka förflutit sedan öfversvämningen, och dock stod hela landskapet under vatten, så långt man kunde se. En kolossal insjö utbredde sig, där förut blomstrande ängar funnits. Vattnet hade stigit till fruktträdens kronor. Det var egendomligt att se alla dessa afteckna sig såsom gröna jättebuketter mot den spegelblanka vågen. På mig, som aldrig förr sett en öfversvämning, gjorde detta sköna landskap med sin fridfulla, leende vattenspegel och sin människotomhet ett verkligen hemskt intryck.

Jag hade förut öfverallt i Berlin sett anslagsaffischer: "Här emottagas gåfvor till de öfversvämmade", "Till de nödlidande" o. s. v. Nu kunde jag få en svag föreställning om, att det låg en sanning i de ord, öfver hvilka pastor *Braun* predikade på stadsmissionens kvartalsfest: "Wassernoth ist grosser Noth" (vattennöd är stor nöd). Ensamt i konungariket Sachsen hade för 60 millioner kr. materiel skada genom öfversvämningarne anställts, och då var ej den förlust man gjort i skörden medräknad. De motsvarande siffrorna för Schlesien voro ännu större. En massa människolif hade äfven gått förlorade, och nöden var gräslig. Här och där sågo vi ett hus, som stod fallfärdigt. Man sade mig, att vattnet stigit ända till 10—12 alnar.

Det fria ordet är visserligen bundet i Tyskland på ett helt annat sätt än i Sverige. Men jag fann under min resa, att tidningarne och särskildt *skämttidningarne* dock nu för tiden på ett mycket morskare sätt än förr säga vederbörande sanningen. Jag kom att nämna skämttidningarne. Det är eget att i Sverige se, huru våra skämttidningar äro beskaffade. De innehålla verkligen "skämt, som icke höfves". Utom alla oanständigheter, som förekomma i de sedvanliga tidningarna Söndagsnisse och Kasper, finner man i den nyuppträdande tidningen Strix en underbar

bekantskap med allehanda luffare-uttryck, och witzens spets i Strix gäller alltid supare. De stackars suparnes längtan efter starka drycker och deras mer eller mindre burleska tilltag gifva Strix en outtömlig källa till godt lynne i ord och bild. Det är dock en ganska farlig sak att skämta med dryckenskapen, och om möjligen Strix med sina uggleögon skulle genomögna dessa rader, vill jag bedja henne lägga sitt kloka hufvud på sned en stund och fundera på, om hon ej såsom vishetens fågel skulle kunna upptäcka den enkla sanningen, att *det är hjärtlöst att skämta med en olycklig*. De tyska skämttidningarna äro märkvärdigt oskyldiga. Jag säger detta med risk att blifva misstänkt för världslighet. Men då jag ville lära känna den nation, bland hvilken jag vistades, ansåg jag mig böra studera äfven deras skämttidningar, och kan konstatera, att de, så vidt jag vet, ej tangera det osedliga, men deremot äro af öfvervägande politiskt innehåll. Militarismen, de ledande politici, England, Frankrike, Bulgarien m. m. få sitta hårdt emellan, för att nu icke tala om förlästa professorer och duellerande studenter. Allt nog, dessa skenbart så harmlösa blad tyckas hafva företagit sig att spela *narrens* rol under medeltiden, hvilken med sina bjällror, sin värja och sin puckel på ryggen var den ende, som hade rättighet att säga *du* till konungarne

och samtidigt säga dem sanningen. I Tyskland, där medeltidens "konungadöme med Guds nåde" oupphörligt sticker fram, behöfves narren. Jag har kommit på dessa reflexioner därigenom att jag bland annat kom att köpa ett nummer af "Lustige Blätter": Utan vidare skall jag be att få anföra en liten artikel därur, som rör sig om *öfversvämningarne* och *nödhjälpskomittéerna*, och om hvilken jag vet, att den är befogad. Den heter:

"Alltid långsamt framåt eller ämbetsmanna-hjälpen" *("Immer langsam voran! oder die amtliche Hilfe")*.

(Om berliner-centralkomittéens verksamhet, hvilken leder hjälpen för de öfversvämmade, berättas: under sessionen den 18 aug., sedan 14 bittra dagar förflutit, beslöt man sig för att genom en deputerad på ort och ställe låta uppsätta en förberedande undersökningshandling för att vinna en något så när riktig åskådning, om huru man skulle fördela de influtna gåfvorna).

I.

Sammelmann: "Mitt herrskap, i dag äro vi för en gång utomordentligt belåtna. Låtom oss alltså göra något för de olyckliga öfversvämmade! Glädjen brukar ju öppna hjärtan och börser."

Röster från sällskapet: "Bravo!"

"Låtom oss föranstalta en insamling!"

Von Spendinsky (medlem af föreningen af röda korset, af Johanniterorden och Malteserorden): Jag för min del är förvisso ej emot förehafvandet. Men jag vill dock bedja de församlade betänka, att den privata välgörenheten vanligen rör sig på vägar, hvilka från öfverhetens synpunkt måste betraktas såsom förfelade. I regel gifves, lindras och tröstas mycket för hastigt. Låtom oss ej lämna försiktigheten ur sikte!"

Zagemeister (Dröjmästare): "Mycket riktigt! Hufvudsaken vid all välgörenhet förblir, att först en fullt noggrann upplysning öfver olyckans omfång infordras, och att alla rapporter ordentligt samlas."

Schneller: "Jag tänkte dock, att dröjsmål här ej vore på sin plats. Ni har ju läst, hvad tidningarna säga? På en schlesisk plats hafva 30 hus instörtat."

Zagemeister: "Ursäkta, det där betyder rakt ingenting. Där fattas fullkomligt den ämbetsmannamässiga precisionen. Framför allt annat kommer det dock an på att utforska, *huru* dessa hus hafva instörtat, om de hafva störtat *framåt* eller *bakåt,* åt *höger* eller *vänster.*"

Schneller: "Hvad ni nu säger, kan vara betydelsefullt för en regeringsinlaga. *Vi* böra ej

följa detta exempel. Jag erinrar blott om det sorgliga faktum, att de förhärjande flodvågorna vid sista genombrottet af fördämningen . . ."

Von Spendinsky: "Haf dock godheten att upplysa mig om, *hvilket hål* floden har slitit i fördämningen och *huru många kubikmeter vatten i timmen,* som har strömmat genom detta hål! Ser ni, det kan ni icke, men 'in's blaue hinein!' kan ni samla och fördela millioner. Ja, det kan ni naturligtvis!"

Zagemeister: "Den föregående talaren har alldeles rätt. Jag gör därför följande förslag, att vi tills vidare tillsätta en förberedande kommission, som skall befatta sig med registrering af tidningsnumren, och som har att från de öfversvämmade områdena infordra specialunderrättelser till en pappersvikt af åtminstone två centner."

II.

Nödlidande familj (vid anblicken af ämbetsmannen, som skall konstatera faktum): "Nu kommer hjälpen! Nu få vi mat, kläder och pengar!"

Ämbetsmannen: "Kallt blod, godt folk! Hvad fattas er!"

Familjefadern: "Först och främst hafva vi ingenting att äta. Jag är själf redan så afmagrad och kraftlös, att jag öfver hufvud icke längre kan arbeta."

Ämbetsmannen: "Huru mycket har ni förut vägt?"

Familjefadern: "Det vet jag icke."

Ämbetsmannen: "Ja, sådana äro ni, godt folk! När det går er väl, tänka ni icke på att samla er statistisk materiel för nödens tider. Nu återstår ingenting annat att göra än att låta väga er från vecka till vecka för att först konstatera hungerns inflytande på kroppsmassan. Dessa vägningar skolen I få företaga utan afgift. — Hvad fattas mer?"

Familjefadern: "Genom öfversvämningen har sumpluft bildats, och därigenom hafva mina barn insjuknat. De hafva feber."

Ämbetsmannen: "Huru många grader febertemperatur?"

Familjefadern: "Det vet jag inte!"

Ämbetsmannen: "Illa nog! En större termometersändning är, som jag finner, ett skriande behof i denna provins. I skolen erhålla ett förträffligt instrument, på hvilket I kunnen afläsa er temperatur. Sedan måsten I tre gånger om dagen skrifva edra iakttagelser på en papperslapp, så att lidandets grad kan ämbetsmannamässigt konstateras. Inom åtta dagar skall jag afhämta dessa data och insända dem till räddningskommittéen."

Familjefadern: "Men dessförinnan hafva

hälften af oss redan hunnit hungra ihjäl eller duka under för tyfus."

Ämbetsmannen: "Dödsfallen kunnen I skrifva på en annan lapp. Det blir äfvenledes ett utmärkt ämbetsmannamaterial. Endast kallt blod, godt folk! Nu skola vi föra eländet till protokolls."

Från Reppen hade vi en ganska lång promenad till *Friedrichswille arbetarekoloni.* Min vänlige följeslagare använde tiden bland annat till att sätta mig in i sin politiska ståndpunkt, som var ganska egendomlig. Det är bekant, att kejsar Wilhelm en gång afskickade en depesch af ungefär följande innehåll: "*Jag vill ej, att pastorer skola drifva politik*". Detta ryktbara telegram var adresserad åt två håll, efter hvad man påstår, dels åt *Stöcker,* dels åt *pastor Fritz Naumann.* Pastor Naumann var en gång Stöckers varma vän men har brutit sig ut ur hans parti och bildat ett eget, det s. k. national-sociala partiet. Han bedömes mycket olika. Stöckers vänner förebrå honom, att han icke är nog "positiv", d. v. s. icke nog håller på bibelordet. I Tyskland är det nu för tiden brukligt att använda uttrycken *positiv* och *negativ* på tal om pastorer, allt eftersom man vill angifva, att de äro mer eller mindre renläriga. Pastor Naumann anses nu af Stöc-

kers vänner fria åt alla håll, åt judar, åt socialister, åt national-liberala o. s. v., blott ej åt Stöckers vänner. Pastor Hennig däremot utlade för mig saken så, att Naumann vill upptaga de sanningar, som socialisterna hafva i sina läror, att det är en betydlig skillnad emellan en "socialist" och en "socialdemokrat", att de gamla lärorna, som predikats af *Marx* m. fl., redan äro antikverade, att det nu gäller för den renade och förbättrade socialismen att vinna inflytande i riksdagen och därmed i det politiska lifvet samt att om möjligt bilda en ministère för genomförande af en mängd reformer.

Fig. 11. **Pastor Naumann.**

Samtidigt är pastor Naumann en varm vän

af Tysklands enhet, af konung och fädernesland, af krigsmakten till lands och vatten, af bibeln o. s. v. Kort och godt, det är en högst underbar komposition, som hans politiska system företer. Han har nu sin bostad i Berlin, där han är redaktör och gifver ut tidningen Die Zeit. Hans begåfning är obestridlig. Hvad som skall blifva af honom, torde framtiden få utvisa. Emellertid, hvar jag träffade anhängare af Naumann, så voro de mycket begeistrade och uppfyllda af människovänliga planer. Mästaren själf är ännu ung, blott några och trettio år.

Jag anför här några profbitar ur pastor *Naumann's* tidning "Die Zeit, organ för nationell socialism på kristlig grund".

$^{2}/_{9}$ 97. *Sedanfesten.* — — — "det är ej omöjligt att vid Sedanfestens 50-åriga jubileum ett gemensamt sjökrig fört de en gång så fiendtliga bröderna på ömse sidor om Rhen närmare hvarandra".

"Die Zeit", $^{3}/_{9}$ 97.[1] "*Med Guds nåde.* — — — Hvarför begagnade konungarne fordom titeln "med Guds nåde?" Det var den korta

[1] Med anledning af det tal kejsaren höll vid aftäckningen af sin farfars monument i Coblenz, och där han framhållit att ingen kunde befria honom från hans känsla af ansvar.

titeln på den s. k. legitimistiska suveräniteten. Men nu har ingen så fullständigt förändrat denna karaktär af det tyska herrskarväsendet som konung Wilhelm I, som i Hannover, Hessen och Nassau afsatte legitimerade herrskare".

För en främling är den tyska politiken ytterst svår att lära känna och förstå på grund af den massa af olika partier, som existera. Så mycket vill jag redan nu betona för dem, som möjligen äro i okunnighet därom, att i Tyskland sedan lång tid tillbaka råder *allmän rösträtt*. Åter och åter har jag förundrat mig öfver, att *Bismarck* med sitt skaplynne och sin politiska åskådning kunde gifva det tyska folket allmän rösträtt. Man har berättat mig, att han, när han en gång släppte vindarne lösa, ej kunde stoppa in dem i säcken igen, och att han för att besvärja de socialistiska elementerna dels kastat sig i armarne på katolikerna (centern), dels utfärdat antisocialistiska lagar, dels slutligen börjat med s. k. arbetsskyddslagstiftning med lifförsäkringar och pensionsinrättningar. Berlinarne välja socialister i riksdagen. Ehuruväl socialismen för en ytlig betraktare ej mycket synes i Tyskland, *finnes den dock*. Om den ej *höres*, så *kännes* den. Det är med denna jätteföreteelse, som nu Naumann vill gå i kamp men efter helt andra principer än Bismarck. Jag antar att hans mening är att "öfver-

vinna det onda med det goda", att omsmälta

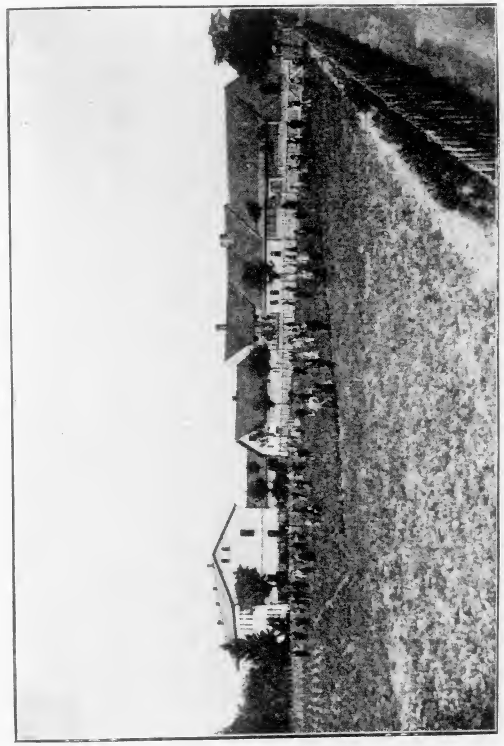

Fig. 12. Friedrichswille arbetarekoloni.

socialismens sanningar och från densamma söndra slagget. Måtte han lyckas!

Friedrichswille, dit vi under samtalet hunnit, var ett stort gods med hufvudbyggnad och nödiga uthus. För tillfället beboddes platsen af 60 s. k. kolonister. På vintern kan deras antal uppgå ända till 200. Man har i Tyskland mycket brytt sin hjärna med, huru man skall motarbeta det s. k. *vagabondaget* eller luffaresystemet. Så har man till slut stannat vid den enkla lösningen, som gifves i det bibelspråk, hvilket står skrifvit öfver ingången till fattighuset i Lund, och som lyder så: "*Den som icke vill arbeta, han skall icke heller äta*". Man har upprättat närmare två tusen "*naturaförplägningsstationer*" öfver hela Tyskland på lämpligt afstånd från hvarandra. Luffaren vandrar och vandrar, kommer till en gård och ber om mat. "Nej", svarar bonden, "här får du ingenting. Men gå dit och dit, till närmaste förplägningsstation! Där får du mat". När luffaren kommer dit, finner han en välvillig föreståndare, hvilken han ber om mat. "Det skall du gärna få, min vän", svarar denne. "Men här ser du en liten hög med ved. Du kan på en à två timmar hinna med att hugga densamma. När du gjort det, skall du få äta. Eller om du inte orkar göra det i kväll, får du göra det i morgon, innan du går. Och vill du nu det, så får du gifva mig dina papper." Luffaren betraktar bedröfvad vedhögen. Han lider af en svår sjuk-

dom, som tyskarne kalla för "*Arbeitsscheuheit*" (arbetsskygghet); arbete är verkligen det värsta han vet. Men nöden har ingen lag, och därför gifver han husfadern sina papper. Så får han en god kvällsmat, visserligen enkel, men tillräcklig; vidare får han en säng, och på morgonen får han en frukost. Men högen ligger där och väntar. Ihågkommande det tyska ordspråket: "Willst du nicht, so musst du doch" (vill du inte, så måste du dock), griper vår man verket an. När det sista vedträdet är sågadt, återfår han sina papper för att vandra vidare. När han så gått en stund, vill han omigen tigga, men mötes af samma svar. "Gå dit och dit, så få du middag!" Där upprepas den bedröfliga scenen igen. En vedhög presenterar sin obevekliga åsyn för vår man, som måste kapitulera för att få middag. Om han så i längden tycker det är tråkigt att cirkulera och kommer till insikt om, att det vore bättre att få stadigvarande arbete, så upplyser honom förplägningsstationens föreståndare om, att t. ex. — i Friedrichswille han kan få blifva "kolonist" och hafva utsikt att förtjäna ända till 75 pfennig om dagen, och att han får stanna där ett helt års tid. Så kommer han dit, och nu sitter han där, när vi få se honom, en f. d. landsvägsriddare, förvandlad till kolonist.

Där voro alla åldrar alldeles som på våra tvångsarbetsanstalter, *Svartsjö,* m. fl. med den skillnaden, att de ej här ginge inspärrade i en straffånges ohyggliga förnedrande uniform af gråbrunt, tjockt tyg med den korta jackan. Nej, hvarje kolonist bar den frie mannens dräkt. Huru grönbrun en rock än må se ut, huru nött hatten än må vara, så konungslig är dock människan skapad, att hon millioner gånger hellre bär den frie mannens slitna dräkt än fästningsfångens kostym.

Det var just middagsrast. Männen voro hemkomna från fältet och väntade hvarje ögonblick matklockans toner. Under tiden roade de sig med att kasta bröd åt gässen och att kallprata. Naturligtvis buro de flestas ansikten vittne om alkoholens härjningar. Husfadern, Herr *Plate,* en välvillig man, f. d. diakon, mottog oss på det hjärtligaste, bjöd oss på middag och kaffe och ställde sig helt till vår disposition.

Systemet på kolonien är mycket enkelt, ja, alldeles för enkelt. Man har en massa förträffliga hästar, kor och svin. Man har ordnat ett ordentligt åkerbruk och låter männen arbeta. Dessutom få de slöjda och utföra handtverk, deltaga i trädgårdsskötsel m. m. Men då en kolonist varit på anstalten tre dagar, kan han gå, om han vill; och då han varit där t. ex. sex månader och har

en rätt vacker sparpenning, kan han också få gå, om han vill. Erfarenheten visar, enligt hvad husfadern upplyste mig, att det första en kolonist gör, när han kommer ut, är att han super sig full och förstör sina pengar. Jag såg en man, som med en betydlig summa vandrat ifrån anstalten och nyligen återkommit utan ett öre, med svullna fötter och med begäran att få börja igen. *Tre fel* synas mig vidlåda Friedrichswille. För det första, att alkoholisterna icke äro skilda från öfriga personer. Man behöfver verkligen i välgörenheten använda ett slags separator, som skummar mjölken från grädden. Grädden kan gifva smör, men skummjölken har mycket litet värde. Dessa inbitna vanesupare, som ej *vilja* blifva friska och följaktligen icke *kunna* blifva friska, så framt ej det gudomliga under med dem sker, som heter *omvändelse*, de böra interneras på en särskild asyl, en verklig *asyl* för hela lifvet, från hvilken de aldrig få komma ut. De böra juridiskt dömas till vistelse på en alkoholistasyl, afsedd för *obotliga* alkoholister. — De alkoholister återigen, hvilka hafva sjukdomsinsikt, och hvilkas fysiska tillstånd ingifver förhoppningar om, att de kunna återvinna hälsa och arbetsduglighet, de böra behandlas på ett *räddningshem för alkoholister* — icke på en asyl i egentlig mening. — De vagabonder slutligen, som icke äro alkoholister (och

det är en mycket liten procent), böra få vistas på en *arbetarkoloni*. — Här blandar man nu tillsammans icke-alkoholister med alkoholister. Man sammanför vidare obotliga fall af alkoholism med relativt lindriga fall. Resultatet blir *just därför* så litet, att vederbörande tydligen sakna insikt om eller åtminstone icke nog behjärta alkoholismens karaktär utaf på en gång last och sjukdom. Att låta en icke botad alkoholist efter tre dagars uppsägning vandra sin väg med en summa pengar, är hjärtlöst, äfven om det, juridiskt sedt, anses för rätt. Ty man kan hålla tusen mot ett, att det vore fördelaktigare för honom att få vandra ut i världen utan pengar.

Ännu en brist finns på Friedrichswille. Det är orätt att hafva så många personer samlade till en koloni. Erfarenheten från verkliga räddningshem för alkoholister lär, att 20 högst 25 alkoholister kunna sammanföras i ett hem, och att just karaktären af HEM erfordras, för att arbetet skall kunna ske med hopp om framgång. Här blir det icke ett hem utan en koloni, en sorts bikupa. Detta system kan ju vara användbart, där icke alkoholismen spelar en rol med. Men när det stora flertalet är alkoholister, måste här den regeln gälla: "Hvad öfver 20 eller 25 är, det är af ondo".

Till slut tillåter jag mig att uttala den åsikten,

att vid en anstalt sådan som denna, man borde missionera mer. När jag läser i årsrapporna om, att på anstalten hållits nattvardsgångar, jämte en *siffra öfver antalet nattvardsbesökande*, så väcker det hos mig den tanken, att i Friedrichswille dominerar den uppfattningen af människan att hon är en kristen, därför att hon är döpt. Jag skulle med all aktning för de arbetande männens människovänlighet och kärlek vilja säga, att jag vid Friedrichswille önskade mer direkt bekantskap med evangelium. Så länge den "stora stenen" *alkoholismen* ligger där, och ej specielt behandlas, fruktar jag, att äfven de bästa evangelisatoriska ansträngningar komma att misslyckas.

Därför, låtom oss använda ett såll! Låtom oss till asylen sålla de obotliga fallen, till räddningshemmen de botliga, och slutligen i arbetarekolonien behålla dem, som icke äro spritförgiftade! Och låtom oss i Sverige använda det af arbetarekolonien Friedrichswille, passar för våra förhållanden.

Företaget går med förlust. Årligen måste ungefär 6,000 mark tillsättas, hvilka insamlas på privat väg. Bokföring föres med den allra största omsorg. En statistik, påminnande om den förut vid "nödhjälpskommittéen" använda, finnes. Högst eget är att se, hurusom man upprättar tabeller öfver de olika yrkenas representanter, kolonisternas

olika trosbekännelser, om de gjort värneplikt, deras ålder o. s. v., tabeller i oändlighet, men *icke* någon tabell öfver antalet alkoholister bland arbetarne och *icke* något utlåtande i årsberättelsen öfver kolonisternas sinnesbeskaffenhet, om några under årets lopp bekännt sig hafva fått ett nytt sinne, eller om man ens har förhoppning därom. Just de båda hufvudsakerna, *alkoholen* såsom grundorsak, *evangelium* såsom botemedel tycktes mig på ett beklagligt sätt fattas i alla de årsredogörelser jag genomgått. "Nur ruhig Blut, Leute! Immer langsam voran!" (endast lungt blod, godt folk! Ständigt sakta framåt!) De goda preussarne kunna med siffror bevisa, att kolonien skötes ordentligt. Och hvad vill man mer?

SJÄTTE KAPITLET.

En "grafolog". — Klein-Drenzig. — En diakonissfader. — En försvunnen öfverrock. — I Leipe. — Pastor Hahn. — En Handtverkarefest.

Efter att på kvällen hafva återvändt till Frankfurt a/d. Oder, där vi tillbrakte natten, foro Pastor Hennig och jag dagen därpå till Guben. Under vägen invigde pastorn mig i "*grafologi*" d. v. s. *konsten att af en persons handstil kunna tyda hans karaktär*. För att sätta honom på prof, gaf jag honom ett bref. Efter ett noggrannt studium räckte han mig brefvet åter och afgaf sitt utlåtande. "Det är en herre", sade han. "Nej, det är en dam", sade jag. Men han lät sig ej förbluffa. "Nå, då har hon en kraftfull karaktär", sade han, och det måste jag medgifva. Sedan uppräknade han till min bestörtning en så-

dan mängd träffande karaktärsdrag, att jag till slut frågade mig själf, om han var en trollkarl eller ej. Ej ett enda fel begick han. Han har studerat ett arbete af professor *Preyer* i ämnet, men anlaget att tyda stilar är honom medfödt, sade han. Hans far kunde detsamma utan studium. Han lägger stor vikt vid en persons handstil för bedömandet af hans användbarhet. Hvad vi kalla "vacker handstil" och tvärtom, godkänner han ej. Han bedömer också *personers temperament* efter stilen. Om mig själf påstod han följande: "Ni har omkring 40 proc. sangviniskt, 40 proc. koleriskt, 15 proc. melankoliskt och 5 proc. flegmatiskt blod".

Guben är namnet på en fabriksstad med omkring 30,000 invånare, ett par timmars väg från Frankfurt an der Oder. Ifrån Guben skulle vi resa till *Klein-Drenzig*, ett räddningshem för alkoholister (Trinker Heil-Stätte), som upprättats af en förening af pastorer i Brandenburg. Efter en half timmes väg genom ett landskap, hvars mest anmärkningsvärda drag var de öfverallt på ängar, åkrar och vid vägkanter växande *fruktträden*, anlände vi till byn. Husen voro små, halmtäckta, torftiga. Öfverst i byn ligger asylen, en f. d. privatmans boning, som sedermera en tid varit

idiotanstalt. Naturligtvis var jag ytterst nyfiken att se, huru husfadern *Seiler* och hans skyddslingar bodde. Herr Seiler är en man på 40 år, utgången från "Das raue Haus", som enligt egen uppgift "kan allting". Han är icke främmande för jordbruk, handtverk eller öfver hufvud taget någon praktisk sysselsättning. Hans fru, som likt de tyska fruarna i allmänhet tycktes arbeta alldeles ofantligt, iakttog i förhållande till sin man den tyska kvinnans efter våra svenska begrepp något väl mycket vördnadsfulla och undfallande ställning; för öfrigt en välvillig och trefl ig fru.

I Klein-Drenzig går tiden sakta och lugnt. Sällan ett besök. Öfver hela platsen hvilar en stämning af landtlig ro. Stället skulle vara särdeles lämpligt för sitt ändamål, om ej i byn funnes en krog. Nu får man reda sig med denna därigenom, att man hotar krogvärden, att han skall mista sina rättigheter, om han säljer något till anstaltens skyddslingar. — På eftermiddagen, då herr Seiler var borta i affärer, företog jag en vandring med herrarne. Där fanns en gammal gråskäggig, brunögd gruftjänsteman, som i sin ungdom gjort fälttåget 1870—71 med heder och därunder lärt sig att fatta smak för de förrädiska rusdryckerna; vidare en hotelvärd, en teologisk kandidat, en lärare, en fil. doktor o. s. v. Gruf-

tjänstemannen var en skicklig botanist och hade god insikt i traktens flora samt visste namn på alla för mig obekanta växter. Vår promenad gaf anledning till ett ganska angenämt samtal. Jag tror tyskarne öfver hufvud taget hafva rätt, när de på asylernas program uppfört s. k. "Spatziergänge" (spatserturer) söndagligen såsom ett moment af kuren. Det förefaller mig, som om man i Sverige mycket litet förstode sig på *konsten att promenera*. I Tyskland med dess utpräglade Wanderleben synas mig däremot människorna mer allmännt förstå, att den bästa formen af rörelse, som finns, är, icke gymnastik och icke sport, utan helt enkelt "Spatziergänge", ej endast därför, att det är den naturligaste motionen, utan framför allt därför, att under en spatsertur sinnet genom de därunder förekommande intrycken och samtalen får tillfälle att hvila ut och vändas åt andra föremål än de, som under hvardagslifvet upptaga detsamma.

Aftonen egnades åt sällskaplig samvaro i den stora salen. Läraren satte sig vid pianot, hela tiden med en lång porslinspipa i munnen. Herr Seiler och hans fru började sjunga *Malans* sång: "Harre, liebe Seele, harre des Herren" ("vänta, kära själ, vänta på Herren!"). De af herrarne, som voro inne och ej föredrogo att sitta ute på verandan, instämde med. En af herrarne tog en

fiol och bidrog därmed till musiken. Den ena sången aflöste den andra. Slutligen skildes vi åt efter en kort aftonbön, när klockan blef tio. Jag hade under dagens lopp fått se alla Klein-Drenzigs sevärdheter: åkrarne, ängarne, slöjdverkstaden, hästen, kägelspelet m. m. Den skygghet, som herrarne i början visat mig, hade alldeles försvunnit. — Alkoholister äro öfver hufvud taget särdeles hyggliga människor, om man blott tar ifrån dem alkoholen. De äro sällan beräknande och elaka, utan i allmänhet svaga, välvilliga naturer. Med kärlek kan man komma mycket långt med dem.

Påföljande morgon hörde jag redan vid mitt uppstigande sågens klirrande. Läraren med sin porslinspipa i munnen stod vid en sågbock och midt emot honom en annan herre, båda i tofflor, upptagna med det allvarliga problemet att dela ett vedträ i tvänne lika stora delar. Icke kan man påstå, att arbetet på Klein-Drenzig af pensionärerna bedrefs med så särdeles intensiv fart. Men under de till arbete anslagna timmarne arbetades dock. Jag torde mer än en gång under mina skisser få återkomma till den satsen, att *ett hufvudmoment i en alkoholists upprättelse är arbete.*

Plötsligt hör jag ett glädjeskri och ser den teologiske kandidaten komma under höga språng

med ett papper i handen rusande in i sitt rum. "Telegram", ropar han, "jag har fått telegram från pastor Hennig, att jag har fått en plats!" Resultatet af pastor Hennigs besök under gårdagen hade bl. a. blifvit, att han fått veta, att kandidaten var botad, och att han lofvat att om möjligt skaffa honom en anställning. Kandidaten måste nu utveckla en feberaktig verksamhet för att på utsatt klockslag kunna följa med mig till jernvägsstationen. Hans kamrater deltogo i hans glädje. På bestämdt klockslag rullade kandidaten, herr Seiler och jag åstad, hjärtligt hälsade till afsked af de vänliga herrarne i det lugna Klein-Drenzig. -- Under färden anförtrodde mig herr Seiler, att ungefär 50 procent räddas, af hvilka han dock egentligen är *riktigt* säker blott på 10 procent, ett skäligen klent resultat i mina ögon. Jag håller före, att orsaken därtill är, att man i Klein-Drenzig har för litet själavård. Församlingens pastor besöker aldrig anstalten. Utom de officiella morgon- och aftonbönerna torde mycket sällan intryck af Guds ord gifvas patienterna. Herr Seiler och hans fru äro goda och älskvärda kristna; men gent emot sin evangeliska uppgift vid anstalten förefalla de mig väl mycket passiva. Om öfverstelöjtnant *Knobelsdorf,* såsom hans vedersakare påstå, drifver för mycket på omvändelse, tror jag verkligen, att man i Klein-Drenzig drifver alldeles för litet därpå.

Jag skulle nu resa från Guben till Leipe i Schlesien, också en alkoholistasyl. "Farväl herr Seiler", ropade jag från kupéfönstret, "hälsa pastor Hennig!" De orden observerades af min reskamrat, en man med prästerligt utseende, som genom kupéfönstret samtalade med tvänne diakonissor af ett ovanligt friskt, glädjestrålande utseende. "Ni känner pastor Hennig?" började min medresande. "Ja," svarade jag. Så var vår bekantskap gjord. Det var pastor X, ledare för Oberlin-diakonissanstalten vid Potsdam. En särdeles kär bekantskap var det, jag nu fick göra. Jag blef trakterad med persikor och päron, och min vän kände mig ordentligt på pulsen. Han ville nödvändigt, att jag skulle besöka hans anstalt på hemresan genom Berlin. Med svenska förhållanden var han väl förtrogen genom de diakonissor, som en längre tid uppehållit sig hos honom. En armé af 11,000 diakonissor arbeta i samband med Kaiserswerth. Hvad ändå det lilla senapskornet, som *Fliedner* utsådde, har blifvit för ett stort träd!

Om man skall göra en resa, måste man vara beredd på missöden. Den som icke vill hafva några missöden, bör vackert stanna hemma. När jag bytte om tåg gång efter annan för att komma

till Bolkenhain, sista stationen före Leipe, upptäckte jag, att jag glömt min spritt nya sommaröfverrock i kupéen. Till all lycka var det solsken och vackert väder. Emellertid blefvo många telegram afsända för den rockens skull, utan att jag under hela min färd i Tyskland fick se en skymt af den samma. Jag måste hjälpa mig fram med en af en kollega lånad. Men när jag kommer hem till Stockholm, så ligger min öfverrock mig till mötes. Tyskarne hade t. o. m. varit så artiga, att de betalat frakten för densamma.

Bolkenhain-Leipe är en härlig vägsträcka, en och en half timme lång mellan kullar och berg. Nu äro vi uppe i Schlesien. Hur annorlunda här mot nere på låglandet! Hela landskapet, människor, djur, byggnader, allt är förändradt. Hästarne äro prydda med messingsplattor, örontofsar och pannät. Oftast ser man blott en häst spänd framför en vagn, afsedd för två hästar, då han vanligtvis går på vänstra sidan af tistelstången. Forvagnarne äro försedda med *lärftstält*, en mycket praktisk anordning, enär den körande under sitt skyddande tält trotsar både solens hetta och regnets strömmar. Det var mycket roligt att i dessa vagnar urskilja glada barnansikten. De små tyckte sig liksom bo i ett litet hus. Folkets lynne är

tydligen ett helt annat än slättbornas i Brandenburg; de äro skämtsamma, språksamma, talande en dialekt, som är något spårbegriplig. I stället för "Kirche" säga de "Kyrche" o. s. v. Min skjutsbonde mötte en honom bekant personlighet. "Nå, far, är din boskap fet?" tillropade han honom. Skjutsbonden svarade helt belåtet: "Titta in själf och se efter!"

Vi passera en storartad rofriddareborg, uppflugen på en klippa. Borgen heter "Schweinhaus" (Svinhus) emedan dess gamle herrar hetat Schweiningen. Herrgården, som ligger ett stycke ifrån det gamla rofriddarnästet, heter verkligen ännu i dag Burg-Schweinhaus. Ja, när man kan kalla en människa för "Svinhufvud", så måtte man väl också kunna kalla en gård för "Svinhus". Men vackert är det icke — På denna herrgårds mur sitter en anslagstafla, som intresserar oss. Där står, att det är *nio marks plikt* för den, som i denna trakt gifver något åt en luffare. Luffarne skola hafva mat på sina "natura-förplägningsstationer" och ingen annorstädes. Antalet luffare har efter denna drakoniska bestämmelses införande högst betydligt gått ned.

Nu komma vi till byn *Leipe*. Det är en enda lång väg, kantad med hus, som går genom byn. Husen äro stora, vackra, hvitrappade och försedda med bruna tegeltak. "Skiftet" är tyd-

ligen här okändt. Ägorna ligga ännu, som de lågo för hundra år sedan, om hvarandra, långt bort från boningshusen. Jag hade rekommendationsbref till pastor *Hahn* och for därför genast upp till prästgården, där jag lämnade mitt visitkort, enär pastorn ej var hemma, hvarpå jag styrde min kosa till asylen.

Den typ, som här mötte mig, var mycket olika den i Klein-Drenzig. En tämligen ung man med mössa och kavaj besvarade höfligt min hälsning, när jag svängde upp på gården. Jag sade mitt namn, och han upplyste mig, att han hette *Zobel*. "Husfaderns son?" frågade jag. "Nej, husfadern", svarade han. Leipes asyl prunkar med den ståtliga titeln "f. d. gods"; jag skulle vilja säga f. d. bondgård. Visserligen äro byggnaderna mycket stora, men det hela är särdeles anspråkslöst. Vi företogo oss tvärt en liten tur genom etablissementet. Mycket billiga priser råda här. Mycket anspråkslösa rum, ej ett spår af estetisk förfining! — *Fem krogar i byn!* "Kan det blifva något af arbetet här," tänkte jag, "så är det märkvärdigt, till på köpet med en så oansenlig husfader".

Vi hade hunnit ut i trädgården, då vi fingo se en liten herre i brun halmhatt komma uppför vägen till asylen. "Det är pastor Hahn," sade herr Zobel, och så blef jag föreställd för en liten slätrakad, cirka 35—40 års gammal prästman

med ett ansikte, om hvilket man är i okunnighet, antingen det röjer en samlad kraft eller en brist på energi. Pastor Hahn dröjde ej länge förr än

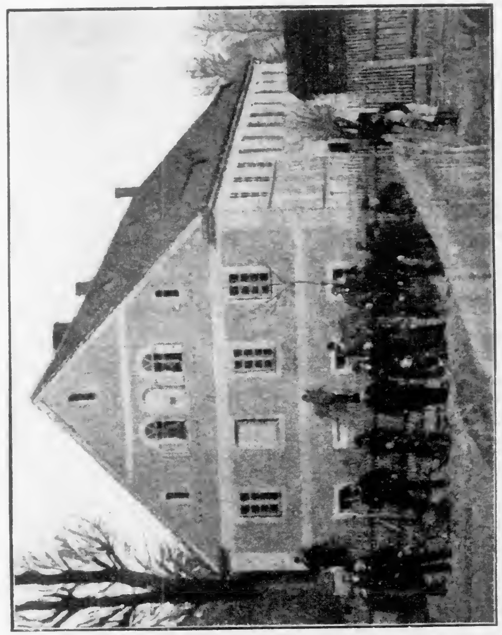

Fig. 13. Asylen i Leipe.

han drog fram sitt grofva artilleri med den frågan: "Sind Sie ein Kind Gottes?" (Är ni ett Guds barn?) Då jag tillfredsställande besvarade denna fråga,

tog han mig helt förnöjd i handen, skakade den grundligt och började med mig afhandla frågan, hvar jag skulle bo. Saken afgjordes så, att jag under min vistelse i Leipe skulle blifva pastorns gäst, och att jag för all del ej skulle hafva brådtom att komma därifrån.

Pastor Hahn blef för omkring sex år sedan omvänd, efter att hafva varit präst några år, och har sedan arbetat med stor kraft och välsignelse i sin församling. En väckelse har uppstått i Leipe till ej ringa förskräckelse för hans öfverordnade konsistoriales, hvilka ålagt honom att insända trenne predikningar, för hvilka han af sina församlingsbor hade anklagats. Lyckligtvis hade han två i behåll skrifna. De voro af ett rent evangeliskt innehåll, så att vederbörande kunde intet anmärka emot dem, hvarför de för framtiden måste nöja sig med att ålägga honom att noggrannt skrifva alla sina predikningar. Den käre mannen får nu med svett och möda under veckan sitta och öda bort sin dyrbara tid med skrifvande, ehuru han visserligen föredrager sina predikningar ur minnet. Detta och mycket mer fick jag veta om honom, under det vi i hans älskliga hem formerade en närmare bekantskap.

Det var sköna dagar, jag fick tillbringa i pastorstjället i Leipe, där jag fick hvila ut efter alla skakande resor, fylla lungorna med ren bergs-

luft och vederkvicka mig med det härliga källvattnet samt kristlig vänskap och ett stilla familjelif. Pastor Hahns hem är mycket elegant. Han lär äfven hafva stor privat förmögenhet. Hans fru, en fabrikantdotter, delar alldeles sin mans uppfattning och verksamhet, men är såsom de allra flesta tyska fruar huslig och tillbakadragen. De små barnen, den lilla mörka Elisabeth, den ljuslockige Kurt och lille Johannes blefvo mina goda vänner. Lägger jag nu härtill, att båda tjänstflickorna äro troende, så kunna vi förstå, att frid och harmoni härska i prästtjället i Leipe.

För att nu emellertid upptaga den afbrutna tråden om pastor Hahns ställning i kyrkligt afseende, var det ej nog med, att han haft att strida med förföljelse från de otrogna protestanterna i sin församling, i främsta rummet krögarne; han har äfven några steg från sin evangeliska kyrka en katolsk kyrka, där en katolsk präst med en församling på 300 själar gör lifvet så surt för honom som möjligt. Därför går den käre pastorn igenom ganska många svårigheter. Han så väl som alla andra har nog sina tyngder att bära på, äfven om ingen annan än Gud ser dem.

På aftonen af denna dag, det var en torsdag, skulle pastorn enligt sitt åtagande hålla en aftonbetraktelse i anstalten. Matsalen, ytterst en-

kelt möblerad, var fullsatt med pensionärer, representerande alla åldrar från 17-åringen, som redan tvänne gånger haft delirium, upp till 60-åringen. Det fanns en jude och tre katoliker, resten protestanter. Emedan prisen äro betydligt lägre än i Klein-Drenzig, äro äfven pensionärernas samhällsställning i genomsnitt lägre. Dock ser man äfven här ämbetsmän, officerare, studerande m. fl. Efter vår gemensamt intagna måltid talade pastor Hahn med stor kraft och innerlighet öfver detta språk: "I voren såsom villfarande får, men ären nu omvända till edra själars herde och biskop". Hjärtliga och sköna sånger sjöngos äfven, hvarefter alla åtskildes. Pastorn, jag och husfadern intogo nu en kopp kaffe i den senares bostad under samtal öfver asylfrågor. Tyvärr var fru Zobel borta i sitt föräldrahem, Lintorff. Hon är nämligen dotter till den forne husfadern vid asylen därstädes. Hon beskrefs af alla som en högst ovanlig kvinna.

Stilla förflöto några dagar i Leipe. Den lyckligaste tiden i lifvet är den, om hvilken man just ingenting har att berätta. Jag fick emellertid till min stora förvåning se och höra, att *i Tyskland för närvarande en stark religiös rörelse pågår.* Folket är mottagligt för evangelium — men önskar friare former än dem, den tyska statskyrkan har att bjuda på. Pastor Hahn frågade mig, om jag

kände till *Haslams* skrifter: "Från död till lif" och "Dock icke jag"; vidare om jag kände till "Christian Endeavour Society". På tyska heter denna förening: "Ungdomsförening för afgjord kristendom". Han visade mig den Schlesiska evangelisationssångboken * och omtalade för mig, huru i Schlesien de troende vännerna arbeta för att göra evangelium kändt för folket. — "Att konservera ett lik är ej nog", sade pastor Hahn; "det måste komma lif i stället för död". — Schlesien katoliceras mer och mer. Katolikerna passa på och köpa hus, så fort en protestantisk man dör och huset skall försäljas. På detta sätt söka de genom penningens inflytande vinna, hvad de ej kunna vinna på annat sätt. — Pastor Hahn uppgaf, att utom honom fyra pastorer finnas bland Schlesiens 800, hvilka af konsistorium äro misstänkta för att vara s. k. metodistiska. Han står i liflig förbindelse med öfriga troende i Tyskland. Det förefaller mig af alla tecken att döma, som om Tyskland står inför en religiös kris af samma slag, som Sverige genomgick på 1840-talet. Redan spirar vårgrönskan fram, och redan höres turturdufvans röst. Må Gud välsigna sina modiga, ifriga, kämpande trosvittnen i Tyskland!

* Det exemplar af denna bok jag har i min ägo är ett af 61:sta—70:de tusendet.

Lifvet i en schlesisk landsby är lugnt och stilla. På hvardagarne arbeta bönderna styft. De bo under samma tak som sina kor, hvarför det är en stark ladugårdslukt i dagligstugan. Hvem kan tro, att dessa långsamma bönder kunna fira en folkfest sådan som den, som lopp af stapeln den 15:de augusti? Jag har knappt sett människor undergå en större förvandling.

Den dagen skulle nämligen en *faninvigning* äga rum. Leipe-byns handtverkare ha bildat en "handtverksförening", som det hette för att "stärka sig inbördes", men egentligen — efter hvad andra påstodo — för att roa sig. Kl. 8 f. m. hölls (enligt en besynnerlig sed) gudstjänsten. En mängd vackra äreportar prunkade öfver bygatan med tänkvärda inskriptioner. På en stod t. ex.:

Wer ist ein Gesell?
Der arbeiten kann.
Wer ist ein Meister?
Der was ersann.
Wer ist ein Lehrling?
Jederman.

(Hvem är gesäll? Den, som kan arbeta. Hvem är mästare? Den, som finner upp någonting. Hvem är lärling? Lärlingar äro vi alla.)

Nu höres en disharmonisk musik; det är en musikkår af en klarinett och 4 horn samt en bastrumma, som tågar i spetsen för ett tåg af handtverkare. Uppkomna på kyrkplanen, kommenderas: "halt!" I dag äro alla handtverkarna klädda i cyliderhatt och svarta kläder (bonjourer). Med breda, brokiga band öfver bröstet gå marskalkar i spetsen. Det bär nu af till kyrkan, där predikan afhöres. Efter dess slut högtidlig afmarsch. Kl. $^1/_2$3 e. m. afhämtas min värd, som förut genom bjudningsbref inbjudits som "Ehrengast" (hedersgäst), af en deputation bestående af en man i hvita ullvantar och cylinderhatt samt en rodnande flicka med krans på hufvudet; hon hänger öfver pastorns högra skuldra en stor af vintergrönt och blommor flätad krans. Jag inbjudes äfven som gäst. Vi sluta oss till "festtåget", som är mycket långt: främst den förskräckliga musikkåren, som föraktar att stämma sina instrumenter; sedan unga barhufvade flickor med kransar på hufvudet; sedan hedersgästerna: byns läkare, en ståtlig herre med ärr på vänstra kinden efter dueller; skolläraren m. fl.; så handtverksföreningen; så *krigarföreningen*, omkring 40 man, af hvilka flere ha järnkorset och en mängd medaljer från 66 och 70—71; så en inbjuden frivillig brandkår från en grannby (uniformer förstås). I spetsen svärmar det unga Leipe, på sidorna af byvägen stå åskådare. Nu bär det af vidare. Den katolska prästen skall hämtas. Han är "studentikos", med grå

byxor och brun hatt; bekransas. Efter en stunds marsch äro vi framme.

Festplatsen utgjordes af ett afmejadt klöfverfält, där tribun, löfsalar och karusell voro uppresta.

I det vackraste väder gick nu festen af stapeln. I början var ordningen mönstergill. Kvartettsång — klen; hälsningstal; faninvigningstal af den katolske patern; versuppläsning af en flicka, som kom af sig 4—5 gånger; naturligtvis tyska folksången och "Hoch" för kejsaren.

Nu började festens andra del. Denna utgjordes för ungdomen af karuselläkning, för de äldre af bierdrickning: "*Bier hit*" skrek man öfverljudt i löfsalen. — På flere lokaler i byn började sedan dans, och hela natten igenom stördes jag af den gräsliga klarinetten, som var stämd en ton högre än mässingsinstrumenterna.

Så slutade den i början så lysande handtverksförenings-faninvigningsfesten i Leipe. Med all rätt anmärkte min värd pastorn: "de börja i anden och lykta i köttet.

SJUNDE KAPITLET.

Lungsotsbehandlingens Mekka. — Eskimån.

Redan som tjänstgörande på sjukhuset i Upsala hörde jag en gång en kamrat säga: "Jag vill resa till Görbersdorff för att se, huru de behandla lungsot." Det är märkvärdigt, hvad man kan förföljas af vissa ord, som man hört. Aldrig har jag sedan under årens lopp kunnat slippa den tanken: "Jag måste också resa till Görbergsdorff och se, huru man behandlar lungsot." Görbersdorff är *lungsotsbehandlingens Mekka*. Det var där, som *Brehmer* lefde och verkade. Det var där, som den moderna lungsotsbehandlingen växte upp. Min gamle lärare i fysik i Lund brukade alltid säga: "Vill man studera en sak, skall man gå till källan", hvarmed

han förstod, att man borde studera de afhandlingar, i hvilka upptäckten framlagts. Han menade alltså, att *tyngdkraften* t. ex. kunde man bäst studera genom att läsa *Newtons* arbeten. Jag har ej kunnat betvifla, att han har rätt i denna sin uppfattning, och har följaktligen alltid mest intresserat mig för originalafhandlingar. Nu önskade jag läsa den afhandling, som *Brehmer* skrifvit i Görbersdorf, en afhandling, tryckt med kullar, vägar, bänkar, duscher m. m. som bokstäfver.

Emedan resan till *Friedlands* järnvägsstation varar flere timmar under tågombyten, så vill jag begagna tiden att anföra en liten berättelse om ett lungsotens offer, gripande genom sin lokalfärg och gripande därigenom, att den kastar ett bjärt ljus öfver den stora sanningen, att *för lungsotens uppkomst fordras något annat än blott och bart baciller.* Jag har min berättelse på omvägar från Paris, och den har till öfverskrift:

Eskimån.

På andra sidan polcirkeln ofvanför den 70:de breddgraden befinner sig i Ishafvet ej långt från Alaska byn Irgonok.

Under vintern består den af en grupp af 15 "Iglus" (ishus i klockform), i hvilka man inkommer genom en trång, nära marken anbrakt öppning, krypande på magen. Tio månader af året betäcker ett minst meter-högt snölager hela trakten. Från den första novemberdagen till slutet af april sänker sig dyster skymning öfver den bländande hvita ytan och utsläcker allt ljus. I maj visar sig solen blek och molnhöljd på nytt. Därefter lyfter hon sig från horisonten och stegrar hastigt sin ljuskraft. I juli frambryter en kort sommar. Under stort brak brister Ishafvet, och

Fig. 14. **Irgonok.**

gletscherna störta ned. En leende flora genomtränger snön och färgar densamma brokig. Då blomstrar stenrosen jämte de violetta anemonerna och de guldhufvade tuppkammarne. Snart bildar tövädret oerhörda sumpmarker, och nu grönska dvärgpilarne, med sina hängande kvistar; den bruna lerjorden betäckes med ängsblommor. Slutligen torkar semptembersolen åter marken med sin kalla andedräkt och bereder fältet för det stora snöfallet.

* * *

För några år sedan var den kloke Seenteetnar vald till öfveruppsyningsman öfver jakt och fiske, till domare och läkare i Irgonok. Han var en bister och fruktad man, i blomman af sin ålder, erkänd som öfverhufvud af den ena af stammens båda afdelningar. Irgonoks 72 invånare voro nämligen delade i två hälfter. Anhängarne af Seenteetnar kallade sig med stolthet netschewuker d. v. s. sälhundar med blåsformig nos. Det andra partiet hade upptagit det namn, som man gifvit dem, netschuker eller vanliga sälhundar. Tvedräkten härstammade redan från en långt aflägsen tid och hade gifvit upphof till många knytnäfvestrider. Den berodde på en skenbarligen tämligen obetydlig anledning, nämligen frågan om en rättighet. Netschukerna ville, att hvarje fångad valross skulle tillhöra den, som ej sällan med lifsfara hade bemödat sig om att harpunera honom. Netschewukerna däremot påstodo, att den rådde om valrossen, som genom slumpen hade funnit densamma. Netschukerna rekryterade sig af sådana, som ej hade något förråd af lifsmedel och därför sågo sig tvungna att alltjämt gå på jakt, ofta utan någon som hälst påföljd. Men så snart en netschuk hade insamlat en bestämd kvantitet lifsmedel, lät han inrangera sig bland netschewukerna och nöjde sig sedermera med att vid randen af kusten lura på det villebråd, som hans

forna bundsförvandter voro tvungna att i fjärran efterjaga. Detta politiska hat stegrades genom en tilldragelse, som ännu lefver i friskt minne.

En gång hade under tiden för det stora sommarfisket en stor "rajak" (båt) under befäl af Okzenekjenwook, chefen för netschukerna, begifvit sig ut i stormig sjö. Den andra rajaken kommenderades af den kloke Seenteetnar, som, farande längs efter kusten, väntade resultatet af drifjakten. Det första fartyget, hvars manskap hade harpunerat en jättestor valross, angreps olyckligtvis af en svärm af dessa tappra djur, hvilka ifrigt bemödade sig att hjälpa sina kamrater, och hvilka äfven genom förenade bemödanden lyckades med sina betar slå båten i små stycken. Seenteetnar och hans manskap aktade sig att lägga sig i saken, men betraktade katastrofen med tillfredsställd kallblodighet. På detta sätt blottas genom små omständigheter beskaffenheten hos olika sinnen. Okzenekjenwook drunknade med allt sitt folk. Han lämnade efter sig en redan gammal hustru, Ahlangyah och en son, den vackre Toogoolor.

Vid den tid, då denna historia börjar, kröp den kloke Seenteetnar en dyster marsmorgon ur sin "gla" och märkte, då han upplyfte hufvudet, trollkvinnan Ahlangyah. "Hvad vill du?" frågade han med skroflig röst. Utan att svara, frammumlade kvinnan en besvärjelseformel. Hon begynte

att i sjungande ton uttala satser utan rytm: "Båten har fått ett stort hål och sjunker i hafvet, och netschukerna hafva stigit ned. De skocka sig tillsammans under vattnet och vrida sig skyndsamt. De frukta ej för hajarne, de blifva ej trötta, emedan de äro döda. De störa de blå laxarna och rovisilix. Dessa stiga till ytan, hvarest netschewukerna sätta ut lockmat för dem; men de vrida sig allt snabbare och skjuta fram allt hastigare utan att behöfva någon föda, emedan de äro döda. De åstadkomma vattenhvirflar, i det att de rulla hafvet omkring sina roder. Detta göra de för att draga ned sina fiender och deras barn och barnbarn i afgrunden, emedan de äro döda." — "Jag befaller, att du tiger, hexa!" ropade Seenteetnar, i det han hotade kvinnan med en skarp båtshake. Ahlangyah spände sina röda ögon fast i honom och utbrast i ett ohyggligt skratt, som gjorde, att hundarne började skälla. Sedan flydde hon, uppfylld af fasa och började plötsligt ropa: "Toogoolor, Toogoolor, Toogoolor!" Den kloke Seenteetnar, som tillskref alla sådana möten en dålig betydelse, återvände till sin hydda.

Toogoolor var hvarken en skicklig jägare eller en väl ansedd handtverkare. Vid denna tid torde han hafva varit sina tjugu år gammal och kunde med ett visst förstånd sätta ut fällor för de unga renarna och uttrarne. Men om han misslyckades, var han långt ifrån att jämra sig som hans medborgare eller utslunga smädelser. Snarare förundrade han sig däröfver. Toogoolor hade den förmågan att hvälfva tankar i sitt runda hufvud och att gifva dem uttryck genom åtbörder. Han var den ende af sin stam, som om nätterna hade drömmar. Man kan väl tänka sig, att han med detta sitt väsende ej lätt kunde skaffa sig en säker existens. Då han hörde sin moders förtviflade rop i den genom rösten betecknade riktningen, skyndade han henne till mötes med frågan: "Hvad har skett?" — "Något mycket allvarsamt", svarade Ahlangyah andlös. "Seenteetnar har velat slå mig." — "Godt", mumlade Toogoolor, "jag skall röka ut honom och hans hustru ur deras tält med en eld af fett och ved." — Bra taladt, Netschuk!" utropade den gamla, visande sina gula tänder. Toogoolor fortfor, sedan han vidare funderat, "för att kväfva familjen skall jag afvakta ett ögonblick, då den lilla Ilnike har gått ut." Hexan svarade ingenting. Hon anade sonens böjelse och vågade icke öppet bekämpa densamma.

Toogoolor och Ilnike kände hvarandra sedan sin barndom och hade utan att bry sig om fiendskapen mellan deras kaster ofta träffats i hemlighet. Så hade det kommit därhän, att de hyste ömma känslor för hvarandra. När temperaturen

var en smula mild, begåfvo sig de unga människorna till hemliga, aflägsna platser bakom de stora gletscherna eller på issluttningarne för att där berätta för hvarandra naiva och föga omvexlande saker. Ofta höllo de hvarandra i varm innerlighet omslutna med sina armar. Af fruktan att gripas af kölden hade de vant sig att dansa i takt efter en melodi, som de själfva hade uppfunnit. Med händerna lagda på hvarandras skuldror vaggade de af och an och hoppade så med behagliga piruetter upp och ned. Sålunda hade deras kärlek vuxit.

* * *

Den kloke Seenteetnar utstötte allvarsamma hotelser, då han, krypande på magen, återvände till sin Iglu. I ett alkovartadt hörn satt den lilla Ilnike på en bädd af hudar och sjötång och utförde ett mödosamt syarbete. Tre nakna barn tumlade om vid hennes fötter. "Jag skall låta denna hexa inandas rök", utropade Seenteetnar och berättade om det möte, han nyss haft med Ahlangyah. Han fortfor: "Hvem skall då befria mig från Toogoolor och hans moder?" Ilnike reste sig darrande. "Fader", sade hon mildt, "Jag är er undergifven. Jag tänker ej på att försvara den gamla Ahlangyahs förbrytelse. Ni kan behandla henne strängt. Men om min bön

icke är er likgiltig, så förskona under alla omständigheter den sköne Toogoolor, som jag har utvalt till min make!"

Den kloke Seenteetnar insåg väl, att hans dotter talade med full beslutsamhet. Han försökte skratta och såg utan att svara, stelt på henne. Sedan Ilnike lagt handen på sitt hjärta, gömde hon sig i mörkret af den gemensamma bädden och brast i tårar.

* * *

I juli kom en afton en arktisk expedition till Irgonok. Denna expedition bestod af en hvalfiskfångare, tillika kapten, en tolk och fyra matroser. Bland dessa befann sig en individ med ovanliga lefnadsöden, vid namn Frank Outlaw. Sedan han efter hvartannat varit kapten, bankdirektör, cirkusryttare, kyrkogårdsvaktare, lokomotivförare, somnambul och professor i "konsten att skicka sig", hade han äfven haft den behöfliga tiden för att taga sig en vistelse af betydlig längd på alla de tvångsanstalter, hvilka Unionens 38 förenade stater tillsammans äga. En dag af detta svarta elände hade han, uttröttad genom polisens efterforskningar, vändt sig till en välgörenhetsförening i New-York, som åtog sig förbrytare utan anställning under den tid, som förflöt, tills de arresterades. Tack vare den omsorg,

som de ledande damerna utvecklade, kom han som kock på ett skepp, som seglade till Ishafvet. Så hade hans öde fört honom till Irgonok. Med sitt verksamma och uppfinningsrika sinnelag hade Outlaw sökt efter medel och utvägar att få goda följder af sin resa. Knappt hade han stigit i land, förrän han gaf tolken i uppdrag att hemta stammens förnämste rådgifvare. Några ögonblick därefter kom den kloke Seenteetnar, hvarefter en lang rådplägning ägde rum mellan de tre männen, hvilka ömsesidigt bemödade sig om att på ett ovärdigt sätt bedraga hvarandra. De skildes at först sedan de hade aftalat en sammankomst följande morgon. De resande inkvarterade sig så bra som möjligt hos invånarna i Irgonok, och Seenteetnar gick tillbaka till sin hydda, hvarest han tillbrakte en orolig natt. Genast påföljande morgon började förhandlingarna på nytt. Man kom öfverens om följande: Seenteetnar förpliktade sig att lämna en ung och frisk eskimå till Frank Outlaw. Denne skulle gifva honom tre konservburkar, en lerpipa, en brännvinsflaska och en gul duk, på hvilken Filadelfias utställningsplats var afbildad. Tolken förteg flaskan, hvilken han ämnade behålla själf.

Den kloke Seenteetnar befann sig i stor förlägenhet. Han hade fått den tanken, att han skulle begagna sig af omständigheterna för att

på de mest fördelaktiga vilkor befria sig från den vackre Toogoolor. Men hur skulle detta tillgå? Slutligen beslöt han efter grundligt öfvervägande att taga sin tillflykt till list och begagna sig af netschukens kärlekshandel. Med två af sina kamrater uppsökte han honom oförtöfvadt.

Toogoolor råkade först i häftig vrede. Men den kloke Seenteetnar lugnade honom med förtroliga smekningar och hänvisningar på hans uppdrag, som i framtiden skulle förskaffa honom en politisk bana. Han prisade främlingarnes hemlighetsfulla vetenskap och tillade: "Hos dem skall du lära okända medel. Med makt och med ett namn skall du återvända till Irgonok." Toogoolor förblef stum och allvarlig. Seenteetnar, uppmuntrad därigenom, sade med yttersta ansträngning: "Jag känner din kärlek till Ilnike. Börd och familjehänsyn skilja er åt för alltid. Men om du uppfyller de plikter, som jag har tecknat för dig, vill jag vänta med hennes giftermål till din återkomst och gifva mitt bifall, om hon väljer dig till sin man." Måhända uppväckte frestaren i denna genom polarnatten förmörkade, men ädla och vetgiriga själ en svag föreställning om lifvet i storstäderna, om elektriskt ljus, författningssystem, kreditaktiebolag och vaccinkoppor. Man kunde ej veta det säkert, blott att den öfver sitt offer lutade bödeln af detsamma erhöll ett mumlande

medgifvande. Såsom högtidlig pant på detta otydliga löfte lät den kloke Seenteetnar gifva sig den lilla amulettpåse med tre flata stenar, som Toogoolor bar om halsen. När netschuken åter var ensam, utbrast han i ett högt, hjärtslitande snyftande och ropade under tårar: "O, min kära lilla Ilnike!"

Snart kom afresans ögonblick. Toogoolor och Ilnikes afsked ägde rum under tragisk smärta. Dock förblef i bådas hjärtan den oföränderliga tanken på hvarandra och hoppets skimmer. Hundslädarne foro till kusten, längs hvilkens krökningar de skulle fortsätta vägen. En gammal kvinna med flygande hår sprang under höga skratt efter dem. Denna företeelse varade tio timmar. Sedermera stannade hon utmattad framför en gapande afgrund midt ibland isklyftor. Tre gånger ropade hon: "Okzenekjenwook!" Sedan hon böjt sig framåt för att höra ett svar, ingick hon tillfredsställd i dödens eviga natt.

Jardin d'acclimation är en elegant i Boulognerskogen belägen park med väl klippta träd, små häckar och gipsfigurer. I detta etablissement lär man ungdomen konsten att rida på kameler, elefanter och strutsar, som om det för framtiden skulle vara för dem nyttigt. Här och där ser

man i trädgården en bisonoxe, som har mycket besvär att ombesörja sitt idislande. Man ser en gammal känguru hoppa eller hör en mager lama hosta. Tanken att bakom ett lätt mässingsgaller utställa det självständigaste och märkvärdigaste af däggdjuren, nämligen människan, måste med nödvändighet en gång framställa sig för en förvaltning, som alltid har bemödat sig om att gynna framstegen och på samma gång föröka sitt eget välstånd. Förvisso hade den zoologiska kommittén kunnat nöja sig med att bjuda den offentliga nyfikenheten på individer från Auvergne eller Touraine, hvilka skulle haft åtminstone lika mycken rättighet att figurera i Jardin d'acclamation, som getterna på deras berg och hönsen på deras slätter. Men vi lefva i en period af praktisk vetenskap och raffinerad civilisation, som för andra fordringar med sig.

En amerikansk affärsman hade för ett pris af tusen dollars skaffat sig en eskimå. Societé française skaffade sig för ett år utställningsrättighet jämte tillåtelse att få mångfaldiga individens afbildning genom teckningar eller fotografier. Våren 189— utbredde sig en flod af gula, röda och hvita affischer öfver Paris murar. Alla buro de ansiktet af en bestialisk människa med stripigt hår. Därunder följde följande enkla upplysning: *Eskimå. Jardin d'acclimation.*

Snart innehöllo tidningarnas fjärde sida, det inre af omnibussarne, kioskerna, bodarne och kaféerna samma vignett, hvilken var sammansatt med utomordentlig skicklighet för att ingjuta afsky, äckel och nyfikenhet.

Sista söndagen i juni månad visades Toogoolor första gången för publiken. Man hade fört honom ned i den vackraste delen af parken, och han kunde glädja sig åt en lika stor hydda som tapiren. Han led fasligt under solens hetta, ty han måste behålla sitt nordiska pelsverk. Den ständigt misstrogna publiken skulle ej hafva tilllåtit, att man hade låtit en eskimå uppträda klädd på ett annat sätt. Toogoolor lagade sig just i ordning att utsträcka sig i skuggan af ett par buskar, då en väktare genom tecken uppmanade honom att gå omkring tätt förbi den sammanpackade raden af åskådare utanför hans hydda. Eskimåens uppträdande inbrakte rikliga inkomster. Man såg här fattiga och rika familjer, engelska flickpensionater, soldater med hvita vantar, unga lärjungar från St. Barbe, "Bröder af den kristliga läran", lama personer i sina skjutvagnar o. s. v. Alla dessa människor talade orimligt mycket om eskimåen. En tjockkindad gosse kastade små kulor, som han gjort af rågbröd, öfver gallret, och hans föräldrar skrattade, helt rörda. Slutligen ropade en pojke från förstäderna,

som iakttog Toogoolors dystra blick: "Pass på, din gamla skälm! Det där tycker du inte om!" Ja, han tyckte inte om det. Alltså, det var för *detta*, han hade lämnat sitt fädernesland och allt, som var honom kärt, för att utöfva ett yrke i sällskap med djuren! För att förströ dessa likgiltiga, obarmhertiga åskådare hade han frivilligt öfverlämnat sig åt främmande människor, hade han med dystert hjältemod trotsat de ohyggliga lokomotivens och ångbåtarnes mysterier! Intrycket af denna sorgliga dag väckte hos den unge mannen tankar, hvilka i hans dessutom genom ensamhetens bitterhet utmattade hjärna nästan förintade hans drömmar om lycklig kärlek, politisk storhet och en segerrik återkomst. Lyckligtvis lade han sig på kvällen med ett solstyng, hvars feber en smula förjagade hans dystra tankar.

* * *

Hela tre månader väckte Toogoolor intresse hos talrika besökande. Dagen i ända gick han, utan att man behöfde befalla honom det, upp och ned, med den lätta, raska gång, som är egendomlig för vilda djur, hvilka råkat i fångenskap. Men han intog blott obetydlig föda. Det var synbart, att hans krafter aftogo. Hans förstånd hade i betydlig grad försvagats. Men man

kunde ej ana detta, ty ingen var i stånd att föra ett samtal med honom.

Toogoolor hade likväl en vän i sin granne, sälhunden. När hela personalen i Jardin d'acclimation trodde, att han sof, kröp eskimåen ut genom fönstret till sin hydda, klättrade öfver gallret och uppsökte detta djur, hvilket liksom han själf var en netschuk, en simpel sälhund, den sista anhängare, som förblef honom trogen. De slogo sig ned på en sluttning nära dammen, hvarest de båda lade sig på magen. Toogoolor hvisslade för sin kamrat helt sakta hemlandssånger och berättade för honom hela sin olycka. Han bad om råd. Sälhunden hörde utan otålighet på med korslagda tassar, i det han i månskenet betraktade sin granne med stora, uppmärksamma, milda ögon. Så förflöto nätterna raskt. En gång öfverraskades Toogoolor t. o. m. genom väktarnes morgonrond. Han ville nämligen berätta för sälhunden historien om Ilnike till slut samt anförtro honom Ilnikes behag. För öfrigt fördes han tillbaka till sin afstängda plats utan att behöfva lida af några råheter. Väktarne voro vänligt stämda emot denna skyddsling, som ej hade någon ondska alls, som ej stångades, ej sparkades och aldrig bet någon.

För att skaffa en gynnsam reklam fördes Toogooler en afton till operan. Två elefantväktare läto honom klättra upp på den tredje raden och

satte sig bredvid honom. Man gaf operan *Profeten*. Eskimåen hade ingen som helst beundran för den stora scenen och den dagsklara belysningen på teatern, ty gasljuset tröttade honom. Men genast, när skådespelet började, öppnade han ögon och öron vidt samt liksom inandades girigt musiken med uppspärrade näsborrar. Han lyfte sig upp, utsträckte armarne och framstötte mödosamt några ord på sitt besynnerliga språk. Det blef en skandal. Fran alla sidor gjorde man bestämda protester. Toogooler, som häftigt ryckte ned af sina båda ledsagare, blickade förbluffad på den ene och den andre och satte sig så helt fredligt ned, återkommen till verkligheten.

Bekymmer, trötthet, frihetens förlust, klimatombytet och de i det fria hos sälhunden tillbrakta nätterna hade hos netschuken lagt frö till *lungsot*. Under hösten gjorde denna sjukdom raska framsteg. Likväl ville Toogoolor i instinktlik uppfattning af sin plikt ej afbryta sin tjänstgöring. Man kunde ännu i oktober månad se honom rastlös gå upp och ned i en omgifning af gula blad på träden. Enligt bröstsjukas vana bedrog han sig angående sitt eget tillstånd och fattade ånyo hopp. Han uppgjorde planer för hemresan och lagade i ordning de förklaringar, han därvid skulle göra öfver den tid, under hvilken han varit borta.

Med naiv list sammansatte han historier om de stora ting, han skulle ha utfört. Den lilla Ilnike hade han alltid närvarande för sin själ. Han hade gjort i ordning listan på de bröllopsskänker, han ville föra med sig till henne: porslinskärl, två halmstolar, en elefant och pomada. Äfven sälhunden skulle han taga med för att ej lämna några bekymmer efter sig.

En morgon tilläto honom hans aftagande krafter ej att resa sig upp. Men Toogoolor uppfattade denna pröfning som en nödvändig hvilotid före sin långa resa. Den lätta dödskampen varade några dagar. Ju närmare döden kom, desto fastare hoppades den unge mannen på sin framtid. För sjukskötaren, som utan att förstå honom, nickade bifall med hufvudet, skildrade han sitt intåg i det festliga Irgonok. Han hörde berusande musiken, efter hvars toner de netschukska islöparne utförde sina danser i skimret af norrskenet. När natten inbröt, afsomnade han stilla, hviskande sin älsklings namn.

Någon tid därefter skref den amerikanske affärsmannen till Jardin d'acclimation, att han önskade komma i besittning af kvarlåtenskapen samt bad, att man skulle skicka honom eskimåen, så snart denne hade blifvit uppstoppad.

ÅTTONDE KAPITLET.

Görbersdorf. — En utflykt till Adersbach. — Ett besök hos professor *Kobert*. — På *Weickers* sanatorium.

Lokomotivet har arbetat sig uppåt, uppåt. Huru skönt att komma från den enformiga Brandenburger-slätten, "sanddosan", som tyskarna själfva kalla den, upp till bergen! Vackra kullar begränsa horisonten. Skogarna ha ett mera "naturenligt" utseende — se ej så stelt planterade ut. Ansiktstyperna äro ej längre preussiska, och en gladare och friare stämning tycks härska bland de människor, som stiga på tåget. Nu stannar lokomotivet.

"*Friedland!*" ropar konduktören, och jag vet nu, att jag snart är vid resans mål.

Friedlands järnvägsstation, ej långt från den lilla staden af samma namn, lämna vi bakom oss och rulla åstad i en omnibus. Sällskapet utgöres af 3 lungsiktiga unga män, en äldre fru, som skall besöka en sjuk dotter, samt jag. Färden bär uppåt på en präktig, hård väg.

Kusken låter under tiden muntra hornsignaler ljuda ut öfver landskapet, som blir allt skönare.

Se, där borta äro *Riesengebirge* med *Die Schneekoppe* i all sin härlighet. I vågiga linier afteckna de sig mot aftonhimlen. Och här svänga vi in i en dal. Vägen går nedanför ett högt berg, ända upp till toppen bevuxet med grann furuskog. Nu passera vi "*Grefvinnan Marie Pücklers anstalt.*" Ännu 10 minuter, och vi se den stolta *Brehmer'ska* anstaltens röda slottsmurar skymta fram. Ytterligare en kort sträcka, och vagnen håller utanför uppgången till den *Römpler'ska* anstalten. Där tar jag in, och snart sitter jag på balkongen till "rummet n:r 18" i konvalescentvillan och ser framför mig en af de skönaste dalar, jag ännu skådat. Öfver villor, trädgårdsanläggningar och ängar flyger blicken hän till berget midt emot med sitt "Zchweizerhaus", som ser helt litet ut på afstånd. Där ligger den lilla vackra kyrkan, där anstaltsbyggnader, där själfva byn. Från Brehmer'ska anstalten ljuda hornsignaler. Augustisolens färgspel öfver himmel, skogar och berg är underbart; luften är ren och balsamisk. — Hvila ut på Görbersdorfs balkong! Var tacksam för dina friska lungor här i de lungsiktigas by, och lämna omsorgen för dina älskade i höga norden åt den Allsmäktige, som bevarar dem lika bra, antingen du är hos dem eller sitter i Schlesien, blott en mil från Österrikiska gränsen — Böhmen.

* * *

Medan vi nu sitta här och njuta af vår tillvaro, obekymrade om morgondagen, vill jag för dig berätta Görbersdorfs historia.

Stilla, afskildt, obemärkt lefde Görbersdorfsborna sitt lif fram ända till 1854. Det året kom en ung, 28-årig läkare, *Brehmer* och slog sig ned såsom praktiserande läkare i den vackra dalen.

Landtläkare blifva lätt "lefvande begrafna;" åtminstone voro de förr utsatta för isoleringens fara. Men Brehmer var en ovanlig man. Han lärde både läkare och patienter att resa till Görbersdorf. Innan han 1890 afled, hade han i sin anstalt behandlat mer än 14,000 lungsiktige och gjort namnet Görbersdorf till ett namn, som med gyllene skrift strålar i medicinens historia för alla tider. Han har nämligen i Görbersdorf bevisat, att lungsot kan botas, och att lungsot

kan botas med fysikalisk-dietetiska medel: luft, föda, rörelse, hvila och kallt vatten.

Brehmer var en spekulativ man. Han läste om kirgiserna, att de ej lida af lungsot på sina stepper. Han resonnerade då så här: detta måste bero därpå, att de lefva på en plats, som är oemot-

Fig. 15. D:r Brehmers sanatorium i Görbersdorf.

taglig för lungsot, och att de lefva under lifsvilkor, som förhindra lungsotens uppkomst. Ehuru — högst egendomligt — en hel del af d:r Brehmers antaganden vid en nyare tids kritiska forskning ej hållit stånd, så t. ex. hans åsikt att litet hjärta och stora lungor äro en orsak till lungsot, så hade han dock rätt i sak. Med en aldrig tröt-

tande uthållighet ägnade han hela sitt lif åt att praktiskt bevisa, att lungsot kan botas. Han blef världens störste bröstläkare.

Han började sin anstalt i en anspråkslös byggnad. Snart blef denna för liten; då fick han inackordera sina patienter i byn. Många patienter och rika patienter kommo. Brehmer förtjänade mycket penningar. Så började han bygga en anstalt för lungsiktiga, den egendomligaste i sitt slag i världen.

Anstalten är nämligen byggd som en götisk riddarborg af rödt tegel med torn, praktfulla salar, trappuppgångar och gemak. Däremot är ej stor hänsyn tagen till två grundvillkor för lungsotsbehandling: ljus och luft. — Parken är helt enkelt utomordentlig. Jag måste alldeles afstå från att beskrifva den. Men onekligen får man af hela den Brehmerska anstalten det intrycket, att, på samma sätt som Egyptens faraoner byggde pyramider för att förhärliga sig själfva, är Brehmers anstalt ett minnesmärke öfver d:r Brehmer.

Innan B. dog, bjöd man honom 5 millioner för hans anstalt. Han begärde 7 millioner.

Hans ende son, läkare, 28 år, dog — af lungsot, ehuru född i det "immuna" Görbersdorf! Detta bröt den starke fadern. Han åldrades, och efter en 4 dagars influensa afled han 1890.

* * *

I början på 1870-talet kom ett ovädersmoln upp i Görbersdorferdalen. En ny anstalt för lungsiktiga byggdes invid den Brehmer'ska. Sedan 1874 ledes den af d:r *Römpler*. Det har pagått en förbittrad men tyst strid mellan de båda rivalerna. I början föraktades nykomlingen. Så växte han, satte sig i respekt, och nu är Römplers anstalt en mycket farlig konkurrent med Brehmer'ska, helst som Römpler efter Brehmers död är en af de skickligaste lungsotsläkare i världen.

Fig. 16. Doktor **Römpler.**

Slutligen har en d:r *Weicker* slagit sig ned i grefvinnan Pücklers anstalt. Och för att råga måttet har snart sagdt hvart enda hus i själfva

byn stoppats fullt af lungsiktiga, dels s. k. "andra klass patienter", från Brehmers, dels s. k. "folksanatorie-patienter" från Weickers. Tillsammans lefva nu i Görbersdorf åtminstone 400 lungsiktiga.

* * *

D:r Römpler är en riktig typ för en människovänlig läkare. Lång, ståtlig och vacker, har han med sina 53 år ett obeskrifligt godt. förtroendeingifvande, människovänligt väsende. "De sjuke bli bättre, bara de få tala vid honom", säger hans fru, och det har hon rätt uti. D:r Römplers hemlighet angaf han en gång själf i ett samtal med mig. "En läkare skall hafva *liebe* (kärlek) för att lyckas", sade han. Han älskar sina patienter. Därför hvilar ock öfver hela Römpler'ska "anstalten" ett drag af *hem*, som jag knappt funnit annorstädes. -- Två underläkare dela d:r Römplers mödor. Kostnaderna för en vistelse hos honom belöpa sig till omkring 50—70 mark i veckan (1 mark = 90 öre).

Matsalen i Römpler'ska anstalten är hög och stor. Vid två långa, långa bord sitta patienterna och göra skäl för sig. Hosta förekommer sällan. Hvad de äro glada, prata och skratta! De lungsiktige äro ett älskvärdt släkte, vanligen sangviniska, en smula benägna för extravaganser, förhoppningsfulla. — På samma sätt som på en ång-

båt passagerarna hastigt foga sig efter den nya disciplinen, så här. Inom ett par dagar är nykomlingen förvandlad till en väl disciplinerad "kurgäst", som punktligt lefver sitt honom förelagda lif. *Allt* regleras för honom: när han skall stiga upp och lägga sig; när han skall duscha, äta, spatsera, hvila, undersökas, behandlas. Han blir bättre, han ökar i vikt, han får hopp, det går bra, blott han har tålamod och råd att stanna.

I olyckligt förlöpande fall kämpas en hård strid; i det sista bjuda läkarne till att åtminstone lindra.

Ett verksamt lif råder i Görbersdorf. Tidigt på morgonen är det våta afrifningar. Kl. 9 duschas. Hvad ändå gamla oriktiga åsikter, som genom afskrifning gå igen i alla böcker, kunna vara sega! I beskrifningar om *duschen* läser man vanligen: "duschen får ej träffa bröstet." Här låter man personer med sjuka lungor ställa sig under en källkall regndusch med starkt tryck 5—60 sekunder, och utan tvekan taga de sin dusch äfven på bröstet; aldrig en blödning såsom följd däraf. — På f. m. undersökningar, lokalbehandling af strupen m. m. samt "bacilljakt". På e. m. "visiter" hos de svårt sjuka patienterna.

De sjuka å sin sida hvila i "Liegehallen" (ligg-verandor) eller promenera på de utomordentliga gångarna, som höja sig efter en sakta stigning, noggrannt beräknad.

Efter 3 månader till 1 år hemresa patienterna, många återskänkta åt lifvet.

I Tyskland betyder uttrycket "resa till Görbersdorf" ungefär detsamma som att vara dödsdömd. Detta är dock mycket orättvist. Ty ej kan det vackra Görbersdorf eller dess skickliga läkare rå för, att patienter äta kreosot och dricka fiskolja, så länge de kunna, och sedan i sista stadiet fara hit!

Resultaten af kuren vid *Römplers* anstalt äro goda. Omkring 25 proc. af de sjuka lämna anstalten fullt botade, och åtminstone 50 proc. afresa väsentligt förbättrade enligt d:r *Römplers* egen utsago. Han tillägger, att resultaten skulle ställa sig betydligt gynnsammare, om de sjuke i allmännhet kunde besluta sig för att tidigare och ej först i ett långt gånget stadium af sjukdomen söka bot i den på det bästa sätt därför inrättade kuranstalten. Ju tidigare man angriper sjukdomen, desto förr och desto säkrare blir man herre öfver densamma.

Enligt redogörelse för år 1876 från *Brehmer'ska* anstalten i Görbersdorf, utskrefvos detta år efter minst en månads kur 300 patienter. Af dessa voro 70 botade och 43 nästan botade, summa 113. Enligt underrättelser om 40 af dessa

113, voro efter 14 år (år 1890) 25 ännu fullständigt friska.

* * *

En vacker eftermiddag kl. 3 sutto d:r *Römpler*, underläkaren d:r *Möller* och jag i den förres vagn för att göra en utflykt, först till *Friedland*. Vägen utför gick det fort. På stadens torg sågo vi densammas urgamla vapen, en igelkott, som kryper genom en stadsport, anbragt på rådhuset. När vi lämnade staden bakom oss, körde vi förbi den ena stora vagnen efter den andra, lastad med lin, dragen af mässingsprydda hästar. "Det är", upplyste d:r *Römpler*, "foror, som skola in i Böhmen för att där väfvas och förvandlas till det berömda böhmiska lärftet."

Det gick sedan ständigt uppför, tills vi ändtligen kommo till en höjd, hvarifrån vi började åka nedför igen. "Denna höjd, sade d:r *Römpler*, "är vattendelaren emellan *Oders* och *Elbes* vattenområden." Ännu en helt liten färd, och vi passerade gränsen mellan *Preussen* och *Österrike*, utmärkt genom en stolpe på hvardera sidan om vägen, på ena sidan i svart och hvit färg, på andra sidan i svart och gul.

Husen antogo så godt som omedelbart en annan karaktär. Väggarne blefvo lägre men taken betydligt högre och spetsigare. Stora krucifix af trä samt madonnabilder började dyka upp vid vägkanterna och utanför bondgårdarne. — Här komma vi till tullgrind, där vi måste stanna farten ett ögonblick. Tvänne makliga tulluppsyningsmän, civilklädda men med österrikiska uniformsmössor, sitta på en bänk och filosofera, tydligen ej främmande för ett godt glas öl eller vin, såsom deras rödmosiga ansikten utvisa. Redan deras vänskapsfulla hälsning säger oss, att vi ej längre äro i Preussen. Nu komma vi in i en större bondby, där flerstädes på husen vackra inskriptioner angifva, att de uppbyggts under bön till Gud, att han skall bevara dem m. m. En kvinna, till hvilken vi vända oss, begagnar visserligen tyska, men med den böhmiska dialekten, vidt skild från den, vi äro vana vid i Schlesien.

Nu skymtar i förgrunden något hvitt och d:r Römpler utropar: "*Där hafva vi redan Adersbachs klippor!*" Tyvärr hade jag förut varit så okunnig i geografi, att jag ej kände till dessa märkvärdigheter. Jag tänkte, att det skulle vara klippor som klippor. Men min nyfikenhet väcktes, då d:r *Römpler* tillade, att *Alexander von Humboldt* en gång yttrat: "*Det lönar sig att resa 200 mil för att se dessa klippor.*" Det var på den tiden, då ingen järnväg fanns, som den store naturforskaren alltså i vagn gjort sin tvåhundramils resa. "Det måtte väl ändå vara något mer

med dem än vanliga klippor", tänkte jag. Efter en stund voro vi framme på värdshusets gård utanför de märkvärdiga formationerna. Bugande skyndade den gemytlige värden fram och tog hand om hästarne. Man märkte på allt, att värdshuset var mycket besökt af turister. Inskriptioner på böhmiska och tyska angående priser m. m. funnos att läsa. Tyvärr var kvällen redan något framskriden, så att vi måste afsäga oss den följeslagare, som erbjöd oss sin hjälp, under förklaring, att vi tänkte endast kasta en blick på klipporna. — Vi gå förbi ett litet hus, där fotografier, alpstafvar o. d. säljas. Så äro vi midt inne i "klippskogen". Vi hafva redan passerat ett anslag, att ingen resande tillåtes ensam begifva sig ut bland klipporna.

Min förvåning blef ytterlig inför det skådespel, som nu visade sig inför oss. Jag kan knappt finna ord, för hvad jag här skådade. Genom vattnets årtusenden igenom skeende inverkan hafva de mest fantastiska och storartade figurer bildats af den hårda stenen, stundom höga som fyra- och femvåningshus. Slätmejslade och af de mest bisarra former stå de nu här liksom käglorna i ett kägelspel eller husen i en stad, den ena klippan bakom den andra i en oöfverskådlig rad, bildande pelargångar, alléer, utsprång m. m. i oändlighet. Där se vi en klippa, som kallas för Jättehandsken,

Fig. 17. **Jättehandsken i Adersbach.**

emedan den förvillande påminner om en handskes form; en annan, som kallas för Synålen; en tredje, har namnet Sockertoppen, en fjärde Kaffekvarnen. En hel mil sträcka sig dessa gigantiska naturbildningar. Storartade inskriptioner med alnshöga bokstäfver äro målade och inskrifna af turister, ofta så högt till väders, att man ej kan begripa, huru de kunnat anbringas där. Kejsares och andra förnäma personers namn saknas ej. Här och hvar ser man i klipporna stora runda hål, där "Uhus" (ufvar) hafva sina nästen. Sakta silar ännu vattnet, som utfört detta underbara modelleringsarbete, fram i mossan vid klippans fot. Vi fingo blott kasta en flyktig blick in i denna naturens stenmuseum. Vi voro dels rädda för att gå vilse, dels att öfverraskas af mörkret, hvarför vi med dröjande steg, under det vi ofta kastade blicken tillbaka, återvände till värdshuset för att efter en intagen förfriskning återvända till Görbersdorf. Klockan var redan 8 på kvällen, när vi åter höllo utanför anstalten.

Professor *Kobert* är f. n. ledare af den *Brehmer'ska* anstalten. Han är 44 år, har glasögon och mustascher och ett fint, sympatiskt väsende. En berömd vetenskapsman, måste han lämna Dorpats universitet, när ryssarne derstädes ville

genomföra sitt förryskningsarbete, samt slog sig då ned i Görbersdorf såsom lungsotsläkare. Han har i 3—4 hotel och privata hus i byn inlogerat närmare 200 s. k. andra klassens patienter, hvilka betala en lägre afgift. Trappa upp och trappa ned, rum efter rum genomgick han med mig sina hus och resonnerade om fallen samt lämnade välvilligt alla upplysningar. Klockan ett intogo vi tillsammans med en samling män middag i en af matsalarne. I professorns och hans frus samt en assistentläkares sällskap förflöt middagen angenämt. Maten var förträfflig och bordssällskapet mycket hyggligt. Där såg man en ung katolsk teologie studerande från Amerika, hvilken naturligtvis satt bredvid en katolsk andlig från Tyskland. Där voro nästan alla åldrar och mycket olika samhällsklasser, personer som ej hafva råd att betala 100 mark i veckan men t. ex. 30—40 och som ändå vilja resa till Görbersdorf. I allmänhet var professor *Kobert* nöjd med resultaten och visade leende på en storartad företeelse vid öfre bordsändan med af fetma hängande kinder, som skulle hafva en förtätning i ena lungan, men som på ett nästan oroväckande sätt ökade i vikt. Professorn kallade honom under de öfrigas skratt för "vår lilla lätta patient", och patienten deltog i munterheten, hvilken han uppfattade som en komplimang.

Med fru Kobert besåg jag den Brehmer'ska parken med sin staty af *Lukas Schönlein*, sitt meteorologiska observatorium, sina petrifikatgrottor, sitt duschhus. Om hos *Römpler* konsten har gjort det mesta i parken, så har hos *Brehmer* naturen gjort ännu mer. Men man får dock af *Brehmers* anstalt det intrycket, att det är irrationelt att nedlägga så ofantliga kostnader på ett etablissement och därigenom alldeles onödigtvis fördyra utgifterna för en mängd människor eller åtminstone sätta anstaltens ekonomi på svaga fötter. Ty som det nu är, måste en mycket stor mängd patienter där uppehålla sig, för att anstalten skall gifva något ekonomiskt resultat. Efter *Brehmers* död har äfven anstalten haft att genomgå svåra kriser. Läkare hafva ombytts flere gånger, och anstaltens existens har rent af varit hotad. Emellertid torde *Brehmers* namn jämte traditionen lämna garanti för, att anstalten äfven i fortsättningen skall ej endast bära sig utan ock — och detta är det viktigaste — verka till välsignelse för den lidande mänskligheten.

Bland bekanta personligheter, som här vunnit hälsa, kunna nämnas *general Waldersee*, hvilken för flere år sedan vistades här för svåra blodstörtningar; *doktor Cornet*, hvilken här var assistentläkare och på samma gång lungsiktig, och som

sedermera utfört viktiga undersökningar öfver tuberkelbacillen, samt geheimerådet *Dettweiler*, som för 38 år sedan var först Brehmers patient och sedan assistent, och hvilken sedan blifvit *Brehmers* farligaste konkurrent.

Ända tills för några år sedan följde man i Görbersdorf den principen att på anstalten antaga lungsiktiga läkare till assistenter. Denna princip är nu öfvergifven. Alla underläkarne voro vid mitt besök friska.

Doktor *Weicker*, som bor i "grefvinnan Marie Pücklers" anstalt, är en undersätsig herre på 36 år med stor organisationsförmåga. Han mottager ej mer än ungefär 25 patienter i den anstalt, där han själf bor, men behandlar omkring 130 män och kvinnor, hvilka han inlogerat i byn, i hus, hvilka han gifvit det vackra namnet "folksanatorium", oaktadt de i intet skilja sig från de vanliga husen i byn. För att likväl kunna genomföra den nödvändiga kontrollen, har han inrättat ett system med s. k. "*Obmänner*", personer, som väljas af de sjuka, så att t. ex. 10—12 sjuka välja en uppsyningsman, som ansvarar för deras uppförande, mottager deras klagomål, öfvervakar deras temperaturmätningar m. m. En gång i veckan har d:r *Weicker* möte med dessa Ob-

männer, då de få besvara hans förfrågningar, om allt står rätt till, samt huru det går med de olika patienterna. Därjämte besöker han dagligen byn och har två underläkare, som arbeta bland de sjuka. D:r *Weicker* är mycket flitig och mycket företagsam. Men som "folksanatorium" betraktadt, kan detta arrangement att stoppa in sjuka människor i vanliga boningsrum, där man låter dem spotta i spottlådor, fyllda med sågspån, där man ej ens har desinfektionsugn, för att nu ej tala om duschinrättningar, ej anses rationellt. *Weicker* tar 26—28 mark i veckan af sina sanatoriegäster. Hvad som blir öfver i förtjänst, det blir hans egendom. Detta är ej rätt. Folksanatorier böra ej vara affärsföretag, och ingen bör förtjäna på dem. *Weicker* resonnerar väl emellertid som så, att arbetaren är sin lön värd, och att om inga andra inrätta sanatorier, gör han en tjänst, om han anlägger ett. Hans fru, född af engelsk-talande föräldrar, är en mycket begåfvad och energisk dam, som helt följer och hjälper sin man i hans arbete: hon kan det så mycket lättare, som de äro barnlösa.

Öfverallt i Görbersdorf fann jag, att folk ej voro det minsta ängsliga för smitta. Man rörde sig bland alla dessa sjuka med den största trygghet utan att ens tänka på något så otrefligt som baciller. Jag hörde ej heller omtalas, att några vare sig af läkarne eller betjäningen under årens lopp smittats. Det enda sorgliga exempel af smitta, som kom till min kännedom, var, att d:r Brehmers förhoppningsfulle son aflidit i lungsot. Men denne unge man kunde ju mycket väl hafva fått sin sjukdom på annat håll.

NIONDE KAPITLET.

Till Dresden. — På "Weisser Hirsch." — D:r *Lahmann.* — Något om badorter i allmänhet.

Efter en afstickare till *Breslau* och därifrån till *Oppeln*, där jag sammanträffade med regerings- och medicinalrådet *Roth* för att få upplysning om, huru man i Oberschlesien ville ordna sanatoriefrågor, for jag från Breslau direkt till *Dresden* med nattåg. Nattåg äro mycket praktiska men äfven mycket pröfvande. Det var med underliga känslor, som jag kl. 4 på morgonen stod på Dresdens järnvägsstation, Neustadt, halfsömnig och uttröttad. Några timmars hvila på ett hotel återställde dock krafterna.

Det var en söndag, och jag gjorde ett besök i den närbelägna lutherska kyrkan. Gudstjänsten började kl. 9 f. m. På ena sidan om predikstolen står en staty af Luther. På läktaren midt

emot var det fullt af gröna uniformer, sachsiska värnpliktiga. Predikstolen var belägen på ena långsidans midt och bänkarne anordnade i ändamålsenliga linier. Den korpulente pastorn med sitt glesa, gråsprängda hår, talade tydligen med luthersk kraft. Men tyvärr behandlade han sin publik såsom gudsmänniskor allihop, slutande med, att vi borde förbarma oss öfver de fattiga judarne och gifva en bra kollekt till judemissionen.

Tom och nedslagen lämnade jag den vackra kyrkan för att besöka doktor *Lahmann*. Under resan fann jag nämligen, att jag då och då behöfde någon hvilostation för att samla mina intryck och på samma gång samla mig själf. — Jag fann ej doktorn hemma. Han var på sitt landtställe för dagen och väntades först påföljande dag. Ett rum var emellertid beredt för min räkning i en af de talrika villorna med en härlig utsikt öfver en skog.

Sanatoriet var för tillfället mycket upptaget. En mängd nationer voro där representerade, många ryssar. Flera läkare genomgingo för tillfället kur därstädes. — En polack, som tillbrakt 30 år i Sibiriens grufvor och som hade en alldeles bruten kropp och ett mycket lidande utseende samt krithvitt hår och skägg, skred långsamt fram öfver gårdsplanen. En gammal armeniska framskred stolt som en drottning med en egendomlig slöja, fal-

lande från hufvudet ned efter ryggen. — Strumpor begagnades ej, utan patienterna buro sandaler eller tofflor af skinn. Till och med tjänstflickorna gingo strumplösa, underläkarne och damerna likaså. I denna omgifning nästan skämdes jag för mina vanliga skor. Så stort är omgifningens inflytande.

När jag dagen därpå träffade doktor *Lahmann*, kände jag mig i viss mån besviken. Jag fann hos honom ett drag af "öfverlägsenhet", som ej tilltalade mig. Så fort han fick se mig, anmärkte han, att jag såg mycket friskare ut än sista gången vi träffades. Han hade då gifvit mig det rådet att begagna kallt vatten något mindre, än hvad jag gjorde. Jag vet ej, om han ej nu tillskref sig berömmelsen af en lyckad kur, men håller det ej för otroligt.

Två saker förklarade jag för honom, att jag önskade se, för det första huru han tar den specifika vikten af människor; för det andra hans elektriska ljusbad. Han tog sig också ledigt och följde mig till sin apparat för specifika viktens bestämmande. Han har nämligen i sina arbeten redogjort för sin uppfattning, att människans normala specifika vikt är 1.072. Apparaten begagnas nu ej längre, och jag blef ej öfverbevisad om, att den ger vetenskapligt noggranna resultat, emedan tvänne bestämningar vid dess användning äro godtyckliga eller i viss mån approximativa. — Hvad det elek-

triska ljusbadet angår, fann jag det helt enkelt utgöras af ett skåp, liknande ett vanligt varmluftskåp med en elektrisk kollampa och tillhörande metallspegel i hvart och ett af hörnen. Patienten kläder af sig och sätter sig naken i skapet, genom hvars öfre vägg hufvudet sticker upp, samt utsättes nu för elektrisk belysning på sin kropp från fyra håll. Om blott ljusverkan komme i fråga, skulle jag ej säga så mycket därom. Men härtill kommer nu en intensiv värmeverkan. Det hela skall väl närmast motsvara ett solbad. De fall, i hvilka det elektriska ljusbadet skulle begagnas, synas mig konstruerade, såsom tyskarne säga, "am grünen Tisch" (vid skrifbordet). Vid nervsvaghet t. ex. skulle jag aldrig våga använda ett sådant behandlingssätt. Jag hörde också, att det "elektriska ljusbadet" mycket sällan användes nu för tiden.

Lahmanns "lycka" är gjord. Han lär vara millionär många gånger om och säges förtjäna en mark på hvart och ett af sina reform-bomullsplagg, som säljes. Dessutom förtjänar han betydligt på sina närsaltspreparater. Han har gjort åtminstone tvänne mycket stora saker inom medicinen. Han har slagit ned "System Jäger", yllleregimen, och icke blott det, han har äfven uppställt ett annat system, "System Lahmann" med sin utmärkta reformbomull, som vinner mer och mer

terräng, och som äfven inom Sverige på senare åren vunnit ett lika stort som berättigadt anseende.

Den utmärkta boken *Dysämi,* hvilken han för några år sedan utgaf, och hvari han förfäktar sin åsikt om den felaktiga blodsammansättningen såsom en grundorsak till mången sjukdom och denna i sin ordning såsom beroende af felaktig sammansättning af födan, har gjort honom mycket känd. Jag hyser den uppriktiga önskan, att d:r *Lahmann,* när han nu blifvit en rik och berömd man, ej skall så att säga "knyta sig i växten."

* * *

Vid Weisser Hirsch skola samtliga patienterna genomgå hans s. k. *kur.* Den första undersökningen verkställes af en af de sex underläkarne, hvilken uppsamlar den föregående sjukdomshistorien och till *Lahmann* öfverlämnar sin uppfattning af fallet. Med kännedom om suggestionens betydelse, d. v. s. hurusom vi människor alla äro mottagliga för intryck af hvarandra, och hurusom en förutfattad mening kan grumla vår förmåga af ett oförvilladt omdöme, synes det mig principiellt oriktigt, att icke *Lahmann* själf verkställer hvarje första undersökning.

Kuren är f. ö. intressant. "*Luftbadet*" består af en stor, inhägnad plats för herrar och en dito för damer. På herrafdelningen förlöper längs

ena sidan en bana, närmast lik en repslagarebana, med klädhängare i den enda väggen, där herrarne utbyta sin vanliga kostym mot ett par simbyxor och ett par sandaler. Så gå de af och an i det fria bland furuträden, gymnastisera, springa, hoppa, spatsera eller spela käglor under en tid af en till två timmar under sommaren och tio minuter eller mer höst och vår. Härigenom afhärdas deras hud högst betydligt. Flere af patienterna hade äfven en hud, som var nästan lika brun som ett solbrändt ansikte. Luftbadet skola alla genomgå. — Vid borden i matsalen härskar en tvåfaldig diet, dels *normaldiet,* i hvilken kött ingår, dels *vegetabilisk diet*, där naturligtvis kött är uteslutet. Maten är utmärkt väl lagad och väl sammansatt. En tjockmagad öldrickande tysk gör det verkligen godt att komma till Lahmann för att få sitt blod "renadt från toxiner." Men anmärkningsvärdt är, hvilken stor procent som äter normalkost d. v. s. kött. — Priset för kuren är minst 10 mark om dagen i ett för allt.

Med fadersstolthet har Lahmann i ord och bild beskrifvit sina fyra pojkar såsom "normalbarn" och t. o. m. fällt det något djärfva yttrandet, att hans barn äro de enda normalbarn i världen. Nu har han äfven fått en normalflicka, lilla Alke, uppkallad efter den nordiska sjöfågeln Alka, ett litet praktexemplar, hvad angår muskula-

turens fasthet och groflek, på cirka ett år. Lahmanns pojkar måtte uppfostras efter mycket "naturliga" principer, enär de på vanlig svenska uttryckt äro ganska ociviliserade och otamda. När jag såg dem, tänkte jag ovilkorligen på *Jean Jacques Rousseau's* yttrande, att "människan är af naturen god". Utgår man från det yttrandet, gör man ju klokast i att låta sina barn växa upp i frihet, annars ej. Jag för min del har den uppfattningen, att Jean Jacques Rosseau alldeles misstagit sig, och att människorna af naturen äro onda och skola blifva goda.

Doktor Lahmann hade den vänligheten att bjuda mig till gäst i sin egen våning på middag, kaffe och kväll. Till middagen undfägnades jag med kött, till kvällen likaså. Fröken *Starker*, husmodern, följde mitt exempel och lät sig kotletterna väl smaka. Däremot åto doktorn med fru och barnen ej kött. Naturligtvis måste vi hos doktor Lahmann tala om kött och alkohol. I dessa frågor har han mycket betänkliga åsikter, hvilket rubbat mitt förtroende för hans sunda intelligens' tillförlitlighet. Han anser nämligen, att köttet är farligare än spriten, men att denna generation är så fördärfvad af ett orätt lefnadssätt, att vi först kunna vänta, att våra barn en gång skola afstå från köttätandet. Han menar, att kulturmänniskan behöfver litet uppryckning genom en omväxlande föda;

och denna uppryckning tror han vara mindre farlig att taga i form af ett glas öl än i form af litet kött. Jag såg äfven till min bedröfvelse, att d:r Lahmann ej sällan ordinerar ett glas öl på kvällen åt patienter, som sofva dåligt. Han följer då ej alls med sin tid i detta afseende, enär inom tyskt språkområde *en anti-alkoholförening af ej mindre än 100 läkare* har bildats, hvilken utgifver en god tidskrift, och bland sig räknar mycket stora namn. Jag träffade sedermera på anti-alkoholkongressen i Brüssel professor *Forel* och frågade honom om hans åsikt angående läkares ordinationer af sprit vid feber, lungsot m. m. "*Ein verfluchter Blödsinn!*" (en fördömd idiotism) utropade han helt förargad. Ja, om jag undantager det något starka adjektivet, så är min ståndpunkt densamma som Forels, att det är ett "Blödsinn" att gifva öl åt en person, som lider af sömnlöshet. Det förefaller på en gång sorgligt och löjligt, att någon tänkande person kan vilja jämföra kött och öl med afseende på deras egenskaper såsom "farliga" ämnen.

Grunden till Lahmanns ytterst starka motvilja för kött, åtminstone för hans egen personliga del, är, att han i afseende på frågan om djurens dödande är buddist, såsom han upplyste mig. Men detta hindrar ej, att han själf två dagar i veckan äter kött, emedan hans fysik behöfver

det; så att när allt kommer omkring är Lahmann alls ej något så starkt stöd för "Samfundet för naturenligt lefnadssätt" och dess åsikter här i Stockholm, som Samfundet söker göra honom till. Han är en mycket förståndig man, mycket genialisk, men väl mycket konstruktiv. Han har genast en teori för allting inom det medicinska gebitet och tyckes vara tämligen oemottaglig för skäl från andra håll. I religiöst afseende förefaller han mig fullkomligt indifferent, något som är beklagligt. Lahmann talar dock mycket i religion. Han upplyste mig nämligen om, att hans patienter ofta äro ledsna och nedslagna, och att han då säger till dem: "Men hvarför tror ni inte på Gud? Hvarför har ni icke förtroende för Gud?" Ja, han har i hela sitt lif aldrig talat så mycket Guds ord som sista året, säger han. Den, som skall blifva psykiater eller själsläkare, bör ega nyckeln till själens helgedom. Jag håller fullkomligt med den snälla sjuksköterska, som nyligen till mig ställde den frågan: "Hvarför äro så få läkare frälsta?" Läkarne, som alltför ofta få tjänstgöra som biktfäder, som få vara närvarande vid dödsbäddar, som få stå midt i de förtviflade och nedbrutna familjerna såsom rådgifvare och vänner, hvad vilja de taga sig till i en kristen familj, då de alls icke förstå sig på kristendomen, eller i en förtviflad familj, där de

ej äga det mäktigaste af alla tröstemedel, Guds ord? Den store *Sydenham* brukade säga: "*Sine opio nollem esse medicus*" (utan opium skulle jag icke vilja vara läkare). Jag vill för egen del säga: "Utan kristendom skulle jag ej vilja vara läkare." Bland läkarekåren i Tyskland härskar en, så vidt jag har uppfattat det, mycket olika ställning i religiöst afseende, mot hvad man har föreställt sig här i Sverige. Åtminstone hade jag den förmånen att träffa flera läkare, som under samtal mellan fyra ögon voro högst intresserade för religiösa spörsmål. En af doktor Lahmanns assistentläkare hade ett långt samtal med mig om lifvets viktigaste frågor och ställde sig mycket vänlig gent emot den tro, som jag för honom framlade, samt uttryckte den önskan att få fortsätta detta ämne i framtiden.

Badinrättningen hos D:r Lahmann är alldeles för liten. Baden serveras emellertid med stor precision. De s. k. "växelbaden" (omväxlande kall och varm dusch t. ex.) användas mycket. — Gymnastiken på Weisser Hirsch borde besättas med ett par svenska gymnaster. Den skulle utan tvifvel vinna därpå. — I hela etablissementet härskar den största ordning, prydlighet och soliditet. Allt som allt, är Lahmanns anstalt utmärkt. En af dess stora förtjänster är, att den är *öppen hela året om.* Dylika s. k. "slutna", af läkare ledda

anstalter finnas i massor i Tyskland, hos oss blott en enda: *Mörsil*. När skola vi få vårt "Weisser Hirsch" i Sverige?"

Den långa resan, obekantskapen med språket samt de dyra priserna omöjliggöra för många, många svenskar en resa till Tyskland. Ganska ofta erhåller jag bref med förfrågan om Lahmanns "Weisser Hirsch". Några resa, de flesta resa ej. Under de sista åren har man här i Sverige på ett mycket oförståndigt sätt upprättat den ena s. k. *badorten* efter den andra. Man har bildat aktiebolag och byggt badhus. Den mest förtviflade konkurrens finnes nu mellan våra olika sommarbadorter. Huru många af dem gifva utdelning åt aktieägarne? Högst få! Huru många af dem lida ej under den förbittrade konkurrensens inflytande! Vårt lilla land kan omöjligt på detta sätt se badorter uppväxa undan för undan, utan att till slut en betydlig krasch inträffar. Vi finna ju också, att den ena badorten efter den andra måste stängas. *Sundsvalls* har för längesedan slutat, *Uppsala* har slutat. *Sköfde* har allvarligt varit på väg att sluta, *Särö* annonseras till försäljning o. s. v. Produktionen på detta område är större än efterfrågan. En viktig orsak till

detta missförhållande är både läkarnes och allmännhetens allt för stora förtroende för väl hopskrifna badortsprogram. Tyskarne hafva då en mindre farlig sport. De förvandla sina vackra byar och småstäder till "*luftkurorter*" och locka därigenom främlingar att slå sig ned, i tro att luften här och luften där skall vara specifikt välgörande för nerver m. m. En luftkurort kostar ingenting att anlägga, men en badort kostar ofantligt mycket. Äfven med risk, att min röst skall blifva en ropandes röst i öknen, vill jag uttala min öfvertygelse i denna punkt. Långt bättre än att börja en ny badort är att tillgodogöra sig och upphjälpa de gamla förut befintliga, att sätta dem i så godt och tidsenligt skick som möjligt, och att tillse, att de besättas med på detta område insiktsfulla läkare, som ej endast hafva teori utan äfven erfarenhet. Ett mycket bra sätt att få erfarenhet inom detta område är att göra som man gör i Tyskland. Där gå de unga läkarne ett halft eller helt år såsom assistentläkare vid en vattenkuranstalt, detta efter slutad examen. Sedermera äro de själfva kompetente att öfvertaga en anstalt. Hos oss finnes icke någon möjlighet att utbilda sig till badläkare utom under somrarne. Men det är just under vintern med det mindre antalet patienter, som man i Tyskland kan göra de bästa studierna.

Sedan flera år har jag hyst den önskan, att vi här i Stockholmstrakten skulle få en året om i gång varande "sluten" kuranstalt, ett s. k. sanatorium i "Weisser Hirsch's" stil. I brist på en dylik anstalt resa folk till Enköping eller inackordera sig i s. k. sjukhem i Stockholm o. s. v. Jag säger öppet, att detta är blott surrogater. Den mest energiske läkare kan ej i Enköping göra, hvad han skulle kunna göra, om han hade ett sanatorium, där samtliga gästerna voro under hans kontroll, där de hade tillfälle till *bad*, och icke blott till bad utan till en rationell vattenkur, samt f. ö. till alla de hjälpmedel, som vår utmärkta vetenskap erbjuder; där de slutligen alla kunde systematiskt undersökas och kontrolleras, där ett angenämt samlif mellan kurgästerna under en fullständig ledning från läkarne ej saknades, där således känslan af *hem* så mycket som möjligt förträngde karaktären af sjukhus. Om en sådan anstalt skulle byggas, borde man göra som d:r Lahmann, ej bygga ett slott, utan den ena villan efter den andra, allt eftersom anstalten växte omkring hufvudetablissementet, som skulle omfatta badanstalten, restaurationen, sällskapsrummen, läkarnes mottagningsrum m. m. Jag tänker, att förr eller senare kommer en sådan anstalt att uppväxa. Att bygga Kneippkuranstalter synes mig däremot något sent, nu sedan Kneipp

är död. I Tyskland hyser man ganska allmänt den uppfattningen, att Kneipp's *lyckade* kurer* till stor del berott på hans storartade personlighet. Att en massa läkare där förestå Kneippkuranstalter bevisar ingenting, ty med det öfverflöd på läkare i Tyskland, som jag förut vidrört, är det för ett konsortium af kapitalister lätt att hyra en fattig läkare till Kneipp-doktor. — I Sverige bedrifves en kolossal svindel med ordet "läkare". Ett järnpreparat t. ex. med mycket utpräglad bläcksmak annonseras. Fabriken "står under kontroll af läkare" *utan att ens utsätta läkarens namn*. Ofta läser man i annonser, att det och det preparatet "förordas af läkare" o. s. v. I Tyskland går man ännu längre. Där förskaffar man sig för god betalning en läkare såsom reklam, d. v. s. i detta fall såsom Kneipp-doktor. Äfven inom läkarekåren gäller det precis detsamma som inom prästståndet och advokatståndet: Allt kommer an på mannen. Alltså är det att tillråda, att den tänkande allmänheten är på sin vakt emot vår tids mer och mer tilltagande svindel på hälsoområdet, och att i hvarje speciellt fall individen råd-

* Om Kneipps *misslyckade* kurer står intet att läsa i hans arbeten. Läkarne i Tyskland ha dock väl reda på dem.

frågar sin husläkare, för hvilken han har förtroende, på hvilkens omdöme och heder han litar, innan han låter locka sig af det som skylt utlagda ordet "läkare".

TIONDE KAPITLET.

Leipzig. — Lützen. — Wartburg. — Frankfurt am Main. — Falkenstein. — D:r *Dettweiler*. — Två norska kollegor. — "Stora män". — Svårigheterna vid lungsotsbehandling utanför sanatorier.

Resan från Dresden till Frankfurt am Main tar en hel dag, men är en särdeles lönande tur. Först hafva vi *Leipzig*, där den stora "folkslaktningen" hölls, där Värmlands regemente kastades emot en af portarne för att förlora 3—4 hundra man, där Korsikanaren fick gifva order till reträtt, där vår Karl Johan på stora torget mötte konungen af Preussen och kejsaren af Österrike, där efter bataljens slut de fruktansvärda sårfebrarna härjade bland stank och orenlighet. Nu var där konstutställning i en lärd, rik, bildad stad, som drog till sig besökande från hela världen.

Vi måste lämna Leipzig och ila förbi *Lützen*, hvars kyrktorn på afstånd skymtar fram. När jag sitter och ser ut öfver slätten, ser jag för min fantasi mina landsmän, smäländingarne, trafva fram öfver fältet med den ljusa hjältegestalten i spetsen. Jag hör hans rop: "Framåt gossar!" Jag ser hans bruna springare blodig och med tom sadel ila förbi lederna. Jag ser slaktningens förfärliga virrvarr bölja timme efter timme, tills ändtligen på sena kvällen kroaternas skaror spridas i vild flykt. Jag beklagade, att jag ej kunde häjda tåget och stiga af samt vid Schwedenstein beträda platsen för vårt största historiska minne för att tacka Gud för samvetsfrihet.

Färden går vidare genom kullar, berg och dalar. Den ena rofriddarborgen efter den andra ligger som ett örnnäste på sin klippspets, förfallen, grå, murgrönskransad. Det är floden Saale, som går fram här nere. De krämareskutor, som där en gång seglade, voro ett begärligt byte för dessa rofriddare. De voro dock stora spetsbofvar, dessa herrar, klädda i stål och järn, liknande liljorna däruti, att de hvarken arbetade eller spunno. Men som ett riktigt röfvarepack behandlade de fredliga borgare och bönder, tills en gång deras borgar blefvo stormade och de själfva blefvo brakta på förnuftigare tankar. Det är märkvärdigt att tänka,

att ifrån dessa riddarborgar härstamma en mängd adelsfamiljer, som äro särdeles stolta öfver att hafva en dylik spetsbof till stamfader. Hela mellersta och södra Tyskland, för att icke tala om Rhentrakten, äro alldeles uppfyllda af dylika minnesmärken.

Där hafva vi *Wartburg!* Vi äro i den lilla staden *Eisenach*, där Luther både föddes och dog. Wartburg synes mycket väl från tåget och är utmärkt väl bibehållet. Jag vet ej, om jag gjorde rätt eller orätt, som reste Wartburg förbi, när jag var det så nära. Men jag tror det senare. Jag vill nu ej heller tala något utförligt om Luther, blott säga, att Luther var en mycket friare man, än hvad lutheranerna nu för tiden äro. Han hade mycket större vyer, var mycket mer vidhjärtad. Till bevis därpå vill jag anföra ett enda yttrande af honom: "För det första beder jag, att man måtte tiga med mitt namn och icke kalla sig luthersk utan kristen. Hvad är Luther? Läran är ju icke min. Jag är icke korsfäst för någon. Må vi utplåna partinamnen och kalla oss kristna, då ju vår lära är af Kristus! Ty jag känner icke själf Luther, vill icke heller känna honom. Jag predikar ej om honom utan om Kristus. Må satan anamma Luther, om han det förmår, men må han låta Kristus vara i fred,

så skola också vi äga allt, hvad vi behöfva. Öfvergif personen, men håll fast vid läran!“

Ändtligen kl. 8 på kvällen voro vi i det vackra *Frankfurt am Main,* judarnes stad, där jag fann ett godt hotel och en välbehöflig stärkande hvila.

Cronberg är en liten vacker stad i Taunus, belägen på kort afstånd från Frankfurt am Main. Enkekäjsarinnan Fredrik residerar därstädes. I Cronbergs närhet ligger sanatoriet *Falkenstein,* hvilket ledes af Geheimerådet *Dettweiler,* bosatt i Cronberg och lifmedikus hos enkekäjsarinnan.

Trakten omkring Cronberg är berömd för sin skönhet. Turister genomströfva den sommaren lång. Vill man se ett härligt sydtyskt landskap, då bör man resa till Falkenstein. Trenne gamla riddarborgar, Cronberg, Falkenstein och Königsstein, hafva gifvit namn åt lika många orter samt dominera landskapet, där de som mörka vålnader från en försvunnen tid från sina höga klippor blicka ned öfver slätten. Uppåt, uppåt, ständigt uppåt går vägen, tills vi äro framme i Falkensteins by. *Sanatoriet* är lätt att känna igen. Det är den enda slottslika byggnaden på platsen. Med känslor af nyfikenhet och förvåning beträdde jag detta ställe. Jag

Fig. 18. D:r P. Dettweiler.

skulle här stå ansikte mot ansikte med den nuvarande nestorn på lungsotsbehandlingens område, *Dettweiler*. När jag ihågkom en del yngre läkares uppträdande i Tyskland, var jag mycket intresserad för att se, huru denne veteran skulle taga emot mig. Jag hade insändt mitt visitkort och ej väntat länge, förrän dörren öppnades och en liten svartklädd herre med något böjd rygg, långt gråsprängdt skägg och blixtrande bruna ögon, trädde ut genom en dörr och med en oefterhärmligt förbindlig röst frågade: "Är kollega Berg här?" Därefter tog den gemytlige doktorn mig under armen, uttryckte sin glädje öfver att göra min bekantskap och förklarade, att jag nu framför allt måste äta frukost. I egen person förde han mig genom långa korridorer till ett rum, där en frackklädd kypare efter hans order betjänade mig. När jag sedermera åter uppsökte honom, öfverlämnade han mig i en assistentläkares hand och utlofvade välvilligt att samma eftermiddag kl. 5 taga emot mig i sitt hem i staden Cronberg och "gifva mig en halftimme af sitt lif."

Doktor *Koch*, som blef min följeslagare, hade ett "skönt" ärr, sträckande sig från venstra örats undre del tvärsöfver kinden och näsryggen till högra kanten af näsan, *ett* ärr, men ett, som slog rekord i allt, hvad jag sett i den vägen; och han bar sitt ärr med samma tillfredsställelse, som jag

föreställer mig en krigare från Wallensteins eller Karl 12:es dagar. Han försäkrade mig också en gång, när vi resonnerade om det minnesvärda tillfälle, då han fått detta vackra märke, att om han en gång finge några pojkar — han var nämligen nyss gift — och han skulle skicka dem till universitetet, skulle han som ett villkor, för att han underhölle dem, fastställa, att de måste duellera!

Min följeslagare (hvilken, som jag erfor af andra personer, själf en gång varit lungsiktig och genomgått en åtta månaders kur i *Arosa*), var mycket korpulent och välmående och tydligen i bästa kondition samt ville alls ej låta märka, att han personligen haft någon bekantskap med tuberkelbacillen.

Falkensteins sanatorium är en storartad byggnadskomplex med utmärkt ståtlig matsal och allt öfrigt förstklassigt. Det, som mest fängslar uppmärksamheten hos den besökande, är "*Liegehallen*" eller *friluftsverandan*. Byggd i form af en åt sydväst öppen afdelning, som omslutes af midtelbyggnaden och tvänne flyglar, är den under större delen af dagen upptagen af patienter, hvilka på sina hvilostolar, vid behof insvepta i filtar, genomgå hvilokuren. Hvarje patient har vid sin hvilstol ett bord med lektyr eller handarbeten. Man har placerat patienterna så, att de kunna

trifvas med sina grannar. Från "Liegehallen" har man en den vackraste utsikt, man gärna kan tänka sig. Man ser ut öfver bergssluttningarne, nedanför dem staden Cronberg med dess röda tegeltak, och sedan den ofantliga slätten. Långt, långt borta slingrar sig som ett silfverband Mainfloden. Där invid ser man husmassorna och kyrktornen i Frankfurt am Main. Till höger resa sig stora skorstenar. Det är fabriken Höchst's s. k. Farbewerke, en kemisk fabrik, som bland annat framställer tuberkulin åt Koch samt antifebrin och antipyrin m. fl. moderna mediciner. Taflan är hänförande skön. Jag har stått på Rigis topp och sett hela Vierwaldstädtersjön med kringliggande landskap under mina fötter, men utsikten från Falkensteins sanatorium är i sitt slag ej mindre storartad.

Doktor Koch visade mig nu nedanför sanatoriebyggnaden en mängd lufthyddor, en och annan rotérbar, så att man alltid kunde finna skydd mot vindarne. I dessa hyddor lågo om dagarne på sina hvilosoffor under bestämda timmar patienter alldeles som på den stora verandan men i mindre sällskaper, där de således kunde föra en otvungen konversation. Dessa lufthyddor hade ganska egendomliga namn. Jag såg en, som hette "*den stora kavernan*", en annan "*den lilla kavernan.*" En hette "*die Sternwarte*"

(observatoriet) och slutligen hade en det sköna namnet "*der Affenkasten*" (aphuset). Den allra största hette "*die Cirkus-Gesellschaft.*" I de olika paviljongerna såg man flerstädes en smakfull och brokig dekorering af kolorerade tidningsillustrationer m. m. — Vi besågo vidare trädgården, hvilken har *ett* fel, att den sluttar nedåt ifrån anstalten, så att en patient, som har gjort en promenad och återvänder, måste gå uppåt, när han är på hemväg och alltså är trött. Vidare tittade vi in i den vackra ladugården med sina tuberkulinundersökta kor. Vi besågo äfven gasverket (hädanefter skall Falkenstein hafva elektrisk belysning), den högst komplicerade anordningen för upphostningarnes oskadliggörande samt desinfektionsugnen. Jag inbjöds att intaga mina måltider med läkarne i den stora matsalen, och inom kort kände jag mig alldeles hemmastadd.

Lifvet i Falkenstein har en fri och glad prägel. Jag kan ej förklara hvarför, men det synes mig, som om hvarje sanatorium hade sin egendomliga ande, som behärskade alla, läkare, patienter och betjäning. Det måste vara öfverläkaren, som trycker sin personlighets stämpel på det hela. D:r Dettweiler måste vara en mycket god och välvillig människa. Åtminstone härskade en humoristisk och glädtig ande bland alla dem, som på Falkenstein hade med de sjuka att göra,

hvilket kändes mycket angenämt. Mångfaldiga historier cirkulera om Dettweiler. Han är ganska grofkornig ibland och säger utan krus "du" både till patienter och doktorer, när det faller honom in. En gång spottade en grefvinna på golfvet. Doktorn råkade få se det och sade helt högt till henne: "Men, fru grefvinnan, det här är ändå ett svineri!" — En annan gång gjorde en af hans patienter dumma invändningar emot hans föreskrifter. Dettweiler blef förargad och titulerade honom för "åsna" och "fårskalle". Patienten å sin sida upptog detta illa och afreste ögonblickligen. Men Dettweiler frågade helt belåten sin assistentläkare, om han ej haft rätt i sitt bedömande af patienten i fråga. — Alla fördraga f. ö. hans egendomligheter, därför att de veta, att hans hjärta är så varmt, och tillika, att hans skicklighet är sa stor. Han menar så väl, äfven om uttrycken ibland äro en smula barska. Men *lydnad* fordrar han af sina patienter, och disciplin råder också på Falkenstein. Till och med den mest envise engelsman, som kommer, full af nationalstolthet, och öppnar sin engelska mun för att långsamt uttala dessa ord: "Sprechen Sie English?" (talar ni engelska?) när han blir föreställd för läkaren, t. o. m. en sådan person blir snart tamd. Doktorn underrättar honom om, att om han vill stanna på Falkenstein, får han genast

skaffa sig en tysk språklärare från byn och därmed punkt. Engelsmannen förskaffar sig språkläraren och stannar, samt talar inom sex månader en hjälplig tyska.

Vid middagsbordet hade jag min plats bredvid en engelsk miss med det karakteristiska namnet Isabel Dickinson och ett äkta engelskt utseende: lång hals, vackert ansikte med svarta penslade ögonbryn, starkt röda rosor på kinderna, blå, lugna ögon, svart hår, blåhvita vackra tänder, långa smala fingrar och ett visst något öfver hela sin person, som sade: "Kom mig ej för när!" Denna dam hade vistats ett helt år på Falkenstein. När hon tillräckligt länge hade observerat mig för att förstå, att jag kunde bevärdigas med ett tilltal, började hon konversera med mig. Jag iakttog dock ständigt den försiktigheten att låta henne börja. Sedan gick samtalet förträffligt. Hennes tyska var ungefär lika "god" som min engelska, så att vi på ett angenämt sätt bytte om språk, hur det föll sig. Miss Dickinson hade gjort en mycket vacker kur, var feberfri och hade sin moder för sällskaps skull boende i Falkensteins by. Midt emot oss satt tvärs öfver det smala bordet ett annat Albions barn, mr Gulda, som varit där precis 10 dagar längre än miss Dickinson, enligt hvad hon upplyste mig, också han tydligen förbättrad. Efter att i England före

sin afresa fått den domen, att han ej kunde lefva längre än tre veckor, hade han nu utsikt att tillfriskna, ehuruväl hans tilltänkta giftermål var uppskjutet på en obestämd framtid. Herr Gulda var jude. Men jag har aldrig sett en jude, som så fullkomligt liknade en vanlig engelsman. Jag kunde ej i hans ansikte upptäcka det minsta judiska drag. — För öfrigt visade man mig en teologie professor, en kraftfullt bygd, undersätsig herre på 40 år med brunt helskägg. Han hade i fyra månader ordinerats att *tiga*, emedan han lidit af och behandlats för struplungsot. Nu var han *frisk* från denna farliga sjukdom och skulle påföljande söndag hålla en predikan, hvilken samtliga läkarne och en mängd af kurgästerna ämnade öfvervara i den närbelägna kyrkan. Han såg också, som tyskarne uttryckte sig, "seelenvergnügt" (själaglad) ut.

Måltiderna vid Falkenstein voro såsom vid alla sanatorier täta. Hvad middagarna angår, så förekom det så mycket mat af utmärktaste bebeskaffenhet, att man gjorde mycket klokt i att vara försiktig i början och ej äta för mycket, om man ville smaka på allt. Med afsikt var måltiden så anordnad, att äfven den mest aptitlöse eller kräsmagade lungsiktige skulle finna något, som passade honom. Omväxling och öfverraskning kunna ofta förmå en lungsiktig att äta,

hvilken med motvilja vänder sig bort från den vanliga husmanskosten. Jag gjorde samma anmärkning på Falkenstein som på Görbersdorf, att längs efter de tre jättelika borden i matsalen vinflaskorna sida vid sida i långa rader talade om den här gällande praxis att "dricka" till maten.

På Falkenstein vistades för tillfället en ung norsk läkare, d:r *Sverre Feilberg*. Denne kollega, omkring 30 år gammal, led af struplungsot och talade därför med hviskande röst. Han var åtföljd af sin fru, äfvenledes medicine doktor, samt deras lilla barn. Det gjorde mig så oändligt ondt om den unge läkaren, själf specialist i halssjukdomar och nu angripen af ett så fruktansvärdt lidande. — Hvad det kändes skönt att få "tala svenska med norrmännen" i Falkenstein! Jag hade en stark förnimmelse af, att vi skandinaviska folk, svenskar, norrmän och danskar egentligen dock äro *ett* folk, och att de skiljaktigheter, sam söndra oss, betyda bra litet mot det myckna stora, vi hafva gemensamt. Skola vi kunna bevara våra nationella egendomligheter i tider af "Sturm und Drang", måste vi stå *eniga*, sida vid sida. Det gäller ju gemensam tro, gemensam kultur, gemensam politik. Ja, vi hafva ju också en gemensam historia, fastän den tyvärr är skrifven i blod. Mina "bröder", de norska doktorerna, voro från Bergen, en stad,

som särskildt har namn om sig att vara en vänsterstad. Men hos dem fanns intet utmanande, antisvenskt väsende. Tvärtom, de stunder, jag med dem i Falkenstein fick tillbringa dels i parken, dels på mitt rum på värdshuset, voro bland de angenämaste under hela min tyska resa. Vi voro inne på så många områden. Vi diskuterade och kalfatrade en smula de tyska förhållandena, men prisade dem ännu mer. Vi talade om medicinska åsikter och rön, om medicinska stormän, äfven om lifvets viktigaste frågor. Vi talade om Norge, det gamla sagolandet i Norden. Det är märkvärdigt, när man sitter långt nere i Tyskland, hvad "den snöiga nord" då blir en kär! "Den snöiga nord är vårt fäderneslånd. Där sprakar var härd på den stormiga strand" — —

Jag undersökte doktor Feilbergs lungor och fann dem mycket bättre, än han själf beskrifvit. Ja, så obetydliga förändringar förefunnos i dem, att jag på fullt allvar försökte öfvertyga honom om, att det fanns hopp för honom. Men han blickade så melankoliskt och hviskade, att det trodde han ej, och hans fru sag så bekymrad ut, när hon försökte hålla med mig. Vi hade ju likväl på Falkenstein ett exempel på, att lungsot kan botas, som är nästan enastående. Doktor Dettweiler själf var för 38 år sedan lidande af starka lungblödningar och först patient, sedan

underläkare hos Brehmer i Görbersdorf. Tills för 12 år sedan hade han, som han själf sade, milliarder baciller. Nu är han frisk, 60 år gammal, och har i 22 år varit ledare för Falkensteins världsberömda sanatorium. Jag framhöll d:r *Dettweilers* lyckliga öde för den unge norske läkaren. Gemensamt drucko vi vårt daliga tyska kaffe och åto våra smörgåsar därtill. Så skildes vi åt, jag å min sida med en liflig önskan att få förnya bekantskapen med de kära norrmännen.

* * *

På utsatt tid besökte jag geheimeradet Dettweiler. Hans villa är ett mästerstycke af elegans och smak. Hvad det är underligt att sitta på tu man hand med en af vetenskapens heroer! Man finner oftast, om ej alltid, att de äro helt annorlunda än deras eftersägare. Om en stor man, som omtalas i bibeln, och som var en hero, visserligen ej i den moderna vetenskapliga meningen, men i Andens värld, nämligen *Elias*, står det skrifvet, att han var "en människa såsom vi", ehuru han utförde de mest förvånande saker. Just enkelhet, anspråkslöshet och flärdfrihet äro oskiljaktigt förenade med hvarje stor mans uppträdande. Så fort jag märker högmod, skryt, egenkärlek, pral eller ett tillgjordt väsende, så förstår jag: "Här är icke den sanna storheten".

Högmod gör nämligen människan dum. — Jag erinrar mig en svensk man, hvilkens namn för närvarande är det näst *Gustaf Zanders* mest nämnda bland Tysklands läkare, major *Ture Brandt*. Han var också en stor man. Men märkvärdigt är, att han i Sverige egenligen aldrig af läkarekåren vann något erkännande. Han måste resa till Tyskland år 1887 för att framlägga sina rön och för att vinna tyskarnes bekräftelse på desamma. Något upphjälptes måhända härigenom hans aktier i Sverige, men ej mycket. En ström af utländska läkare fortfor att hos Brandt hämta personlig undervisning. Men få voro de svenskar, som nedläto sig att studera systemet hos mästaren. Den för honom mycket nedsättande diskussionen i Svenska läkaresällskapet för flera år tillbaka blef aldrig ersatt af en för honom gynnsam diskussion. När han dog, hölls intet föredrag öfver honom i något svenskt läkaresällskap. Ingen krans från någon korporation af svenska läkare kom på hans graf. Men tyskarne, de skrefvo i sina medicinska tidskrifter långa vackra nekrologer, och Ture Brandts lifsgärning uppskattas af tyska läkare till fullo. Jag undrar, om det finnes någon nation i världen, som är så afundsjuk på och så otacksam mot sina stormän som den svenska. Andra folkslag glädja sig, när någon af deras söner utmärker sig.

I Sverige tyckes det vara regel, att man måste vara antingen utländskt godkänd eller åtminstone skråstämplad, hvilket Brandt ej var, eller slutligen hafva akademisk värdighet såsom professor, eller afliden, för att ens ord och iakttagelser skola tillerkännas någon betydelse. Jag kom på dessa reflektioner genom att tänka på, att Dettweiler i Tyskland är erkänd för att vara en stor man. Ja, han är en stor man, ehuru ej på långt när så stor som Brandt var, ty Brandt skapade något nytt. Brandt var en uppfinnare, Brandt eröfrade ett helt område inom gynäkologien. Dettweiler har egentligen ingenting annat gjort än tillämpat Brehmers grundsatser, ehuru han visserligen satt den s. k. "liggkuren" i fria luften i system, hvarjämte han uppfunnit en spottkopp. Dettweilers namn prisas nu för tiden af svenske läkare. Jag antar, att det blir våra söner förbehållet att till fullo uppskatta Ture Brandts förtjänster.

Emellertid satt jag nu i Dettweilers bekväma länstol och fick af honom den vanliga frågan, om jag ville hafva Bier. "Nej, jag tackar." — "Röker ni?" — "Nej, jag röker icke." Ett hjärtligt medlidsamt drag öfverfor Geheimerådets ansikte vid tanken på, att jag gick miste om tvänne så stora njutningar i detta lif. Men när han ihågkom, att jag otvifvelaktigt från medicinsk synpunkt handlade korrekt, suckade han vid tanken

på sin egen ofullkomlighet och utbrast småleende: "Jag är en gammal syndare", hvarpå han tände sin cigarr och menade: "Låt oss börja nu!"

Det var fyra frågor, jag önskade, att han skulle yttra sig öfver: Om klimatet, dieten, bruket af spritdrycker och sanatorier, allt för lungsiktiga. Dettweiler uttalade sig med den största öppenhet och grundlighet i alla dessa frågor och höll en föreläsning, som varade i omkring ¾ timme. Jag skref och skref. Min erfarenhet har lärt mig, att *anteckningsboken* på resor är oumbärlig. Den, som blott förlitar sig på sitt minne, har, när han slutat sin resa, ingenting egentligt i behåll. Ju mer man skrifver upp af det, som bör läggas på minnet, dess bättre. Stundom kan en enda liten sats återkalla i minnet ett helt samtal. Stundom kunna yttranden, som man fått höra, och hvilkas betydelse man först långt efteråt uppfattar, blifva af den största vikt, när man sedermera tager vara på dem. Jag undrar just, huru man förr i världen skref historia, om romare och greker litade på sitt utmärkta minne eller om de upptecknade yttranden af stormän, strax efter sedan de blifvit fällda. — Dettweiler visade mig sedan sitt arbetsrum. Han tog fram en stor kartong, alldeles öfverfull med broschyrer. Det var hvad han hade samlat om lungsotssanatorier i flygskriftväg och broschyrform. Han hade på

sina böcker delvis mycket enkla band, på hvilka han själf klistrat hvita lappar med anteckningar öfver innehållet. — Han är tydligen estetiker. Därom vittnade de taflor och statyer, som pryda hans bostad.

Det är alltid roligt att se in i människors hem, hvilka älska konst. Konsten har sitt stora berättigande jämte vetenskapen. Vi böra harmoniskt utveckla oss; och läran om det sköna bör blifva en kunskap ej blott för ett fatal utan för samhället i dess helhet. Våra sinnen böra utbildas för form, färg och ljud. Det förefaller mig, som om vårt svenska folk i hela stora samhällslager vore efterblifvet i konstutbildning. — Men jag vill ej gifva mig in på estetikens område, utan i stället återvända till folksanatoriet Falkenstein och tillsammans med Dr. Koch en morgonstund göra ett besök i duschinrättningen.

Äfven vid Falkenstein spelar *det kalla vattnet* en roll bland läkemedlen. Invärtes mediciner begagnas där högst obetydligt. At duscharna egnas däremot den största omsorg. Här liksom på Görbersdorf duschar en af underläkarne själf de sjuka. Han har ett litet fönster, genom hvilket han kan se den manliga individen, under det han vrider på duschkranarna. Från damsidan har han ett talrör, genom hvilket han meddelar sig med sköterskan. Med klockan framför sig räknar

han sekunderna, unde hvilka duschen får störta ned. Jag proberade själf Falkensteinsduschen. Tänkom oss en ofvanifrån genom en regndusch nedfallande kall vattenmassa, i hvars midt befinner sig en ungefär halftumtjock stråle, under det samtidigt från ett hörn en sjukvårdare med en lika tjock kall stråle anfaller min lekamen, börjande

Fig. 19. **Sanatoriet Falkenstein.**

med foten, gående uppåt benen och ryggen. Efter två, tre sekunder var den obehagliga känslan öfver, och jag kände mig helt varm. Efter 20—30 sekunder upphörde duschen plötsligt, hvarefter en kraftig frottering vidtog. Sådan duschning gifves endast åt de duktigaste patienterna. Klenare få en enkel regndusch, och riktigt klena få antingen

blott våta afrifningar med kallvått lakan eller torr afrifning eller spritafrifning m. m. I våra sanatorier, som skola byggas i Sverige, gäller det att tillse, att vi hafva *mycket vatten* och *kallt vatten*. Ju starkare tryck till duscharna, desto bättre. Eljest äro de alldeles förfelade. Intet element af lungsotsbehandling får förbises: då blir det bara fusk.

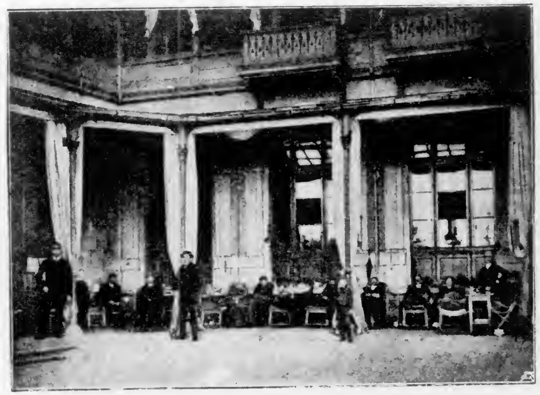

Fig. 20. **"Liegehallen" i sanatoriet Falkenstein.**

En af de största svårigheterna uti den enskilde läkarens lungsotspraktik är, att han ej har de resurser, som ett sanatorium kan erbjuda. En ung man besöker mig t. ex. i ett tidigt stadium af lungsot. Jag kan ej taga honom från hans arbete, emedan han då säger, att han skulle svälta.

Jag kan vidare ej låta honom få hvila så mycket, som han behöfver om dagen. Jag kan ej i staden gifva honom den rena luft han skulle behöfva. Jag kan ej låta honom få äta så ofta han borde, emedan hans kontorstid ej tillåter honom detta. Slutligen kan jag ej gifva honom några duschar, emedan i hela Stockholm ej finnes en dusch med den kyla i vattnet (sommartiden), jag för ändamålet skulle behöfva. Är det underligt, att den unge mannen ej tillfrisknar, såsom jag skulle önska? Är det underligt, om han efter ett par år rent af ligger i grafven? Jag vill tillstyrka alla lungsiktiga, som hafva råd därtill, att resa till ett lungsotssanatorium. Innan vi få sådana färdiga i Sverige, och det torde ännu dröja någon tid, vill jag råda dem att resa till Tyskland. De som hafva förmögenhet, kunna för 50, 60, 70 mark i veckan uppehålla sig i Görberdorf och för 100 mark i veckan i Falkenstein. De, som icke hafva stor förmögenhet, kunna för 4—5 mark om dagen uppehålla sig antingen vid Brehmerska anstalten i Görbersdorf eller på Ruppertshain. Men jag vill samtidigt gifva det rådet: *Resen i tid, i sjukdomens allra första stadium, då man på ett par veckor kan vinna lika mycket som eljest på ett par månader!*

Af största vikt är att anslå en rundlig tid till sjukdomens botande och ej tänka, att två

månader äro nog, utan göra sig beredd på ett halft, ja, om det gäller, ett helt år. Om det går på kortare tid, är det ju så mycket mer glädjande.

Vårt enda sanatorium i Mörsil bör naturligtvis i första hand af oss svenskar ihågkommas. Men med kännedom om vårt ofantliga antal af lungsiktiga har jag alltid fruktat, att Mörsils sanatorium inom kort skulle blifva öfverfylldt.

* * *

Innan vi lämna Falkenstein, vill jag uttala min förvåning öfver, att icke något *enskildt bolag* anlägger ännu ett förstklassigt lungsotssanatorium å lämplig plats i Sverige för personer, som hafva råd att betala. Det är nämligen en svårighet för svenskarne med de utrikes resorna, att en mängd af våra landsmän ej behärska tyskan tillräckligt för att trifvas utrikes, hvarjämte samvaron med främlingar verkar litet nedslående.

Falkenstein äges af ett aktiebolag (man påstår, att det mest är rika judar i Frankfurt am Main) med Dr. Dettweiler som direktör. Bolaget har i sina statuter den bestämmelsen att icke lämna mer än 5 procents utdelning åt sina aktieägare. Hvad därutöfver förtjänas, användes till anstaltens förbättrande.

Det synes mig, som om ett dylikt aktiebolag skulle hafva alla chanser att få stor framgång i vårt land. Kunna vi blott få reda på den lämpliga platsen, så synes det mig vara endast en tidsfråga, när denna anstalt skall resa sina murar, åtminstone om samma regel skall gälla på det medicinska området, som gäller inom köpmannavärlden, att "tillgången motsvarar efterfrågan".

ELFTE KAPITLET.

Folksanatoriet Ruppertshain. — Sanatorielif. — I Königstein. — Käjsartal i Coblenz. — Kölns dôm och järnvägsstation. — En misstänkt individ.

På ungefär en half mils afstånd från Falkenstein ligger *Folksanatoriet Ruppertshain.* En strålande vacker eftermiddag spatserade jag ditöfver, åtföljd af doktor och doktorinnan Koch. Vägen går genom skön bokskog. Man har den grannaste utsikt utmed densamma. På ett ställe kunde vi se en "naturläkeanstalt" med sitt luftbad, omgifvet af ett högt plank. Några nakna herrar kilade omkring därinne, men voro lyckligtvis så långt borta, att vi

ej kunde igenkänna dem. — Nu sluttar vägen något nedåt. Klockan är half fem, och vi se en massa yngre och äldre män vandra uppför skogsvägen, bland dem en ung katolsk präst med sin bredskyggiga hatt och långa svarta rock. Det är sanatoriets gäster, som promenera.

Ruppertshains läkare, doktor *Nahm*, är jude, 32 år gammal, en trygg och solid personlighet. Han har en underläkare och Wiktoriasystrar, som hjälpa sig.

Vi voro väntade, såsom syntes af det med blommor vackert prydda kaffebordet. D:r Nahm är ej ovan att taga emot besökare. Så hade en ung svensk läkare förliden vår tillbrakt omkring tre veckor på sanatoriet för att lära känna dess metod. Främlingsboken innehöll namn från "hela världen." D:r Nahm omtalade, hurusom ej sällan personer komma till honom, då han är upptagen med sitt arbete, taga upp klockan och, sedan de sett på den, säga: "Jag har så och så lång tid på mig. Huru mycket kan ni visa mig under tiden?" Det är dock mycket begärdt, menade han, att en resande på detta sätt skall anse sig hafva rättighet att disponera öfver ens tid. — I Ruppertshain finnes ett gästrum, afsedt, som en af mina kolleger upplyste mig, "för deliranter och resande läkare." Det är försedt med en mycket stark, madrasserad järndörr samt begagnas teoretiskt af båda dessa slags människor. Praktiskt taget lär dock ännu ej någon delirant hafva tillbrakt någon natt där. I detta rum fann jag en mycket behaglig plats för min tillvaro under de dagar, då jag bodde på Ruppertshain. Priset var af styrelsen för resande läkare en gång för alla fastställdt till 3 mark om dagen i ett för allt.

Vid sextiden på morgonen deltog jag i afrifningarne. De äro af trefaldig beskaffenhet: dels torra, hvilka verkställas med torr handduk, dels spirituösa, då man använder enbart sprit eller sprit, blandad med vatten; dels gifvas de slutligen med vanligt kallt vatten. Allt beror på patientens hälsotillstånd och krafttillgångar. Man uppställer den regeln, att efter afrifningens slut patientens hud skall vara röd, hvarför en ordentlig torrgnidning alltid afslutar processen. Densamma begränsas på folksanatoriet hufvudsakligen till bröstkorgen.

Den stora fördelen med dylika sanatorier är bland annat, att om läkaren gifver en order, kan han vara säker på, att den blir verkställd, och att den blir verkställd *på ett rätt sätt.* Alltför ofta stranda läkarnes bemödanden vid *lungsotsbehandling i hemmen* på patientens eller omgifningens slöhet, slarf eller oförmåga att utföra,

hvad som är föreskrifvet. Men här går allt som ett urverk, och större noggrannhet i exercisen vid ett preussiskt regimente förekommer näppeligen än vid lifvet på ett tyskt folksanatorium.

Nu höres ett väldigt klampande i de långa korridorerna och trapporna. Under muntert samspråk komma patienterna ut i stora flockar och gå för att röra sig en smula, sedan de intagit sitt morgonkaffe. Man kan ej möta en tysk, äfven om han är obekant, utan att hälsa på honom, när man befinner sig under samma tak. Åtminstone var det min erfarenhet, att hälsningarne i Tyskland äro högst utbredda. Så här i Ruppertshain. "Guten Morgen, Guten Morgen!" ljuder det från hvarenda patient, som jag möter. Eller ock väntar han, att jag skall så tilltala honom. Samma sedvänja möter den resande, då han kommer i en järnvägskupé. Det är hans ovillkorliga skyldighet att hälsa de närvarande med ett "Guten Tag" och gärna en liten lyftning på hatten. Från alla de öfriga får han ett höfligt och vänligt "Guten Tag" tillbaka. Att göra, som vi här i Sverige, stumma komma in och slå oss ned på en plats i en järnvägskupé utan att det minsta observera våra medresande, anses i Tyskland för den största ohöflighet. Ja, t. o. m. på hotellen, där man endast har den mest flyktiga bekantskap med hvarandra, iakttog jag, att

tyskarne genast med en kort nickning eller bugning helsade på sina grannar. Vi svenskar äro nog en smula blyga och bortkomna i umgänget med hvarandra. Jag tror, att häraf den stelhet härleder sig hos våra landsmän, som så tydligt faller i ögonen, när man kommer tillbaka till Sverige från en resa.

Ute på lekplatsen hafva patienterna mycket roligt. Morgonen är skön och klar, solen skiner, och ingen, som ej på förhand visste därom, skulle kunnat misstänka, att i denna grupp af 30 eller 40 män, som med intresse följa kägelspelets utgång, några lungsiktiga finnas. Ja, det är ej heller underligt, ty de svåra fallen hafva redan "stannat i sållet" och aldrig kommit hit. Här äro endast de, som hafva utsikt att "på högst 18 veckor" blifva "fullt arbetsdugliga" igen. De äro snygga, och uppträda med mycken höflighet. Kanhända du inbillar dig, att något misstänksamt ligger i en och annan patients blick. Jag vill ej bestrida, att så är förhållandet, ty en mycket stor procent af de sjuka på folksanatorierna äro socialister, hvilka man gärna, i Tyskland åtminstone, vill föreställa sig vara "farliga" individer, benägna att klandra allt och alla. Nu höra vi en jublande skrattsalfva. Det är en af våra Ruppertshainare, som har bommat. Var ej rädd, för att han skall anstränga sina krafter, ty klotet hänger

i ett snöre, fästadt vid en från en stolpe utgående tvärslå, och ett barns lilla hand skulle kunna sätta klotet i rörelse.

Nedanför ser du den lilla byn Ruppertshain med sina spetsiga, röda tegeltak, med de små husen tätt hopgyttrade i en klunga, med sin gamla grå kyrka. Nu ljuder en stark ringning, som du för resten får höra många gånger om under dagens lopp. Kyrkan är katolsk, och när du hör de ifriga ringningarne, kommer du ovilkorligen att tänka på den gamla tron, att man genom klockringning ville fördrifva troll och onda andar. Klockan är emellertid mycket vacker i klangen och du håller nog med mig om, att af all musik är vacker klockringning bland den allra vackraste och stämningsfullaste. Det är något af silfverklang i den där lilla klockan. Mer än en gång på Ruppertshain har jag genom dess toner blifvit erinrad om, att det finnes dock här i denna värld något högre och viktigare än baciller och folksanatorier, ja till och med viktigare än ens egen jordiska lycka.

Men nu skola vi äta kaffefrukost. I d:r Nahms ena rum är vår lilla frukost framsatt. Duken är rödrutig som vanligt i Tyskland. Du skall förgäfves i hela "Das grosse Vaterland" leta efter en hvit kaffebordsduk. Skorpor finnas ej, smörgås får du breda dig och sedan på den hvita tjocka

porslinstallricken vackert skära sönder för att anses civiliserad. Kaffet — ack, om man i Tyskland kunde få en ordentlig kopp godt svenskt kaffe! Det är den mest besynnerliga mixtur, som en svensk kan tänka sig. Men som det skulle vara oartigt att anställa forskningar öfver kaffets historia, få vi nöja oss med att tålamodigt svälja det.

Nu skola vi göra ronden tillsammans. Ett högtidligt tåg skrider fram. I spetsen d:r Nahm, klädd i hvit, fotsid lärftsrock. Med sina guldbågade glasögon, sin outgrundliga, trygga min, sin något dystert högtidliga uppsyn och sin korpulenta gestalt imponerar han. Den som vill riktigt imponera på andra människor, bör aldrig spela ut alla korten, utan alltid hafva en trumf på handen, bör aldrig blotta sig, om han är okunnig i något, utan se säker ut. Den konsten kan d:r Nahm. Om patienterna ville tala om för honom, att de hade hostat upp båda lungorna på en gång, tror jag ej, han skulle förändra en min utan se lika förtroendeingifvande och trygg ut. Efter honom kommer undertecknad med den högtidlighet, som situationen kräfver, stämplad i mitt nordiska ansikte, visserligen utan hvit rock men med en lång svart i stället. Så kommer assistentläkaren i fotsid hvit klädnad. Men sjukrocken hänger på honom som på en humlestång,

ty han är raka motsatsen till sin kollega i afseende på volym. Tre à fyra krigiska ärr på ena kinden och ett par på den andra skvallra om forna hjältebragder. Sist kommer Wiktoriasystern med sin hvita mössa och glasögon. Wiktoriasystrarna, hvilka organiserats af enkekäjsarinnan Fredrik, motsvara ungefär våra Sophiahemssystrar. Deras organisation är alldeles konfessionslös. Katolska och protestantiska sjuksköterskor finnas bland dem. Samtliga äro de damer med bildning, och alla som jag lärde känna, voro utmärkt skickliga och på sina platser lämpliga personer. — Tåget skrider fram genom korridoren öfver en stor sal. Nu äro vi framme på en veranda och svänga in genom dörren till höger. "*Guten Morgen*", säger d:r Nahm med officiell röst. "*Guten Morgen*", svarar det från 30 strupar på en gång. Här är en *Liegehall* eller veranda för den manliga afdelningen. Hvilstol efter hvilstol stå uppställda. Hvarje patient har en filt om benen. De, som ej hafva det, tillfrågas hvarför. I väl afvägd takt skrider vår procession förbi, och under tiden hinner d:r Nahm fråga hvarenda en: "Hur står det till? Hur går det? Hur är det? Är det något?" Patienten skakar på hufvudet eller nickar eller säger: "Mycket bra" eller svarar: "Ingenting". Jo, där hafva vi en, som säger: "I dag har jag feber." — "Kom upp kl. 10", säger doktorn. — Vi fortsätta. Där åter en, som säger: "Jag har håll i bröstet." — "Kom upp kl. 1/2 11." — Åter en, som berättar, att han fryser. — "Kom upp kl. 1/2 12." — Ännu en har klagomål, summa fyra. Vi hafva hunnit bort till den längst upp liggande patienten. Han är ordningsman, en helt ung karl, men har varit längst på anstalten. Allt efter som patienterna blifva "gamla", flyttas de upp närmare det där hörnet. När någon kommer dit, har han rättighet och skyldighet att få draga i ett snöre till en liten klocka i taket för att påkalla ordning. Vi observera små drag af humor i denna afdelning. En träyxa hänger i taket, på hvilken med glödritning är inskrifvet: "Bacillen-Töter" (bacilldödare). Dessutom små anslagstaflor med humoristiskt innehåll.

I det hela råder en helt annat än tryckt stämning. Patienterna se nöjda och glada ut, och de hafva goda skäl därtill. De hafva det så bra, som människor kunna begära. De öka i vikt och hafva utsikt att få komma hem friska eller mycket förbättrade. Skulle de då ej vara glada?

Nu göra vi helt om och marschera ut på gårdsplanen och ned till en Liegehall, belägen något längre ned, där samma scen upprepas. — Åter helt om, och öfver till kvinnoafdelningen. I densamma råder en finare ton och en större elegans. Jag kan ej egentligen säga, hvaruti det

ligger, men ständigt får man det intrycket, att kvinnorna på sanatorierna stå öfver männen i afseende på bildningsgrad, hvilket yttrar sig däruti, att deras afdelningar äro mer prydliga. Det är naturligtvis alkoholen, som fördärfvar karlarne. — Bland patienterna på Ruppertshain observera vi en och annan, som tydligen tillhör högre samhällslager. Det är sådana, som själfva sökt sig dit och betala en afgift af 5 mark om dagen i ett för allt, ofantligt billigt i förhållande till de förmåner, som på Ruppertshaim erbjudas. De ordinarie patienterna, hvilka skickas af sina sjukkassor, betala ej mer än 2.50 till 3 mark per dag.

Nu börjar den enskilda mottagningen. Först hafva vi en nykommen, som skall undersökas. Ack, det vill ej gå bra i dag: vår förste patient, hvilken medför ett intyg från en läkare, att han lider af "en förtätning i ena lungspetsen", befinnes "allt för lätt", när han väges på vågen. Till yrket är han bryggare. Sådana få lätt en svårare form af lungsot än andra människor. Vi upptäcka i hans venstra lunga en ordentlig kaverna, och slutligen i hans strupe tuberkulos, s. k. struplungsot. Därjämte har han feber och är mycket svag. Ingen möjlighet finnes, att han på 18 veckor skall kunna återvinna sin helsa, så att han blir fullt arbetsduglig. Uppriktigt sagdt, prog-

gnosen är betänklig, och endast fall med gynnsam prognos mottagas här. Dr Nahm har således till uppgift att aflägsna honom och verkställer detta mycket diplomatiskt. Han upplyser honom om, att han i morgon bör hafva en temperaturlista med sig. Vid följande morgons rond, får mannen veta, att, eftersom "luften här är för rå" för honom, har han icke så stor utsikt att blifva frisk här som hemma i sitt hem. Vår man delar samma uppfattning Den dag, jag lämnade Ruppertshain, hade jag honom med mig i vagnen med sin lilla nattsäck, nöjd och belåten att återvända till sitt hem.

De båda andra, som denna dag hade sökt inträde, godkändes, den ene dock med tvekan.

Sedan undersöktes de patienter, som hade någonting att klaga öfver på morgonronden, och slutligen de, hvilkas ordinarie tur det var att undersökas.

Förmiddagen går hastigt. Dr Nahm skrifver upp allt i sin journal. Underläkaren behandlar halsåkommor m. m. i laboratoriet bredvid. Snart hafva förmiddagstimmarne flugit sin kos.

Nu skola vi äta middag. Vi äro tre man högt, och maten smakar oss förträffligt. Kollegerna dricka öl; jag ser på. Som alltid, är det en källa till outtömligt nöje för tyskarne, att en människa kan lefva och lefva lyckligt utan öl. —

Eftermiddagens timmar äro anslagna till olika ändamål. Punktligt som ett urverk förlöper patienternas schema. Nu är tiden inne för spatsertur. De komma, en stor hop, och sprida sig efter skogsvägen, männen för sig, och kvinnorna för sig. Sammanblandning eller ett närmande af mans- och kvinnoafdelningen är förbjuden. Om någon skulle vara så oförsiktig att inlåta sig på en liten kärlekshandel med brefskrifning o. s. v., något, hvartill lungsiktiga hafva stor benägenhet, så riskerar han, att Dr Nahm utan vidare visar af honom från anstalten. Sådant har förekommit. Jag vågar för min del betvifla lämpligheten af att hafva män och kvinnor under samma tak. Det är visserligen angenämare för läkaren och för systrarna. Men å andra sidan blir deras besvär och ständiga uppmärksamhet dubbelt större.

Klockan är nu 8 e. m., och aftonronden skall företagas. Vår högtidliga procession gör sin vanliga marsch. Morgonens scener upprepas. Det skall allt fordras mycken resignation för att besluta sig att blifva anstaltsläkare vid ett lungsotssanatorium, då man 365 gånger på året, morgon efter morgon, kväll efter kväll, middag efter middag måste genomlöpa detta eviga enahanda. Jag försökte sätta mig in i Dr Nahms belägenhet därute. Ogift som han är (han är ej ens förlofvad), har han, om han någon gång vill träffa

en bekant eller god vän, att på aftnarne gå ned i värdshuset i byn. Visserligen får han ofta besök af resande läkare och nyfikna turister, som önska se hans anstalt, på samma sätt som en resande i Berlin vill se den stora zoologiska trädgården eller ett panoptikon. Efter en timme eller två försvinna dock vanligen dessa resande, och så är allt i sin gamla lunk igen. Jag tycker, att man på ett dylikt sanatorium skulle känna sig lefvande begrafven. Aldrig har denna känsla blifvit mig så stark som just på Ruppertshain, där disciplinens järnhårda band gör sig kännbart hvarje minut på dagen. Jag frågade Dr Nahm, om han icke ens på söndagarne kunde inställa sina mottagningar. Men det kunde han ej fatta. Vore jag i Dr Nahms ställe, skulle jag inskränka mig till mottagning sex dagar i veckan. Jag skulle göra ronden morgon och kväll men på söndagarna alternera med min underläkare i undersökning af de patienter, som behöfde undersökas. Jag tror nästan, att det var just detta ohyggliga hvardagslif på söndagarne på Ruppertshain, som så förskräckte mig. "Pärlan bland dagar", så har en engelsk fabriksarbetares dotter kallat söndagen i en prisbelönt skrift. Det är just läkarens förbannelse, att han ej får hvila på söndagarne. Det är detta, som i förtid sliter ut honom, som med tio år förkortar hans lif, som gör att han

så ofta hemfaller åt känslan af bitter afundsjuka mot de lyckliga människor, hvilka hafva rättighet att rå sig själfva. På en anstalt, där privatpraktiken är så godt som ingen, kan och bör söndagshvila reserveras åt läkaren i möjligaste grad. Huruvida de tjänstgörande systrarna och öfriga sjukvårdarinnor däraf kunna blifva delaktiga, är ej så lätt att afgöra, men måste anses obetingadt önskvärdt. Med god vilja torde dock någon söndagshvila kunna beredas äfven dem.

När söndagen ingick, och Dr Nahm och hans assistent i sina hvita rockar, melankoliskt blickande, gingo till sitt arbete, begagnade jag å min sida förnöjd tillfället att i sällskap med den tjänstgörande öfversystern i anstaltens vackra kupévagn efter två ståtliga hästar få fara till kyrkan i Königstein. Hvad vägen var härlig, och hvad Königstein är för en vacker stad! Det syns, att rika Frankfurterborgare hafva sina sommarvillor här; ej sådana små villor, som ligga i Stockholmstraktens skärgård, utan märkvärdigt solida, stilfulla med förtjusande trädgårdar omgifna stenhus, erbjudande sina invånare allt, hvad konst och natur i förening kunna åstadkomma. Jag fäste mig särskildt vid flera hus i gammaltysk stil, och skulle i dessa hus egentligen hafva önskat att få se knektar och jungfrur, klädda som i "gamla Stockholm" på utställningen, sitta

och nicka. Nu såg jag i stället moderna blekhyade unga damer och något blaserade barn. Vi rulla öfver Königsteins gator och stanna på en öppen plats, hvarifrån vi endast hafva en kort väg att gå till den evangeliska kyrkan. Denna var liten men mycket tilltalande. Pastorn, hvilkens far och farfar, efter hvad min följeslagerska upplyste mig, också varit pastorer, hade gråsprängdt hår, helt ungdomligt ansikte och mustacher samt såg utomordentligt bra ut. Med välljudande röst och vackra åtbörder talade han öfver detta enda språk: "Liebet eure Feinde" (älsken edra ovänner)! Predikan var förträfflig. Församlingen utgjordes mest af kvinnor. Efter en kort gudstjänst befunno vi oss åter i det fria. Vi gingo förbi ett högt järnstaket, omgifvande en vacker trädgård. Därinnanför bor hertigen af Luxemburg. Min följeslagarinna visste att berätta, att prins Oskar Bernadotte en kort tid förut uppvaktat den gamle hertigen på hans födelsedag. Hvad det är kärt, när man är utrikes, att erinras om någon, som man genom landsmanskap är förenad med! Prins Bernadotte's namn är för tusende svenska hjärtan dyrbart. Väl har smutspressen, särskildt en ökänd illustrerad hufvudstadstidning, på det mest oförsynta sätt försökt svärta honom för hans gudsfruktan och manliga, ärliga bekännelse. Men det må sägas, att om

någonsin en prins varit älskad i Sverige, så är det prins Oskar Bernadotte. Det vet jag från de djupa lederna så väl som från de högre samhällsklasserna. Men naturligt är, att prins Bernadotte får dela det öde, som alla Kristi verkliga efterföljare få göra, nämligen att blifva hånad och försmädad af dem, som sakna vare sig mod eller lust att gå samma väg som han. Bekännarne af köttets evangelium äro frimodiga. Hvad de än lida, ej blifva de förhånade för sin frimodighet. Men bekännarne af Kristi evangelium, hvilka äro frimodiga, de blifva bespottade. Jag fann, att det går i Tyskland alldeles på samma sätt som i Sverige. General Waldersee, som säges vara den styfvaste officer i Tyskland efter Moltkes död, beskylles offentligt och enskildt för att vara andligt sinnad. Man säger, att om han icke vore detta, skulle han kunna blifva rikskansler, men nu är han omöjlig. Samma gamla historia! Just det, som gör en man pålitlig, plikttrogen och användbar, just detta skall utgöra ett hinder för hans användande på en plats. Obegripliga blindhet! Världen är densamma nu som på Kristi tid. Ljuset gör ondt i ögonen. Genom Kristi lärjungars lif uttalas en dom öfver det ytliga, fåfängliga och lögnaktiga världslifvet med dess flärd och glitter. Detta kan ej fördragas. "*Ecrasez l'infâme!*"

* * *

Skilsmessans stund var kommen på Ruppertshain. En vagn med tvänne säten stod rustad att föra oss bort. Där var en köpman som hade ökat i vikt. Där var vår vän, bryggaren, för hvilken "luften var för rå". Där var en ung flicka, som såg blomstrande ut som en ros. Så var det jämte mig en jägmästarefru, hvilken blott skulle följa med till närmaste järnvägsstation. Öfversystern kom med en stor matsäck, som jag skulle hafva med mig på färden. Vi hade redan hunnit blifva så bekanta, Ruppertshainarne och jag, att vi kände det litet vemodsfullt att taga farväl. Somliga af patienterna voro t. o. m. en smula rörda, och tårarne voro ej långt borta. Ändtligen allt klart. Farväl, farväl! Nu svänga vi om hörnet, och där se vi på de tre verandorna likt en sky af näsdukar. De vifta och vifta och sticka till och med ut små flaggor. På den stora flaggstången är flaggan hissad i toppen med sina tre tyska färger, rödt, hvitt och svart, så som alltid, när patienter resa. Nu svänga vi om en krök, och ändtligen efter en 10—15 minuters oafbrutna viftningar försvinner Ruppertshain från våra ögon.

Den nämde köpmannen var mig under dagens lopp till stor nytta. Genom hans mellankomst räddades jag från att fara med ett "dåligt" tåg och fick i stället ett "genomgående", bra tåg till Köln, så att jag ankom dit vid tutiden i stället

för kl. 7 på kvällen, visserligen med en betydligt högre afgift men å andra sidan med inbesparing af en natt på ett hotel och af tid. Denna dag fick jag se många minnesvärda saker, ehuru blott hastigt från ett kupéfönster. Jag fick passera Wiesbaden, världens stora badort, där utom de 60,000 ordinarie invånarne 100,000 kurgäster årligen infinna sig. Jag fick under flera timmar resa utefter Rhen och återigen betrakta dess vackra borgar, slott, vinberg, köpingar och städer. I *Koblenz* var det ovanligt stark rörelse. Orsaken därtill var ej svår att finna. På en i Rhen utskjutande halfö höjde sig ett jättelikt monument af skinande gul brons, gamle käjsar Wilhelm till häst. Just i dag var detsamma aftäckt af den unge käjsaren. Därför denna intensiva flaggning, denna massa af flaggprydda ångbåtar, denna starka rörelse i den sköna staden. Det var just i dag, som det beryktade talet hölls, då käjsaren yttrade, att han regerade med Guds nåde och att ingen kunde taga ansvaret från honom. Det var detta tal, som sedermera gaf anledning till så många kommentarier i hela pressen, och som veckor igenom upptog sinnena.

I *Köln* faller naturligtsvis *dômen* genast i ögonen. Så mycket är skrifvet om den, att jag ej vill föröka de reseskrifvares antal, hvilka försökt att med sina pennor i bläck reproducera ett

af världens underverk. Jag vill i stället omtala något, som många af mina läsare i Sverige kanske icke hafva reda på, att det i Köln finnes *en järnvägsstation,* hvars make man får leta efter. På 11—1200-talet var man så idealistisk, att man byggde kyrkor i jättestil, kyrkor med förfärligt höga torn och himmelshöga hvalf, värda millioner, utsmyckade med all tänkbar prakt och glans. Nutiden är mer praktisk. Nu bygger man järnvägsstationer i stor stil, så inrättade, att en passagerare aldrig behöfver gå öfver ett spår för att komma till ett annat. Man går på bekväma trappor ned i jorden, under spår och så upp igen på andra sidan. Därigenom är en hufvudsaklig källa till olyckor förebyggd. Jag kunde egentligen ej finna ut, hvarför i Köln så utomordentliga dimensioner voro använda vid järnvägsstationen, tills jag fick höra, att detta var för ett strategiskt syfte. Man vill i händelse af krig kunna kasta fram oerhörda truppmassor på möjligast korta tid. Då behöfs en rymligt tilltagen järnvägsstation. Alltså, bakom Kölns imponerande jernvägsstation sticker militarismens hufvud fram. Ja, vi äro redan så vana vid Tyskland, att vi knappt märka, att det i Köln liksom öfverallt vimlar af värnpliktige med röda ränder. Vi äro redan förtyskade. Det går bra fort att förlora sin nationella egendomlighet, om man ej är på

sin vakt. — Vi kasta ännu en afskedsblick på Köln med kyrkan från den gamla fromma tiden och med jernvägsstationen från den s. k. praktiska tiden. Hvilkendera tiden var den lyckligaste? Så ånga vi i väg en liten sträcka på en half timme till Lintorf.

"Lintorf, en minut!" Här stiga vi af. Jag frågar en flicka på järnvägsstionen efter *Kurhaus Siloah*. "Jo, det är där borta," säger hon och mäter mig med en forskande blick, i hvilken jag tycker mig spåra ett visst deltagande. Hon anser mig naturligtvis vara en pensionär och tänker: "Det är bra synd om den mannen, att han skall vara så förfallen!" Så tyder jag hennes ögonkast. Flickan går och talar om för en gråklädd gammal jägare med orrfjäder i hatten och grön rand på rocken, dubbelbössa och en mager stöfvare med rosenkrans på, att jag vill till Siloah. Gråskägget nickar menande med en världserfaren mans uppsyn. Det är den gamle skogvaktaren, Siloahs närmaste granne. Han skall dit, och jag kan få följa med honom. Men han vill först dricka ur sitt glas öl. Det gör han grundligt. Han gör sig ingen brådska alls, röker också då och då sin korta pipa. Nu har han tömt den sista droppen ur sitt glas, sträcker på sig och säger,

att vi kunna få sällskap, allt under det han då och då vänder på hufvudet och ger mig ett forskande ögonkast med en mycket allvarsam min. Jag finner situationen så löjlig, att jag har svårt att hålla mig allvarsam. — Som jag emellertid kommer att tänka på, att det vore bäst att träffa pastor *Kruse*, anstaltens inspektor, först, ångrar jag mig, när vi komma till skiljovägen, samt lämnar gråskägget åt sitt öde för att styra kosan direkt till pastor Kruses herdetjäll, en präktig tvåvåningsbyggnad invid den evangeliska kyrkan, det första huset i byn, som ligger midt framför oss.

TOLFTE KAPITLET.

En kuggfråga. — Ett viktigt bref. — Asylens uppkomst. — Kurhaus Siloah.

I pastorns trädgård sprungo några små ljushariga barn och lekte. Af dem fick jag veta, att pappa väntades hem kl. ½ 8. Jag gjorde mig under tiden bekant med dem och tillvann mig deras förtroende, så att den lilla gossen frågade mig: "Nå, onkel, skulle du tycka om att ha hundra tusen millioner?" en fråga som var ganska benig att besvara. När den utsatta tiden hade förflutit, och ingen pastor hördes af, tog jag mina nya vänner i handen och gick ut på en upptäcktsresa efter honom. Efter åtskilliga misslyckade försök funno vi honom slutligen i ett af husen i byn, där han gjorde besök. Ut ur huset kom en liten i jägerrock klädd, blond

herre med yfvigt preussiskt helskägg, glasögon och inåtvänd blick. "Åh, kommer ni nu?" säger han, "jag har väntat er. Det ligger bref till er, däribland ett stort bref med sigill." Att få bref på resor är åtminstone för mig en plåga. Hur ofta har jag ej stått med den lilla tingesten i min hand och länge fruktat att öppna densamma för att få "läsa mitt öde" om de minas tillstånd m. m. Det stora brefvet fingo vi ut på postkontoret, hvilket utgjordes af en anspråkslös kammare i en byamans lilla byggnad. Det innehöll ett förordnande af Regeringen att representera Sverige vid sjätte internationela kongressen i Brüssel, hvilken just denna dag, den 30 aug. hade påbörjat. Nu blef det uppgjordt, att jag skulle tillbringa natten på Kurhaus Siloah för att påföljande morgon fara till Belgien. Pastorn och jag marcherade därför till sagda Kurhaus.

Detta är en ståtlig trevåningsbyggnad, belägen 1 km från järnvägsstationen vid en vacker bokskog, där jag en gång såg ett rådjurs behagliga former. En trädgård omgifver anstalten, och en hög vindmotor, som reser sig på dess högra sida, användes för att pumpa upp vatten i byggnaden. Hvad jag i Tyskland mycket saknade, var våra svenska sjöar. Floder finnas där visserligen, ehuru ej så många, och deras vatten är sällan klart och rent som våra svenska ström-

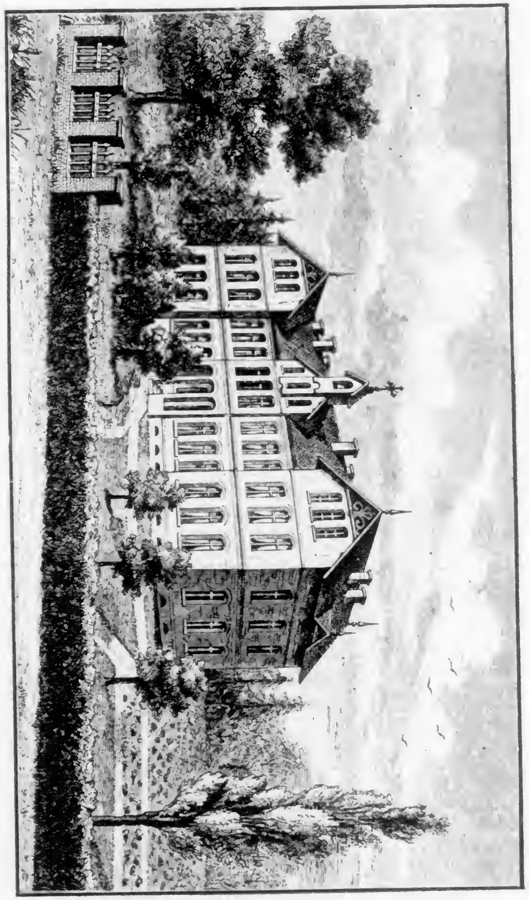

Fig. 21. Kurhaus Siloah.

mars. Men på sjöar är där en betänklig brist. Hvad Lintorf hade varit för en skön plats, om i närheten af byn funnits något vatten!

Under vår vandring fram till målet, invigde pastorn mig uti åtskilligt af Lintorfs krönika, och jag vill nu passa på att sammanfatta de upplysningar, som jag under min vistelse denna gång och vid mitt andra besök erhöll.

År 1851 började verksamheten vid Lintorf. I Duisburg satt diakonfadern och samtalade med sina medhjälpare om verksamheten för att rädda män. "Ja", sade inspektor *Engelbert*, "vi måste inrätta en asyl för frigifna fångar och afsigkomna män." Han hade just två dylika män framför sig. "Men hvar skola vi finna en aflägset liggande ort, fjärran från världsbullret, där de kunna få en stilla tillflyktsort och tillfälle till bättring!" "En sådan ort är Lintorf", menade kandidaten *Dietrich*, som stod bredvid, och som redan ofta predikat i Lintorf. — Det skulle vara passande, det medgaf man. "Ja, nog kan man finna en *plats*, men hvar är den *man*, som är villig och lämplig att lägga hand vid detta arbete, en man, som natt och dag vill lefva tillsammans med sådana, som äro utstötta af andra?" Denna tanke afskräckte ej kandidat Dietrich, ty han kände och älskade Honom, som hade sänkt sig ned från himmelens tron till vår nöd och dött för oss. Hvar fjortonde

dag hade han brukat predika i Lintorf samt hade lärt sig att tycka om folket och de att tycka om honom. Visserligen var församlingen där liten, blott 250 själar. "Men", tänkte han, "därför får jag tid, om jag kommer dit, att arbeta i asylen. Och i asylen måste det vara en studerad man, som är föreståndare, enär dit komma människor af alla stånd, äfven ur de bildade klasserna, hvilka måste stå under ledning af en person, som i andligt afseende är dem åtminstone vuxen om ej öfverlägsen." En diakon skulle ju vara en viktig hjälp, men den egentliga ledningen måste dock ligga i pastorns händer. Emellertid ställde sig allehanda svårigheter i vägen för dessa planer. Man hade inga pengar, intet passande hus, inga möbler. Penningefrågan var naturligtvis, här som alltid, en af de svåraste, och likväl löstes densamma därigenom, att direktor Engelbert föreslog direktionen vid diakonanstalten att grunda asylen i Lintorf såsom en dotteranstalt och öfvertaga densamma. Detta bifölls. En gammal bondgård skulle till en början användas som pastorshus. Visserligen var dess tillstånd betänkligt. Taket släppte in både sol- och månsken, liksom regn och snö. Rummen voro mycket låga, golfven förskräckliga. Men med godt mod och förtröstan på Gud drog kandidat Dietrich till sitt hem den 17 mars 1831, ledsagad af en diakon

och två afsigkomna män. En äldre fru ombesörjde kök och bäddning. Maten var naturligtvis mycket enkel, likaså möblerna, bland hvilka en stol t. o. m. var en lyx. Huru det gick till i början, kan följande exempel visa. Bakom huset befann sig i trädgården en djup brunn. Ett rep hängde ned från en trästång. Men ämbaret fattades och var icke lätt att anskaffa på denna plats. De evangeliska kunde ej, och de katolska ville ej lämna ett. Slutligen kom bysmeden med ett gammalt ämbar. Men detsamma hade ingen botten. Så spikade man fast en bräda undertill och försökte sedan hämta upp vatten. Det gick, men den som skulle göra det, måste med största skyndsamhet utföra saken, ty ämbaret läkte. Vefvade man långsamt på, så kom ämbaret tomt upp, så att man måste ej blott *äta sitt bröd* i sitt anletes svett utan äfven *dricka sitt vatten* i sitt anletes svett. Dessa svårigheter och deras öfvervinnande medförde dock sitt stora behag, äfven om det naturligtvis i längden ej kunde förblifva så.

Med tillhjälp af Gustaf-Adolfs-föreningarna samt bidrag från Preussiske konungen blef Lintorf 1833 en själfständig evangelisk församling, och kandidat Dietrich utnämdes till dess förste pastor. Han gifte sig snart och fick sedan sitt eget hushåll. Jag hinner nu ej närmare följa asylens ut-

veckling. Alltnog, trots katolikernas fiendskap och trots alla svårigheter har verksamheten fortgått och på ett glädjande sätt utvecklat sig.

De första tvänne pensionärerna, som den 17 mars 1851 upptogos, och som kommit ut från fängelse, *rymde*, den ene efter två, den andre efter fem månader. Men man fortsatte ända, trots den nedslående erfarenheten. Ända till år 1868 verkade pastor Dietrich i Lintorf. I maj 1869 inträdde pastor *Hirsch* i arbetet, och under denne mans kraftiga ledning har anstalten på ett välsignelserikt sätt utvecklat sig. Under årens lopp hade alldeles af sig själf den ursprungliga asylen för frigifna fångar mer och mer förvandlats till en asyl för alkoholister. Samtliga byggnader hade äfven ombyggts eller ersatts af nya. Äfven pastorshuset nybyggdes. Penningar till pastorshuset fick pastor Hirsch därigenom, att han i en tidning, Duisburgs Sonntags-Blatt, lämnade en humoristisk skildring af, huru ett par svalor byggde bo i hans studerkammare i den gamla förfallna pastorsbyggnaden. På hans fråga, om icke vännerna i Tyskland ville hjälpa pastorn att få ett bättre svalbo, inkommo gåfvor från alla håll. Gustaf-Adolfs-föreningarne hjälpte till, och så kom ett helt ståtligt pastorshus till stånd. — Anmälningar kommo emellertid alltfort in, ej blott från folk af de lägre stånden, utan äfven från de högre

och högsta stånden. Mer och mer framgick med nödvändighet, att man måste inrätta en asyl äfven för alkoholister af de högre stånden i en annan byggnad, hvarest redan den yttre omgifningen, sysselsättningen och umgänget med personer af samma samhällsklass voro egnade att upplyfta patienterna från den lägre atmosfär, i hvilken dryckenskapen hade brakt dem. Den 29 november 1879 öppnades kuranstalten Siloah.

Så lyder i korta drag anstaltens historia.

1895 hade den käre pastor Hirsch ingått i sin Herres glädje. Sedan dess hade pastor Kruse arbetat såsom pastor i församlingen och föreståndare för asylen.

I *Siloah* försattes jag genast in i en treflig familjekrets. Husfadern, herr *Jalke*, har alldeles gråsprängdt hår. Jag kom vid ett tillfälle att samtala med honom om hans ålder och gissade, att han var bortåt 50 år. Då befanns, att han var yngre än jag, 38 år. "Åh", sade han, "jag har fått mina grå hår här." Skulle man nu tro, att han var en nedslagen och sorgmodig person, tar man mycket fel. Herr Jalke är tvärtom en kärnsund, glad och lycklig människa. Där var vidare hans fru, ett fruntimmer med bruna ögon och humoristiskt väsende. Där var inspektor Engelberts i Duisdorf gifta dotter på besök, en häradshöfding (patient), en öfverlärare, något bröstlidande och

för tillfället gäst, samt en kandidat, en botad patient, som för tillfället besökte anstalten, vidare en mycket misstänksam herre från Strassburg, hvilken ansåg, att han vistades på Siloah "för sina nerver", men ingalunda ville medgifva, att han i något afseende hade missbrukat spirituosa; slutligen "en landsman till mig" enligt Lintorfbornas åsikt, d. v. s. en norrman, mellan 40, 50 år.

Omkring bordet med sin aftonlampa sutto vi snart alla förenade i samspråk. Jag skulle naturligtvis få litet mat: och den som vill påstå, att man endast i Sverige röner gästfrihet, och att tyskarne ej kunna utveckla någon sådan, tar högeligen fel. Så äfven på Siloah. Från första ögonblicket behandlades jag som en gammal kär vän, som ej fick i något ersätta de kostnader och det besvär, jag förorsakade. Den första känslan af obekantskap förgick hastigt, och när jag framtog "mina reskamrater" och visade mina små flickors porträtt, var isen fullständigt bruten. Fruarna började tala med, och de hade så mycket att fråga om Stockholm och Sverige och Norge och Andrée och Nansen och utställningen och kungen. Helt melankoliskt gnedo mina vänner, tyskarne, tummen mot pekfingret, skakade på hufvudet och uttalade det lilla ordet: "Geld, Geld!" "Ja", sade de litet hvar, "jag har tänkt resa till norden". "Ja, jag får väl resa." Och slutligen:

"Ja, jag kommer till Stockholm, och då skall jag hälsa på er." Så gick det, hvart jag kom, på tal om Stockholm, och om blott hälften af mina nya vänner, som jag fått i Tyskland, infria sina löften och komma till Stockholm, så blir det en hel lång och ståtlig rad. Men det skall bli mig ett stort nöje att i något afseende få vedergälla dem deras vänlighet mot mig.

Under samtalet använde tyskarne flitigt sina långa pipor. Jag är själf uppfödd så att säga vid pipan, ity att min far tillbrakte större delen af sitt lif med pipan i munnen, rökande en blandning af Kalmar Ros och Gefle Vapen. När jag ser en herre med en ordentligt lång pipa i munnen, uppväcker det därför hos mig barndomsminnen. Cigarr-rök tycker jag icke om, men litet rök ur en pipa är mig ganska sällskaplig, ehuruväl jag aldrig i mitt lif själf rökt mer än en half cigarr vid 13 års ålder och från den stunden, då jag blef häftigt sjuk, haft den största motvilja för allt bruk af tobak för egen del. I Sverige har jag den uppfattningen, att herrarne icke gärna röka i fruntimmerssällskap. I Tyskland tyckas fruntimmerna med största lugn fördraga att blifva "inrökta", ehuru jag icke såg en enda dam med cigarr i munnen. Allt nog, jag vågar ej försvara pipan; men jag kom att i Lintorf tänka på min barndom, när jag såg de långa pipskaften och kände

den — skall jag säga det — *behagliga* pipröken. Det är besynnerligt med våra idéassociationer. Jag kan aldrig känna lukten af sötblomster, Matricaria chamomilla, utan att lifligt erinra mig mitt barndomshem, där sötblomstren gåfvo lukt åt ett vindskontor. Jag ser genast framför mig en bild af det gamla kaptensbostället och alla de personer, som där omgafvo mig. — Emellertid gick aftonen till ända. Aftonbönen skulle hållas. Tre anständiga och blygsamma tjänarinnor komma in och sätta sig ned. Husfadern sätter sig vid kammarorgeln, pastorn slår upp betraktelseboken, och så ljuda sångens toner genom rummet. Hvad husandakten är för en välsignad sak! Jag skulle önska, att i hvarje hem i Sverige en liten kammarorgel funnes. Jag tror förvisso, att om med denna kammarorgel ett regelbundet återkommande bruk att hålla morgon- och aftonandakt följde, skulle snart denna orgel vara betalad. Den andaktsbok, ur hvilken pastorn läste, hvars titel jag ej känner, innehöll kraftfulla sanningar, uttalade på ett enkelt och objektivt sätt, helt korta betraktelser öfver ett språk för hvarje afton och morgon. Förvisso hafva dylika andaktsböcker sitt stora berättigande. Det är svårt att vid gemensam andakt på egen hand välja de lämpliga texterna. Och jag tror, att i en liten församling, där det finnes barn och tjänare, den lilla publi-

ken har större nytta af att få höra *ett* bibelspråk och få det väl utredt samt några kraftiga förmaningsord lagda på hjärtat än att få höra ett helt kapitel uppläsas, där kanske det ena härliga språket aflöser det andra, så att intet ordentligt uppfattas. I all synnerhet om familjens hufvud icke har gåfvan att utlägga skriften, synes mig en betraktelsebok väl försvara sin plats på hemmets altare, under det naturligtvis *bibeln* bör och måste flitigt användas af hvarje familjemedlem vid hans enskilda betraktelser. — Hvad den tyska sången angår, har jag förut framhållit, att man fåfängt i Tyskland skall vänta att få höra våra långsläpiga, enformiga psalm-melodier. Koralerna sjungas där i hastigare tempo än hvad fallet vanligen är hos oss. Oftast sjungas de äfven rytmiskt. Den Haeffnerska sättningen från 1810 påminner mig lifligt om en väl klippt häck i en trädgård, där en trädgårdsmästare med sinne för räta linier och räta vinklar med saxen helt obarmhärtigt kvistar af hvarje uppåtsträfvande skott och uppoffrar individualiteten och omväxlingen för enformigheten och regelbundenheten. O, hur härligt klinga ej de tyska sångerna med sina originella texter! Vi hafva dem i öfversättningar, som ofta ej lämna mer än en svag aning om den ursprungliga kraften och skönheten. Därtill kommer, att i de tyska andliga sångböckerna (äfven

i sådana, som begagnas i kyrkorna), en mängd verkliga andliga *sånger* förekomma, t. ex. af *Tersteegen* och andra. Jag kan icke begripa, hvarför svenska kyrkan ständigt begränsar sin s. k. psalmbok till koraler. Paulus säger ju: "Lären och förmanen hvarandra inbördes i *psalmer* och *sånger* och *andliga visor!*" Hvad vore naturligare, än att äfven i en s. k. psalmbok inrymdes andliga sånger, af hvilka vi hafva ett sådant öfverflöd i vårt fosterland, sånger med mer subjektiv färg? Hvad skulle hindra t. ex. att i den svenska psalmboken *Lina Sandell*, *Ahnfelt*, *Sankey*, *Tersteegen* m. fl. representerades? Nu göra våra frikyrkliga vänner så, att de i sina sångböcker trycka af en del psalmer. Men våra kyrkliga vänner vilja ej förstå tidens tecken och i sina psalmböcker trycka af några sånger. Tyskarne äro i detta afseende mycket klokare.

Efter aftonbönen fördes jag upp på min kammare, ett ledigt patientrum. Sådana betingar på Siloah ett pris af 150, 125 eller 100 mark i månaden, beroende på rummets utstyrsel. Det rum, jag hade, var ett förstklassigt rum, men kunde ej konkurrera med våra bästa rum på Eolshäll, där priset i de flesta fall blott är 75 kr. i månaden.

Trots mörkret hade en af anstaltens båda diakoner med en liten dragkärra varit öfver till stationen och hämtat min kappsäck och min väska. Ursprungligen var min kappsäck ej tyngre, än att jag tämligen lätt kunde bära den själf. Men dess tyngd hade genom diverse böcker och tidskrifter betydligt ökats, och en kilometers vandring med kappsäcken i hand hade nog öfverstigit mina krafter. Den ödmjuke tjänande brodern ville ingen tacksägelse hafva af mig och ännu mindre någon ekonomisk ersättning, så att jag måste gå till hvila med den mindre angenäma känslan, att jag låtit en person arbeta för mig utan att kunna göra honom något igen. F. ö. var det med en obeskriflig känsla af trygghet, hemtrefnad och tillfredsställelse jag insomnade på Siloah. Jag kände mig som hemma.

"Hvar är de kristnas fosterland?" Det är där man träffar *landsmän*. Sådana hade jag träffat i Lintorf.

TRETTONDE KAPITLET.

Resa till Brüssel. — Hotel Métropole. — På antialkoholkongressen. — Monsieur *Lagravier*. — En hetsig debatt. — Direktör *Sluys*. — Fest på Hotel de Ville. — Världsutställningen. — Brüssels krogar. — Socialister, klerikala och liberala. — Hvar finns räddningen?

En tullvisitation på gränsen mellan två länder har alltid sitt nöje med sig. Men märkvärdigt är, då man kommer från det stränga, ordentliga Tyskland till det liberala, oordentliga, smutsiga Belgien. Man har liksom den tyska luften med sig och tycker, att det är ingen ordning. Så ock här. — Efter tullceremoniernas öfverstökande få vi en ny konduktör i vår kupé, ett litet perpetuum mobile, som utför akrobatiska konststycken under det tåget är i gång, t. ex. att stående på

fotsteget öppna dörren, komma in och så ut genom andra dörren, stänga den och upprepa detta gång på gång.

Om Belgiens natur har jag ej mycket att säga. Hvad jag såg af landet var vackert, kuperadt, skogigt; stora städer, höga fabriksskorstenar, en hoppackad befolkning. Vi veta ju, att i det lilla Belgien bo öfver 6 millioner människor, och därför måste människorna där bo tätt. Men där människor packa ihop sig och bo tätt, där står det icke väl till.

Brüssel har 500,000 inv. Där var nu världsutställning och en rad kongresser. Hvar skulle man få ett rum i den öfverfulla staden? Jag ställde mig framför en rad af hotellombud och ropade på tyska: "Finns det något tyskt hotel i Brüssel? Finns det något hotel, där man talar tyska?" "Ja", sade en af dessa herrar, "far till Métropole." Jag fick en droska och kom till Métropole efter fem minuter. Kusken begärde två francs, hvilket var jämt hundra procent för mycket. Hotellet var ett palats, och jag tänkte med en viss räddsla på dess ohyggliga priser. Ägaren, en fulländad gentleman, svarade på min fråga, om det fanns något rum, att det fanns ett för 4 francs om dagen. Jag blef förtjust. Att få bo för kr. 2: 90 om dagen i Brüssel under utställningen, då man i Stockholm under utställ-

ningen fick betala 3 kr. för rum på hotel, hade jag dock icke tänkt mig. "*528*", ropade hotelvärden. Detta lät ju ej litet. Men tack vare en elektrisk hiss befann jag mig om ett par minuter uppe i ett utmärkt bra rum i femte våningen, sedan jag strax förut fått bevittna ankomsten af några tyskar, till hvilka värden med en obeveklig ruskning på hufvudet blott sade: "Allt upptaget!" Det var tydligt, att jag i sista minuten fått mitt 528. Det är en rätt egendomlig känsla att bo i rummet n:o 528. Det finnes således i detta hus åtminstone 600 personer eller lika mycket människor som i hela staden Trosa. För dem af mina landsmän, som resa till Brüssel, vill jag emellertid rekommendera hotel Métropole, där alla förstå tyska, åtminstone något. Senare upptäckte jag, att värden jämte hotelrörelsen i fråga bedrifver en kolossal bierrörelse. Han har en salong af jättelika dimensioner med den mest bländande utstyrsel, afsedd för bierkonsumtion, hvilken sal är mycket lifligt upptagen. Men jag skulle snart få se mer af sådant i Brüssel. Tillåt mig genast berätta, att Belgien f. n. är det land, där dryckenskapen är störst i hela Europa.

Det är ju nu "internationell" anti-alkoholkongress. Då är väl hela Brüssel upptaget med

våra förhandlingar? Visst icke! Här är exposition och mycket annat, och kongressen märks så litet, att i "la Réforme" för i *morgon*, som säljes i kväll, står ej ett ord om oss.

Det är ej så underligt. Ty i Belgien tycker man om sprit. Vidare äro vi ej många; slutligen ha vi ej ännu "eröfrat" staden. Men vänta, tills ännu ett par da'r gått, så få vi se, om ej staden skall märka, att här dryftas om viktiga ting, dock i all frid, utan några som helst förlöpningar.

Kongressförhandlingarna höllos i "Palais des Académies" i en sal, prydd med så härliga målningar, att det är litet svårt att ej ibland slå döförat till för talaren och se på karolinger och munkar och gossgestalter från korstågen. Där är ju *Karl Martel*, där *Pipin den lille*, där en feodalherre. — — — Men nu måste jag följa med. Ty som ombud för Sverige skall jag sitta på plattformen bland de delegerade. Statsrådet *le Jeune* är ordförande. Professor *Destrée* håller just nu föredrag om alkoholens verkan på musklerna. Han gör experimenter med Mosso's registreringsapparat. Grafiska figurer på hans högra sida bevisa, att alkoholen "tröttar" efter ett par minuter. Segerrikt genomför han sin bevisföring, frenetiska handklappningar; han fortsätter, bevisar att kaffet med orätt misstänkts, drar slutsatser,

dyker åter ned på sina figurer, är vältalig, gestikulerar — slut, och ett intensivt bifall i salen, så att det nästan aldrig vill sluta. Ja, när på detta sätt gamla fördomar om att alkoholen "stärker" o. s. v. kullslås, då kan man ej tvifla om segern, förr eller senare.

Kommer så pastor *Rochat*, "blåa korsets" stiftare. Han är en äkta fransysk predikant. När han segerrikt beskjutit fiendens positioner, den ena efter den andra, och slutligen talar om *Arnold Winkelried*, som rusade fram och tryckte fiendernas spjut i sitt bröst och därigenom bröt deras slagordning, då blixtra hans ögon, hans stämma vibrerar, han lyfter armen, som ville han slå i bordet, men lägger blott handen sakta ned — andlös följer församlingen med, och triumferande slutar den vältalige pastorn.

Slutligen uppträder professor *Forel*. Hans hår är gråsprängt, hans hufvud litet kalt. Ett utomordentligt föredrag, som jag, tyvärr, ej ens kan våga mig på att referera. Det var skrifvet och kommer, hoppas jag, att tryckas. En åska af applåder.

Församlingen reser sig nu för att gå. Ännu har jag ej blifvit bekant med många, men dock konstaterat, att tyskarne äro få. Omkring 150 personer torde hafva varit närvarande, och då sannolikt äfven några Brüsselåskådare. En mrs *Hunt* från Amerika representerar "Hoppets här" och säges vara synnerligen framstående. D:r *Legrain* från Paris, som gjort undersökningar om alkoholens inflytande på barnen af drinkare, skall tala.

På aftonen af denna första dag var det utlyst föredrag i "Salle de la Harmonie." Jag ankom något före den utsatta tiden och observerade en liten herre med hvit halsduk och frack, som försiktigt gick och såg sig om efter några kamrater. När han icke fick se någon annan än mig, aflägsnade han sig melankoliskt. Efter en tio minuter kommo vi båda tillbaka från hvar sitt håll, sågo på hvarandra och den allena residerande kappemottagerskan samt gingo återigen åt hvar sitt håll. När vi ändtligen för tredje gången kommo tillbaka, denna gång efter kl. 8 och i sällskap med de första stänken af aftonens publik, tyckte jag, att saken var löjlig, gick fram till mannen och presenterade mig. Jag fick veta, att det var herr *Alfred Lagravier*, tidningsskrifvare, som han uttryckte sig, eller litteratör.

Det är alltid godt att i en främmande stad hafva någon infödd att stödja sig på, när man opererar. Så blef herr Lagravier under de följande dagarne min trogne följeslagare och vän. När allt kom omkring, hade vi mycket gemensamt. Legravier hade varit fritänkare men hade

börjat läsa bibeln och därigenom blifvit omvänd för några år sedan. Nu var han s. k. "president" i Kristliga föreningen för unge män i en liten stad i Belgien. Sitt bröd förtjänade han med pennan. Men hvad jag ej rätt kunde fatta, var, att han var politisk korrespondent till Rocheforts tidning l'Intransigeant. "Det är bara politik jag skrifver", sade han. Slutligen var han socialist men icke socialist i svensk mening eller socialdemokrat, utan socialist i belgisk mening. Jag kunde aldrig riktigt få klart för mig de belgiska socialisternas program. Alla belgiska socialister, jag träffade, voro utmärkt hyggliga människor. Vid ett tillfälle, då jag var tillsammans med Lagravier och några af hans vänner, direktör Sluys m. fl., och Lagravier återigen förkunnade sin socialism, började jag känna efter i hans fickor för att undersöka, om han hade dynamit eller petroleum, som jag sade. Belgarne fingo omåttligt roligt häråt, och den ena efter den andra af de gifta och ogifta damerna kom fram med leende min och med den mest utmanande hållning. Sättande näsan i vädret, förklarade de: "Jag är också socialist", "och jag med", "och jag med."

I en hel timmes tid förevisade en engelsman skioptikonbilder: allt möjligt, från profeten Daniel till general Wolseley, från tyrolare, som efter musik trampa drufvor med nakna fötter i

stora cisterner (ett helt tjog!) till fyrbåkar, bryggerier och scener ur djurvärlden. Meningen var god och bilderna goda. Men för mig var det för långt och just intet nytt. Men Brüsselborna voro ytterst uppmärksamma. Jungfrulig jordmån! — Ännu ett föredrag, som aldrig ville få en ända, om ojäst drufvin, hölls af en schweizisk doktor. Hela församlingen bjöds sedan att smaka på buteljer med denna vara. Det smakade alldeles som grosshandlare *G. O. W. Lindgrens* i Örebro välkända ojästa drufvin, och är således "gammalt nytt". Faktiskt har dock detta vin en stor betydelse vid rituellt bruk. Ty exempel finnas på upprättade alkoholister, som genom nattvardsvin bragts på fall igen.

Förhandlingarna den påföljande dagen, den 2 september voro lärorika. Skada att man går miste om så mycket. Man arbetar på 4 sektioner. Alltså borde här vara minst 4 ombud, fullt mäktiga att tala franska språket. När jag säger något på tyska, måste det alltid öfversättas till franska, emedan belgare och fransmän äro så okunniga i detta språk, att det är märkvärdigt. Jag har mer och mer fått den uppfattningen, att i Sverige står i alla fall undervisningen i lefvande språk högst, åtminstone betydligt högre, än hvad fallet är på kontinenten. Jag träffar här ryktbare män, som ej kunna *något* annat språk än

sitt eget. För en liten, afsides liggande stat som Sverige är det absolut nödvändigt att fortsätta på den väg, man där slagit in, och allt mer fullkomna metoderna för språkundervisningen.

Jag deltog i andra sektionen: uppfostran — undervisning. *M. Robyns,* inspektör för primärundervisningen, försvarade den engelska metoden att låta barn i skolorna efter en kurs i läran om rusdrycker underskrifva ett nykterhetslöfte. Detta, mycket ståtligt, i stort format, försedt med hr Robyns porträtt, skulle sedan uppsättas på väggen i hemmet, o. s. v. Uppfostran bör vara "autoritativ". Presidenten, general *Hennequin*, erinrade honom om, att han hållit på 40 minuter för länge; talrika instämmanden. Det oaktadt fortsatte talaren, tills han läst sista ordet. Nu angreps han ifrigt af en mängd herrar, bland dem direktör *Alexis Sluys*, som visade, att barnet bör uppfostras till frihet, att metoden är opedagogisk, ofilosofisk o. s. v. Debatten blef så het, att då en talare, mr *Lagravier*, angrep regeringen med påstående, att hon "gör en sak och menar en annan", t. ex. gynnar kongressen och skyddar "destillationen", kallade generalen honom till ordningen. Ifriga rop, protester, röda kinder, talaren skriker, generalen straffar brushufvudena med korta befallande ord — åter lugn. Ändtligen slut. Hela förmiddagen gick åt för denna fråga.

Kl. 2 var allmänn församling. Föredrag höllos af pastor *Bovet* om nykterhetssällskapen (förfärligt långt; två kongressledamöter togo sig en fridfull slummer); af *Carton de Wiart* om "arbetarnes vanor och besparingar i samband med nykterheten" (glänsande; oupphörliga afbrott af bifall), samt af professor *Thiry* om alkoholistasyler och därmed sammanhängande juridiska frågor såsom förmynderskap o. s. v. (Öfverdådigt bra; frenetiskt bifall; en katolsk andlig går fram och trycker professorns hand, en annan herre gör det samma med utropet "admirable!" Professorn, förlägen och uttröttad, drar sig undan.) — Slutligen läser miss *Charlotte Gray*, goodtemplarnes i London ombud, upp en skrifvelse: historisk redogörelse för den antialkoholiska pressen, o. s. v. Hon lyfter ej ögonen från papperet, är mycket förlägen, uttalar franskan på engelskt manér, men får som kvinna sin applåd. Efteråt tilltalar hon mig på flytande norska och är sympatisk, så fort hon blott kommit ned från talarestolen.

Bland andra har jag träffat fröken *Beatrice Dickson* och doktor *Legrain,* som skrifvit den berömda boken om alkoholen och den sociala urartningen. Han är omkring 35 år; har sedan 1895, då jag refererade hans arbete, ändrat åsikt och från moderatist blifvit absolutist. Han har stiftat "Blå stjärnan" i Frankrike, tecknet en hvit

nål (i halsduken till t. ex.) med 5-uddig blå stjärna. Han är chef för ett stort dårhus och en man, som på kongressen ofta nämndes med beundran. Sin gamla idé att bygga "asyler med 500 platser" (egentligen Paris' statsfullmäktiges förslag) har han frångått: han vill nu, att "familjeprincipen", med 15—20 pensionärer, skall tillämpas.

Påföljande morgon fick jag besök af Lagravier på hotellet. Jag uppläste för honom mitt referat af gårdagens möte, där han kallades till ordningen af generalen. Han blef alldeles förtjust, skrattade ofantligt och sade: "Ni måste skicka mig denna tidning." Därefter förklarade han, att generalen var en utmärkt man, och att han endast hade gjort sin skyldighet, samt att det var hans plikt som general att icke tåla något angrepp på regeringen, men att han, generalen, utan tvifvel i sitt hjärtas innersta höll med honom o. s. v.

Bland deltagarne i den hetsiga diskussionen under gårdagens förlopp var som sagdt en af de främste direktör Sluys. Det var en högst intressant man, cirka 50 år gammal, med små svarta mustascher, hög panna, långlagdt ansikte och bruna ögon. Han hade för åtskilliga år sedan vistats i Sverige två månader och genomgått direktör Salomons slöjdkurs i Nääs samt besett

åtskilliga trakter af vårt land. Tacksamheten mot Sverige och svenskarne samt mot mig personligen, för att jag sekunderade honom i striden mot monsieur Robyns, gjorde, att han med särdeles stor vänlighet omfattade mig. Jag måste en afton supera i hans hem. Detta, beläget vid en af de praktfullaste gatorna i Brüssel, som förr varit en kanal, utgöres af en stor skola. Direktör Sluys utbildar seminarister. Jag har sällan träffat en mer fulländad pedagog än denne man. Med den största liflighet men likväl långsamt, klart och metodiskt demonstrerade han sitt åskådningsmaterial. Hans skola var byggd så, att en ofantligt stor fri plats befann sig i midten, rundt omkring hvilken fyrkant husets olika våningar sträckte sig. Det var en verklig aula, sträckande sig ända upp till glastaket öfverst. Här kunde jag få se skrifttecknens utveckling från hieroglyfer, kilskrift, kinesisk skrift o. s. v. till den moderna skriften i våra dagar. Där såg man vidare ornamentikens utveckling. Man såg de sköna konsternas utveckling i form af statyetter och taflor m. m. Skall man se ett museum eller öfver hufvud taget göra några studier på en utställning, är det väsentligt, att man har en god ciceron. En bättre ciceron än Sluys kunde jag omöjligt få. Jag gratulerar den stad, som har en sådan lärare och de elever, som få åtnjuta undervisning af en så-

dan man. Utan tvifvel skulle Sluys vara undervisningsminister i Brüssel, om han ej vore socialist. F. n. äro klerikalerna d. v. s. katolikerna vid makten.

Uppe i Sluys våning presenterades jag för hans fru, klädd i gala, och hans dotter, en ung, 17-årig skönhet, hvitklädd till en fest. Presentationen i Belgien är mycket egendomlig. Då de båda personernas namn ha uttalats, går man emot hvarandra och räcker hvarandra handen, under det man säger: "Monsieur, Madame, Mademoiselle." Till en början blef jag mycket förlägen, när fru Sluys ryckte mig på lifvet och demonstrativt utropade: "Monsieur!" Min förvåning stegrades, när jag presenterades för den unga damen och hon också attacerade mig med ordet: "Monsieur!" Men när de små Sluysarne enligt god belgisk sed med strumpor, som räckte blott till halfva smalbenet, så att dess öfre del och knäet voro bara, när nu också dessa herrar avancerade med utsträckt hand och utropade: "Monsieur", började jag på samma sätt. Så fort jag sedan i Belgien presenterades för en herre, rusade jag genast på honom och ropade: "Monsieur!" Och belgarne trodde utan tvifvel, att jag var mycket civiliserad.

Aftonmåltiden smakade utmärkt. Det var fransk kokkonst, som påminner om vår svenska, samt fransk esprit. Vi voro alla inbjudna till

Fig. 22. **Rådhuset i Brüssel.**

Hotel de Ville i Brüssel på fest hos borgmästaren, tillsammans 2,000 personer. Direktör Sluys gjorde toalett och iförde sig frack. Jag såsom utländing kunde få komma i svart rock och grå benkläder, sedan jag af Sluys fått låna mig en hvit halsduk. Ett par yngre damer kommo upp under supén för att förena sig med oss, innan vi tågade till Hotel de Ville. Jag erfor sedermera, att det var judinnor, fastän deras ansikten ej skvallrade därom. Två herrar och fyra damer tågade vi alltså i väg. Under tiden underhöll mig Sluys om Brüssels märkvärdigheter, som verkligen voro många.

Stadens borgmästare är en liten kung. 2,600 "små kungar" finnas i Belgien. — Klerikala, liberala och socialister gingo här på Hotel de Ville i frackar och damerna med stora toiletter med solfjädrar i den allra härligaste rad af rum under musik och samtalade samt intogo förfriskningar. Bland de märkvärdigaste alster af konst och industri svunno hastigt 2 timmar. Jag förde vid armen en af judinnorna, som var lika bildad i vissa stycken som absolut okunnig i andra. Klockan blef 11, vi kommo ned på torget och blickade beundrande upp på rådhusets 100 meter höga torn, byggdt år 1400. Familjen Sluys var nog älskvärd att följa mig ett stycke på hemvägen.

* * *

Då jag nu var i Brüssel, måste jag naturligtvis bese den pågående världsutställningen.

I sällskap med direktör Sluys besteg jag en spårvagn, som förde till utställningsområdet. På denna spårvagn köpte man tillika inträdesbiljett, en praktisk åtgärd, som ytterligare försvarades däraf, att spårvagnen förde passagerarne direkt in på utställningsområdet, där vi afstego strax utanför den stora restaurationshallen. För mig, som kom från Stockholm med dess eleganta, väl hållna trädgårdsanläggningar och öfver allt beröm varande utställningsbyggnader med dess städade publik och dess nobla prägel, tedde sig nu en märkvärdig syn. En ofantlig massa ganska anspråkslösa byggnader visade sig framför mig, dekorerade med flaggor och kulörta lyktor. Det var mig dock omöjligt att upptäcka någon enhetlig plan, att varseblifva en enda verkligt dekorativ byggnad eller att finna någon som helst naturskönhet på platsen. Emellertid, låtom oss äfven betrakta publiken. Den är sysselsatt med det vällofliga ärendet att äta och dricka och låter sig ej störas af främlingarnes blickar, i synnerhet som jag mycket väl kan passera för belgare, ty åtminstone två tredjedelar eller mer af belgarne se ut ackurat som svenskar, blonda typer. Spanjorernas ättlingar sticka mycket bjärt af mot dem genom sitt kolsvarta hår och sitt stolta väsende.

Publiken är brokig men genomgående kosmopolitisk. Något af oro, af mindre renlighet, af bristande stil hvilar öfver mängden. Ansiktena se ofta trötta och lidande ut, blickarne melankoliska. Papperslappar och annat skräp är det godt om. Det hela erinrar något om trängseln på en järnvägsperrong.

Vi skulle nu äta vår middag på en automatisk restauration. När vi inlade våra mynt i apparaten, kom en mekanik i rörelse, hvarigenom snart en tallrik med någon rätt sjönk ned, så att den var lätt åtkomlig för oss. Nog var det bekvämt att äta på detta sätt, och nog gick det fort med serveringen. — Därefter skulle vi taga utställningens märkvärdigheter i betraktande. Men hvad hinner man med på några fattiga timmar, när det gäller en *världsutställning?* Dimensionerna voro otantliga, föremålens antal oräkneliga och, som jag har skäl att antaga, till sina kvaliteter förträffliga, äfven om flerstädes anordningen var bristfällig. Jag har alltid vurmat för taflor, och alltså skulle vi besöka tafvelutställningen. Min följeslagare, som kände till utställningen utantill, förklarade på förhand, att han ämnade visa mig *10 dukar.* Han genomförde sin plan. Då jag emellanåt såg någon riktigt slående tafla och ville stanna för densamma, ryckte han mig obevekligt med sig, förklarande: "Då

hinna vi ej med, hvad vi skola." Jag vill skildra några af de taflor, som på mig gjorde det djupaste intrycket, ett sådant som man aldrig kan utplåna. Där fanns en, som föreställde Kristus med nitton personer omkring sig. Hvar och en af dessa personer var representant för det sekel, hvari han lefde, kostymerad efter seklets art och i förhållande till Frälsaren intagande den ställning, som konstnären ansett representerade seklets genomsnittsströmning. Den minst lyckade figuren i taflan var Kristus själf. Han var framställd på ett något katolskt sätt med ljusa lockar och upplyfta händer på taflans midt. Jag tror ej, han såg ut så, då han vandrade på jorden. Men hvilken olikhet hos de honom omgifvande männen! En ligger hänryckt på knä, stadd i vördnadsfull tillbedjan. En annan vänder sig alldeles bort från Herren. Det som mest intresserade mig var att se, huru 1900-talets man var återgifven. En gentleman i brun kavaj och bruna byxor, brun hatt, med händerna i fickorna står där och stirrar dystert framför sig. Hans ansikte är pussigt af bier. Han har tydligen nyss dragit ett bloss ur sin cigarr och är sysselsatt med en tanke, som generar honom. Det var det 19:de århundradets man! Ej ett spår af idealism! Praktisk lefnadsvishet, nyttans tidehvarf! Jag måste säga, att det fanns ej en figur i taflan,

som så stötte bort mig som denna, och *det var mitt eget århundrade*. Det var en symbolist, som målat taflan, och den kan ej göra anspråk på annat än *hans* uppfattning, men en väldig predikan var den för mig. — En annan tafla föreställde belgiska emigranter på väg till Amerika; en riktig folkvandring, hufvud vid hufvud, kropp vid kropp marschera de framåt, de fattiga, ljushåriga, uppnästa arbetarne. Den katolske prästen står där och tager farväl af dem. Hela skarans uppmärksamhet är riktad framåt mot hafvet, där ångaren väntar på dem. Tramp, tramp, tramp! Där var en realist framme. Hvartenda ansikte är ett porträtt. I Belgien måste tydligen sociala problem blifva föremål för konstnärernas behandling. — Den tafla, som direktör Sluys ansåg vara den bästa på hela utställningen, föreställde arbetarens lif i tre afdelningar inom samma duk. Till höger små barn, ljushåriga, rundkindade; i midten gossar från gatan, "gatpojkar" kalla vi dem ofta; till vänster arbetare i sitt yrke. Huru gripande att jämföra de olika dragen på de tre bilderna; och hvilken undertryckt protest, hvilken glödande medkänsla för missförhållandenas afhjälpande! Där fanns inga sökta effekter. Nästan hvartenda ansikte var fult, men det var dock vackert på ett sätt, ty det var *människor, som ledo*. Man måste inför denna tafla fråga sig: Är det verk-

ligen nödvändigt, att ett sådant lif måste blifva de små barnens lott? Emellertid skulle jag önskat, att sida vid sida med denna tafla stått en annan, som hade visat, *hvarför* den andra och tredje afdelningens människor på taflan hafva det så svårt. Jag skulle önskat, att någon af Belgiens otaliga krogar varit afmålad. Men vi måste nu lämna tafvelutställningen.

Ett helt pappersbruk förekom på utställningen ända från stockarne, som lades in i maskinen, till tidningen, som hette: "Le petit Bleu, édition specielle quotidienne." Jag köpte mig ett nummer för 5 centimer med gubbar och text och allt. Enär jag i Värmland sett hela proceduren vid ett trämasseverk, var det för mig ej så öfverraskande som för många andra, hvilka i täta leder gapande betraktade furans förvandling till papper.

Förlustelserna på utställningen voro af mångfaldig natur, ehuru mycket påminnande om, hvad vi kalla för marknadsnöjen. En bergsbana, som förde upp till konstgjorda alper, lockade oss ej. Jag såg i tidningarne, att dagen efter mitt besök i utställningen hade en lina brustit och tre eller fyra personer på denna bana allvarsamt skadats.

Nykterhetsvännernas tilltag att på världsutställningen sida vid sida med bryggarnes anordna en utställning var värdt all beundran. I Stockholm

hade våra svenska nykterhetsvänner förgätit detta. Oaktadt vi hafva mångdubbelt flere nykterhetsvänner i Sverige än i Belgien, lyste vi på vår vackra utställning genom vår frånvaro. Punschbryggaren fick medalj, och vi gingo miste om vår guldmedalj, som vi utan tvifvel hade erhållit, om vi uppträdt såsom nykterhetsvännerna i Brüssel hade gjort. Efter det vi sett massor af flaskor med spirituöst innehåll och vackra etiketter ordnade i stolta pyramider, efter det vi beskådat landskap i miniatyr, utvisande massor af hus, verkstäder och andra etablissementer, bildande tillsammans det största bryggerikomplexet i Belgien, förde mig min följeslagare till en afdelning, där väggarne voro behängda med taflor och diagram. En tafla var en kopia af en mycket berömd belgisk målares, föreställande drinkaren, då han kommer hem och finner hustrun död och barnen vid hennes säng. Kontrasten mellan mannens rödblå och hustruns gulhvita likfärgade ansikte, hans på en gång förfärade och förvånade blick, barnens rörande hjälplöshet, rummets torftighet, allt är framställdt med den största sanning. Vid sidan af detta konststycke återgåfvo andra taflor på ett drastiskt sätt scener af rusdryckernas verkningar. En hustru t. ex. har just kastat brännvinsflaskan i marken, så att den gått sönder. Mannen rusar förtviflad och halfrusig fram för

att rädda den, men för sent. En lämplig inskrift står under scenen. I tydliga grafiska färglagda framställningar ser man, huru mycket brännvin, öl och vin, som förbrukas i olika länder. Man ser vidare en jämförelse mellan de penningesummors storlek, som användas på rusdrycker, kläder, skolundervisning, bröd, mjölk m. m. Brottsmålsstatistiken fattas ej heller. Korteligen, de vanliga hemska följderna af rusdryckerna äro här framställda, så att man kan *taga på* dem. Jag fann oupphörligt vid utställningen i Brüssel, att skall *statistiken* verka, är det bäst, då man ser den ej framställd i siffror utan med färglagda storheter af olika slag vare sig cirkelsegment eller paralellogrammer. Direktör Sluys höll för mig vid flere tillfällen under vår vandring genom utställningen små föreläsningar öfver de grafiska tabellerna, och alltid samlades omkring oss en liten uppmärksam grupp af lyssnare. "Så stor är den summa, som gifves ut för brännvin, så mycket ger man ut för mjölk", det kunde hvarenda människa förstå. Betänksamt skakade herrar och fruar på sina hufvuden och fingo ett intryck, som ej lätt kunde försvinna. — Det var ganska självuppoffrande af Belgien att göra denna nykterhetsutställning, ty det demonstrerade därigenom för hela världen, att Belgien super mer

än något annat land i Europa. — Vi måste slutligen slita oss ifrån Brüssels världsutställning.

Af alla länder i Europa står Belgien högst (eller *lägst)* i afseende på krogarnes antal och spritförbrukningen. Detta hade betonats i den på kongressen aflämnade rapporten. Jag ville därför göra mig personligen förtrogen med tillståndet i hufvudstaden i afseende på dess krogväsende. I sällskap med direktör Sluys företog jag en vandring i detta speciella syfte. "Men hvar äro krogarne?" frågade jag, då vi stodo på ett stort vackert torg, "jag ser ju inga." — "Krogar", utbrast han, "i hvartenda hus finns en krog. Jag skall visa er." Så tog han mig under armen och visade mig: "Där är en." Där stod att läsa: Etaminet. "Där är en." Där stod att läsa: Cabaret. "Där är en." Där lästes: Destillerie, etc. Där var åter en. Där voro två i samma hus. Vi gingo rundt omkring torget. Knappt ett hus fanns, som ej inneslöt en krog. Vid detta stora torg räknade vi 34 krogar. "Nå, är det nog?" frågade direktör Sluys. "Nu skola vi gå in på en sidogata." Triumferande demonstrerade min följeslagare ånyo: "Där hafva vi en, där hafva vi en. Här midt emot ligger en" o. s. v. Orsaken, hvarför jag förut ej sett dem, var krogarnes utstyrsel, så olika den vi äro vana att se. De äro i Brüssel vanligen betydligt mindre, helt smala butiker, påminnande mången gång, tyckte jag, om en handskbutik eller en parfymbutik. Något skrål hördes ej från dem. Sällan voro de öfverfulla med kunder. Vanligen såg man i dem endast några stänkkunder, som tysta och stilla gjorde upp affärerna. Annorlunda såg det då ut i ölkrogarne. Där förtärdes allt öl på stället. Följaktligen var utrymmet betydligt större. En massa småbord och en förpestad atmosfär! Vi genomgingo flere dylika etablissement. Min följeslagare satte sin runda, mjuka hatt på nacken, så att han såg helt demokratisk ut. Så gick han vidare genom alla möjliga lokaliteter med mig seglande i sitt kölvatten, kastade blickar till höger och vänster, samt styrde helt majestätiskt förbi värden, hvilken han hälsade med en liten nickning, hvarefter vi aftågade genom en bakdörr efter att i lugn och ro hafva besett det hela. Detta var vid Brüssels finaste platser och största gator. Hurudant skulle då tillståndet vara i dess fattiga kvarter? Äfven detta fick jag se. Det var uppskakande att i dessa trånga, smutsiga gränder se samma skådespel upprepadt: krogar snart sagdt i hvartenda hus, i somliga två. Det var hemskt att på nätterna se dessa lokaler upplysta, att se trasiga, förfallna människor sitta därinne vid borden

och förgifta sig samt att utanför möta deras bröder i sällskap med dåliga kvinnor. Jag hade bara sett något litet af Brüssel. Men det jag fått se, var nog.

Det är bekant, att Belgien är socialismens land. Med mycket intresse väntade jag mig därför upplysningar på ort och ställe om socialisterna och deras förhållanden. Men ingalunda hade jag väntat att få se sådant, som jag fick, ty det märkvärdiga inträffade, att nästan alla de människor, med hvilka jag trädde i ett närmare vänskapsförhållande, befunnos vara socialister, så den hygglige Lagravier, så direktör Sluys, så hela hans familj, så hans vänner! När jag en gång frågade Lagravier, huru han kunde vara socialist, svarade han: "Det är skillnad på socialdemokrater och socialister. Socialdemokratien anse vi vara farlig, orättfärdig och outförbar, socialismen däremot, som vi hylla, vill förbättra samhället genom lagstiftning, vill utjämna de skriande missförhållandena och införa en bättre tingens ordning." Ett exempel från världsutställningen förklarade för mig, hvad min belgiske vän menade. Direktör Sluys förde mig till en afdelning, där 8 à 10 gamla gummor sutto och knypplade brüsselspetsar. Hvad deras knyppelpinnar gingo flitigt! Sluys upplyste

mig om, att gummorna genom denna sysselsättning lätt få *lungsot*, samt att de blifva närsynta. Deras aflöning är en franc om dagen. Ett skåp bredvid med de hvita spetsarne utbredda på ett rödt sammetsunderlag innehöll en inskription om, att dess innehåll var värdt 100,000 francs, något för mig obegripligt. Brüsselspetsarne äro ju i värde närmast guld och diamanter, ehuru de äro af så förgängligt material. Ett litet stycke därifrån stod en kortväxt, gråhårig herre af borgerligt utseende. "Monsieur" hälsade Sluys. Den lille herrn hälsade tillbaka, hvarefter de båda herrarne skakade hand. "Observerade ni den där herrn?" frågade mig sedan Sluys. "Det är han, som är arbetsgifvare åt gummorna, som jag nyss visade er. Han gifver dem en franc om dagen. Själf arbetar han två timmar om dagen på sitt kontor och har en årsinkomst af 50,000 francs. Sin lediga tid tillbringar han på kaféerna. Detta är ej rätt. Det är sådana förhållanden, som vi socialister vilja hafva annorlunda."

Socialismen är i Belgien oerhördt utbredd. Sluys omtalade för mig, att nyligen d. v. s. för ett par månader sedan en procession af 100,000 socialister vandrat genom gatorna med röda fanor, sjungande marseljäsen och ropande: "Ned med konungadömet! Lefve republiken!" "Och tänk", tillade han beundrande: "Det före-

kom under hela dagen icke en enda oordning.“ — “Men“, sade jag, “*det hela var ju en enda stor oordning, i ett monarkiskt styrdt land åtminstone.*“ Detta kunde herr Sluys ej inse. Som bevis på socialisternas fördragsamhet anmärkte han, att vid ett dylikt tillfälle, det stora demonstrationståget mött ett tåg af katoliker med fanor m. m. i spetsen, samt att socialistprocessionen öppnat lederna och genomsläppt katolikerna. Ej ens detta drag kunde jag finna vara något anmärkningsvärdt bevis på tolerans, såsom socialisterna ville tolka det.

Däremot visade det, hvaruti en af grunderna till socialismens stora spridning ligger: i hatet emot katolicismen och bristen på evangelium. I religiöst afseende härskar nämligen i Belgien det sorgliga förhållandet, att en del af nationen är bigott, och står under katolikernas fullständiga ledning. En mycket stor del af nationen åter, som ej längre tror på helgondyrkan, aflaten och skärselden, har kastat bort den katolska religionen utan att få någon annan i stället. Ofta frågade jag människor därute om deras religion och fick till svar: “Jag är fritänkare.“ Stundom ställde jag frågan så: “Är ni katolik?“ “Nej.“ “Är ni protestant?“ “Nej.“ “Är ni jude?“ “Nej.“ “Hvad är ni då?“ “Jag är fritänkare. Mina barn äro fritänkare“, tillade de “och skola aldrig gå till prästen.“

Sluys nämnde för mig på tal om detta: “Jag har själf varit hos prästen, biktats och konfirmerats. Jag vet, hvad det är, och min dotter skall aldrig genomgå detsamma.“ Detta yttrande skulle för mig varit dunkelt, ja, obegripligt, om jag ej genom läsning af *Chiniquy's* båda böcker: “*Prästen, kvinnan och bikten*“ samt “*Femtio år i Romerska kyrkan*“ noggrannt kände till den hemska innebörden af uttrycket: “Gå till prästen.“ Jag kan ej nog varmt rekommendera dessa båda böcker åt mina läsare. De kasta det skarpaste ljus öfver katolicismens styggelser, och jag måste tillstå, att jag ej alls delar deras toleranta uppfattning, som anse, att katolicismen är ungefär lika bra som protestantismen. I Tyskland så väl som i Belgien och Italien, där man får lära känna saken grundligt, och ej ytligt genom samtal med en och annan snäll munk eller en hedersman till katolsk präst på en genomresa, får man en annan uppfattning af förhållandena, än åtskilliga andliga ledare i Sverige tyckas hafva. — Då nu människorna i Belgien på grund af egen sorglig bekantskap med katolicismen öfvergifva den, men ej känna evangelium, är det naturligt, att de måste blifva fritänkare. De blifva ett hvitt papper utan inskrift, agnostici, som i stället för sin religion hafva moralen. Hvad jag önskar, att män med bildning och brinnande hängifvenhet ville

från Sverige fara till Belgien och under några år verka där som evangelister, ungefär på samma sätt som Plymouthbröderna komma från England och slå sig ned i Sverige och andra länder!

Det tredje stora partiet i Belgien är det liberala. Dessa, de *klerikala, liberala* och *socialisterna* slåss väldigt om makten, hvilken, som bekant, f. n. ligger i klerikalernas händer. Tyvärr kom jag ej att sammanträffa med några liberaler och fick därför ej höra deras uppfattning af sakläget. Emellertid äro dessa trenne partier ganska jämnt representerade i det 30-mannaråd, som bildar Brüssels stadsfullmäktige. Den nuvarande konungen, Leopold II, anses af socialisterna "helt ofarlig", en "namnstämpel", en man, "som ej tar initiativ", en man, som har affären Kongo som sin privata sak o. s. v. Konungen är barnlös och hans brorson är tronarfvinge. Men får jag tro mina belgiska vänners uppgifter, kommer denne aldrig på tronen, utan landet blir en republik vid den nuvarande kronprinsens död. Orsaken, hvarför belgarne ej revoltera genast, påstod Lagravier vara den, att *de duga ej därtill, emedan de äro försupna.* Jag misstänker starkt, att han hade rätt. Soldaterna eller rättare de värnpliktiga anses af rättrogna socialister vara ytterst olyckliga unga män.

Arma Belgien, du har klerikalismen, alkoholismen, industrialismen, pauperismen och — socialismen att lida under! Ditt folk är älskvärdt, begåfvadt, flitigt. Du är ett rikt land och dock ett genomolyckligt land. Huru skall du räddas, om ej genom samma medel, som en gång räddade det under cæsarismen, slafveriet, vantron och skepticismen suckande Rom?

FJORTONDE KAPITLET.

Åter i Tyskland. — Siloah. — "Männerasyl" i Lintorf.

Det var en besvärlig dag, den dag, då jag reste tillbaka från Brüssel till Lintorf. Jag började min färd kl. 10 på morgonen, men kom ej fram förrän kl. 8 på kvällen efter att hafva suttit och förnött flera timmar på en järnvägsstation och efter att hafva farit på en orätt linie. Men "slutet godt, allting godt", tänkte jag. I Lintorf voro de kära vännerna så glada att få återse mig, och efter min lilla visit bland socialister och kongressister kändes det verkligen vederkvickande att åter få slå sig ned bland trohjärtade, lugna tyskar.

Siloah är en ståtlig byggnad med korridorsystem. Hvarje pensionär har eget rum.

Kurhaus Siloah innehåller rökrum, som tillika är läsrum, biljardrum(!), bostad för husfadern m. m. Trädgården med en från början mycket dålig jordmån är upparbetad, så att den nu är ganska bra. En dam i trädgården innehåller två sköldpaddor samt guldfiskar.

Lifvet vid Siloah är lungt och fridfullt. En eller ett par gånger i veckan är gemensam spatsertur. Två eftermiddagar i veckan spelar husfadern käglor med sina patienter. Arbetet bedrifves dels med träsnideri, dels med trädgårdsskötsel, dels öfvas studier i stenografi m. m. Husfadern, herr *Jalke,* behandlar patienterna med tålamod och kärlek.

Pensionärer, som varit mycket otacksamma och gifvit föga hopp om sig, hafva likväl längre fram vändt om och blifvit bra. Så en af de herrar, som voro där under mitt besök, en kandidat. Han drack, då han varit där i sex månader, och uppförde sig mycket opassande mot husfadern. Denne hade tålamod med honom, och efter ytterligare två månader utskrefs han botad, samt har alltsedan varit frisk, har ångrat sitt beteende och kommer nu såsom anstaltens vän då och då på besök.

Vid Siloah har man gjort samma erfarenhet som på andra ställen, att *endast den kan räddas, som har sjukdomsinsikt*, som således inser, att hans sorgliga tillstånd kommer af spritdryckerna, och som önskar att fullständigt och för all framtid blifva kvitt detsamma. Husfadern klagade öfver, att det stundom var svårt att förmå patienterna att arbeta. Under de första månaderna kan man oftast ej vänta mycket af dem. Men sedan händer det, att de vakna upp som ur en dröm.

Siloah har kostat 90,000 mark. Jämte husfadern arbeta där två diakoner och tre tjänarinnor samt en daglönare.

* * *

I "*Männerasyl*" äro förhållandena mera anspråkslösa. Byggnaderna äro ändamålsenliga och speciellt för behofvet uppförda. Sällskapet är mycket blandadt: landsstrykare, afsigkomna studenter, f. d. köpmän o. s. v. Det hela drifves såsom i Leipe. Pastor *Kruse* håller hvarje dag kl. 7 f. m. morgonbön å anstalten samt fem kvällar i veckan aftonbön. Hvarje söndag gå pensionärerna i hans kyrka. Flera uppmuntrande berättelser fick jag under mitt besök på Männerasylen höra.

* * *

När jag afreste från Lintorf, lämnade jag mitt hjärta kvar där. Dessa goda, oegennyttiga människoälskande män och kvinnor blända ej vid första påseende; men hvilken fond af tro, af kärlek, af tålamod, af trofasthet finnes ej hos dem!

FEMTONDE KAPITLET.

Andreasberg. — Folksanatoriet Oderberg. — "Borstrum" och "källsökare". — Egendomliga namn. — Upplyst despotism. — Magdalenastiftelsen vid Plötzersee. — Fröken Tora Esche. — Fyra farliga städer.

Harzberget har sedan gammalt fängslat min fantasi. Jag hade redan som barn läst om, att Blåkulla skulle ligga på Hartz. När jag blef äldre, fann jag, att äfven Göthe dit förlagt hexornas samlingsplats. — Efter en mycket svår nattresa med täta tågombyten och en timmes hvila i upprätt ställning i en kall väntsal fick jag vid sista stationen före slutmålet jämte flere reskamrater krya upp mig med en kopp kaffe. Det var mycket folk på tåget. "*Hartzklubben*" skulle hafva sin årsfest i den lilla staden *Andreasberg*.

Det var tydligen folk med goda resurser, hvilka nu från olika trakter af Nordtyskland strömmade tillsammans. Från järnvägsstationen måste vi i vagn fara uppför en betydlig höjd till Andreasberg, en af de i sitt slag vackraste städer, jag sett, belägen i ett storartadt berglandskap, med små hus och en fridfull stämning af by, där tydligen alla människor hafva mycket väl reda på hvarandra, fastän det lär vara 4,000 invånare.

Staden var högtiden till ära dekorerad med granrisguirlander, här och där afbrutna af röda rönnbärsklasar. Äreportar med vimplar i de tyska färgerna samt flaggor funnos öfverallt. Det är en vacker sed i Tyskland, att man på festdagar dekorerar husen ej blott med *fanor* utan äfven med *guirlander*. Tyskarne hafva ett märkvärdigt utprägladt sinne för fester.

Andreasberg var emellertid ej resans mål utan blott en öfvergångsstation. Jag måste vidare till folksanatoriet *Oderberg*, beläget på ungefär en half timmes afstånd från staden.

Sanatoriet Oderberg kan rymma 100 patienter och är afsedt blott för män. *Öl, vin och tobak äro vid sanatoriet förbjudna,* och öfverläkaren föregår själf sina patienter med godt exempel. En stor brist vid sanatoriet fann jag vara, att man där hade ett s. k. *borstrum*, där patienterna själfva skulle borsta sina skodon —

"af ekonomiska skäl," upplyste mig läkaren. När man vet, att en absolut dammfri luft är eftersträfvansvärd vid lungsotssanatorier, synes mig denna sparsamhet vara föga välbetänkt, i synnerhet som man vid Oderberg f. ö. gått ytterst liberalt tillväga. (Anstalten har kostat bortåt 1/2 million, och man har af fruktan för damm gifvit patienterna hufvudkuddar af tagel med fårull i st. f. fjäder). En annan mycket väsentlig brist var, att där ej fanns öfverflöd på godt vatten. En "källsökare" hade gått fram där och förklarat, att "där skulle finnas en bra källa", och på hans förklaring byggde man sanatoriet. Men när denna "utmärkta källa" skulle uppsökas, motsvarade den ej förväntningarna. Jag hoppas, att saken skall kunna ordnas. — Sanatoriet var för resten så nytt, att det luktade af fernissa och oljefärg, hvart vi kommo. Det hade invigts den 16 augusti och skulle besökas af patienter från de gamla hansestäderna. Det gör ett egendomligt intryck att se lybeckarne skicka sina patienter till Hartz och berlinarne anlägga sanatorier strax utanför Berlin.

Läkaren på Oderberg hade det vackra namnet *Oskar Liebe* (kärlek). I Tyskland får man ibland höra mycket underliga namn. En kompositör t. ex. heter "Waldteufel" (skogsdjäfvul), en berömd professor "Rindfleisch" (oxkött), och slut-

ligen finnes i Berlin ett särskildt register öfver alla "Schultzar" (fogdar) med sina variationer Schultz, Schultze o. s. v. Man påstår, att Schultzarne i Berlin uppgå till 100,000.

Ehuru Dr Liebe ännu ej varit en månad på platsen, hade han hunnit komma i fullständig brytning med ekonomiinspektorn på anstalten. Det är ej lätt för två viljor att regera en anstalt. Jag är vän af den "upplysta despotismen" inom anstalter. *En* skall regera, och han skall hafva stor makt men skall använda den väl; då går det bra. Om två eller flera viljor skola göra sig gällande vid en anstalt, går det snart sönder. Dr Liebe utbrast på tal om svårigheterna med sin inspektor: "Skall det här fortfara, så slår jag en spik i väggen och hänger mig på den," hvarmed jag naturligtvis förstod, att han menade, att han ämnade lägga in sin afskedsansökan. Det vore en förlust för Oderberg, ty Dr Liebe har redan gjort sig känd som en framstående författare på folksanatorieområdet. Men jag hoppas, att styrelsen i stället vidtager den enkla åtgärden att göra honom till inspektorns chef.

I Berlin dröjde jag öfver en dag, emedan en våldsam storm satte Östersjöns vågor i rörelse. Jag passade på och gjorde ett besök vid *Magda-*

lenastiftelsen vid Plötzersjön. Bland allt räddningsarbete torde väl det, som går ut på att rädda *fallna kvinnor* vara det svåraste och otacksammaste. Här om någonsin gäller det att använda de rätta metoderna och att ej låta sentimental hjärtnupenhet skena i väg med det praktiska förståndet. Om Berlins sedliga nöd har jag talat förut i det tredje kapitlet. Huru såg nu den plats ut, där man skulle fiska upp de skeppsbrutna och göra människor af dem igen? Jag stannade utanför en liten portvaktarestuga, blef insläppt af en diakonissa samt införd i hufvudbyggnaden, ett ganska oansenligt hus, och där föreställd för föreståndarinnan, fröken Koschkull. Det var en fin gammal dam, bortåt 70 år, iklädd diakonissans dräkt. Hon hade just i dagarne firat sitt 25-års jubileum och skulle snart lämna sin plats åt en annan. Frid och välvilja talade ur hennes ansikte. Med klarhet och noggrannhet besvarade hon mina frågor samt öfverlämnade mig sedan åt en ung diakonissa, som förde mig genom etablissementet. En ytterst långt drifven tarflighet rådde öfverallt. Stora bönsalen var dekorerad med de oundvikliga käjsareporträtterna i långa banor, hvarjämte käjsarinnan Augusta äfven hittat dit. Här och hvar ett porträtt af Luther och andra stormän. Sofrummen voro genom väggar, hvilka dock ej

räckte upp till taket, indelade i små hytter. Hvarje flicka instänges i sin hytt på kvällen, hvarefter hennes dörr tilläses. Det hela var ett, ehuru ofullständigt, försök att genomföra *egna sofrum.* Flickorna voro öfverallt i arbete och öfvervakade af diakonissor. Deras arbete består af tvätt med tillhörande sysslor äfvensom matlagning, handarbete m. m. *Tre år* skola de vistas inom anstalten. Vanligen tager man emot flickorna, när de äro 15, 16, 17 år gamla. Äro de för svåra, tager man maten ifrån dem och gifver dem arrest. Resultaten vid anstalten sägas ej vara ogynnsamma. Flickorna sågo muntra och glada ut, då de i samlad trupp kommo ned öfver gårdsplanen. Anstalten ledes i kristlig men strängt kyrklig riktning. I dess direktion sitta en massa förnämiteter. När jag besinnar, huru oerhörda ansträngningar i Berlin göras för att leda människor på förfall, synes mig Magdalenastiftelsen vid Plötzersee vara väl anspråkslös.

Jag beklagar lifligt, att jag ej under min vistelse i Köpenhamn på hemvägen hann besöka fröken *Tora Esches* hem vid *Lyngbyvei.* Vid en verksamhet sådan som denna är det framför allt nödvändigt att hafva en hängifven personlighet, som är själen i det hela. Magdalenasaken är ofantligt viktig för våra stora städer. I fröken *Esches* hem räddas 72 % af skyddslingarna.

När mina kvinnliga läsare besöka Köpenhamn, böra de ej försumma att besöka denna anstalt och från densamma hemta impulser och lärdomar för att en hvar på sin plats arbeta för de stackars flickornas räddning. Det är särskildt fyra städer i Sverige, där en sådan verksamhet är trängande nödvändig: Stockholm, Göteborg, Norrköping och Karlskrona. Som Magdalenastiftelsen vid Plötzersee ej kan anses vara någon mönsteranstalt, hvilket jag däremot från trovärdigt håll vet, att fröken Esches anstalt är, kan jag ej för denna gång vidare uppehålla mig vid detta viktiga ämne.

SEXTONDE KAPITLET.

"Kongens by". — En dag i det gamla Atén. — Hos pastor Dalhoff. — I Roeskilde. — Hemmet Sövang vid Kjöge. — Professor Nöldecke. — Hemmet Enkrateia.

K*öpenhamn*, "Kongens by", är för svensken en högst tilltalande stad, synnerligen då man återvänder från en resa från kontinenten. Redan känner man fläktar af hemmet slå sig till mötes, när man hör det mjuka danska språket och i stället för det sträfva tyska bemötandet från alla uniformerade personer förnimmer dansk gemytlighet och älskvärdhet. Emedan jag under hela denna resa egnat min tid åt att lära känna *människor* och *förhållanden* så

uteslutande, att jag haft föga tid att egna åt *muséer* och dylika märkvärdigheter, måste jag äfven i Köpenhamn för att vara min princip trogen använda tiden på ett genomgående praktiskt sätt. — Jag nämde ordet "märkvärdigheter". Huru olika te sig ej märkvärdigheterna på en plats för samtiden och för en eftervärld, som ser ett århundrade i en lidelsefri och lugn belysning. Antag, att vi en dag på 400-talet före Kristus kommit till *Aten* såsom främlingar för att bese märkvärdigheterna i de sköna konsternas hufvudstad! Vi träffa i herberget på en höflig värd, som efter att hafva förfriskat oss med sköna frukter och med vatten utblandat vår drufsaft samt gifvit oss vatten ur ett konstnärligt arbetadt kärl till tvagning af våra händer, tillönskar oss Pallas Atenes välsignelse för en kommande dag. Vi ställa till honom den frågan: "Hvad finns det för märkvärdigheter i Aten? Vi äro främlingar, som önska lära känna eder stad, och vi hafva hört, att här finnes mycket att se. Tala om för oss, hvad som är det allra märkvärdigaste." Utan tvifvel skulle vår artige värd svara: "Vet, o främling, att i Pallas Atenes stad har du att beundra gudinnans stora staty. Partenons tempel kan du ej heller med likgiltighet förbigå. Staden är för öfrigt full af konstverk. Men begif dig upp på Areopagen; där skall du få se och höra våra store talare i

folkförsamlingen. Slutligen bör du ej försumma att också åse vår ungdoms öfvande i pentatleton." — För *våra* blickar ter sig saken något annorlunda. Det fanns i Atén *en* märkvärdighet, som var större än *Praxiteles'* marmorstatyer och *Fidias'* målningar, märkvärdigare än Aténs berömda författning, än ungdomens fria lekar. Vi försätta oss i anden till Atén i sällskap med våra omtalade resenärer och försöka, om vi ej hafva bättre uppfattning än den hederlige värden. Under det vi gå framåt, få vi syn på en man, hvars hela yttre visar, att han egentligen, som han brukade säga om sig själf, var skapad till en fråssare, fastän han genom oaflåtlig självtukt emotstått en sådan utveckling. Hans näsa, böjd uppåt i båge, hans skalliga hjässa, hans isterbuk, det hela verkar allt annat än tilltalande. Men låtom oss lyssna till, hvad han har att förtälja! Han inlåter sig i samtal med några åsnedrifvare. En krets bildas omkring honom af landtmän, murare, slaktare, garfvare och dagdrifvare samt de nämnda åsnedrifvarne. Han gör dem några frågor. Med underbar människokännedom förstår han att fängsla deras intresse. Han besvarar deras frågor och tvingar dem att göra nya. På en kort stund har han låtit männen få se sin egen okunnighet i afseende på tillvarons hemlighet. Han har hos dem väckt längtan efter något bättre, efter att

blifva goda. Han har talat med dem om en osynlig, okänd Gud; han har med ett ord utfört ett värf, alldeles motsvarande det, som våra missionärer den dag, som i dag är, utföra på Kinas storstäders gator. Han har på ett sätt, som varit alldeles lämpadt efter åhörarnes ståndpunkt, talat med dem om Gud, om själens odödlighet, om plikten, om kärleken till nästan. Han har försökt lyfta upp dem, försökt gifva dem impulser. Allesammans gå, hvar och en åt sitt håll, de flesta allvarligt stämda. Några skratta dock, bland dem en bildskön, aristokratiskt blickande man, omgifven af en krets beundrare. Det är den store skådespelsförfattaren *Aristofanes*, hvilken hämtat ett nytt material till sitt giftiga skådespel "*Molnen*", där han från scenen obarmhärtigt förlöjligar Sokrates och hans reformsträfvanden. *Sokrates*, så är mannens namn. Oberömd, motsagd, lefde han sin tid fram i Atén. Han ansågs för en farlig man. Den tidens tidningar, d. v. s. teaterskådespelen, gjorde ned honom. Ehuru han gjorde godt emot alla, ådrog han sig till slut sina medborgares hat till sådan grad, att han anklagades för brott mot statens ordning, mot de gamla gudarne samt blef dömd till döden. Det förblindade folket lät sin störste välgörare tömma giftbägaren. Vi hafva i dag under vår vandring på Aténs kullar sett dess

största märkvärdighet, en man, hvars idéer, långt efter det Akropolis marmortempel fallit i ruiner, befruktat det filosofiska tänkandet, en man, som speciellt i Danmark och för det danska folket haft en stor betydelse därigenom, att han på en af dess störste söner, *Sören Kierkegaard*, utöfvade en så stor och väckande inflytelse. Kierkegaard var den danske Sokrates, äfven han oförstådd, motsagd, men efter sin död erkänd. Huru gärna skulle jag ej velat besöka hans graf och som en ringa gärd af tacksamhet för hvad jag af hans skrifter fått mottaga på densamma nedlägga en krans! Den sanna storheten i världen uppskattas sällan af sin samtid. Det nya väcker antingen fruktan eller åtlöje. Genom sin strid med det "konventionella", med vanan, med de s. k. nutidslärorna kommer det verkligt stora mer än en gång i en sådan opposition till det s. k. bestående, att det blir krig på knifven. Men när profeten en gång är död, då bygger man monument öfver honom. "I ären deras barn, som dräpten profeterna, och I uppbyggen deras grafvar", säger Jesus till sin tids judar. Mig synes, som vore världen full af människor, hvilka af allt hjärta å ena sidan slå ihjäl sin samtids profeter, å andra sidan ifrigt resa minnesmärken öfver förflutna tiders profeter.

* * *

Med dessa synpunkter gällde det för mig att taga reda på märkvärdigheterna i Köpenhamn, och så begaf jag mig åstad till *diakonissanstalten.* Man får resa långt utåt väster för att träffa på densamma, lyckligtvis på spårvagn. Efter ytterligare en kort promenad fick jag se anstaltens storartade röda murar. Jag önskade lära känna dess föreståndare, pastor *Dalhoff*, hvilken år 1889 företagit en likartad resa som den jag nu snart afslutat. En liten vänlig, med grönt bevuxen tegelbyggnad anvisades mig. — Jag ringer på, och här hafva vi pastorn; men så olik, mot hvad jag föreställt mig honom! Jag hade tänkt mig en stor, stark man, och här ser jag framför mig en liten vänlig pastor med ett något reserveradt väsende. När jag ser en tafla eller läser en bok, gör jag mig ofta ofrivilligt föreställning om, huru artisten eller författaren ser ut. Men det märkvärdiga är, att jag nästan alltid bildat mig en falsk föreställning och vanligen får säga till mig själf: "Nej, så hade jag icke tänkt mig honom!" Är det *denne* lille man, som är själen i den storartade danska diakonissanstalten och uti sällskapet för "Aedrueligheden fremme"? — Hos pastorn träffade jag en finsk diakonissfader, pastor *Olsoni*, från Helsingfors, en ännu ganska ung man. Och då vi slutligen erinrade oss, att unga fröken Dalhoff var förlofvad med en norsk

doktor Gullberg, matematiker, samt under några månaders vistelse i Norge denna sommar blifvit ganska "förnorskad", voro ju alla våra skandinaviska länder med luthersk tro ganska tillfredsställande representerade.

Till min innerliga glädje var pastorn frikostig på beröm öfver Sverige. Han omtalade, att han t. o. m. blifvit "medborgare i gamla Stockholm", och att i hans medborgarebref stod hvad Kristian Tyrann gjort. Han kände ganska noggrannt till svenska förhållanden. Såsom en man med vaken blick och ett varmt hjärta hade han iakttagit, att den hemska svordomseden i Sverige emellan hans båda besök minskats. Måtte han hafva rätt häri! Vi hade f. ö. så många beröringspunkter, att tiden förgick allt för hastigt. Klockan 12 middagen var pastorn vänlig nog att följa mig till järnvägsstationen. Därifrån startade vi till våra olika mål. Han skulle ut på en förrättning, och jag skulle till alkolistanstalten vid Sövang nära Kjöge.

I *Roeskilde* måste jag vänta några timmar på tåget, som gick till Kjöge. Jag använde tiden till att äta middag på ett värdshus i den lilla staden. Man sade mig, att där skulle finnas 6 à 7,000 människor. Det är möjligt, men nog hvilar denna stad på sina lagrar i idyllisk ro.

Där var för tillfället kreatursmarknad, och det hela påminte om en stor fridfull skånsk köping. Jag begärde att få min middag, och fick en fruktansvärdt stor portion rykande fårkött med potatis samt en stor glaskaraffin med brännvin. Den frodiga uppasserskan gapade af förvåning, då jag bad att få slippa brännvinet. Hon var tydligen van vid att till hvarenda spisande framsätta en dylik karaff. Detta danskarnes brännvinsdrickande hade f. ö. mött mig redan förut, då jag i Nestved skulle på resan från Gjedser till Köpenhamn hafva en liten "kurv" på konduktörens förslag. I denna lilla ståltrådskorg lågo fyra nästan mikroskopiska smörgåsar, en halfva "bayer" och en liten platt flaska bränvin. Det var efter mycket parlamenterande med konduktören, som jag fick brännvinet plus "bayern" ersatt med en flaska selters. Men en krona kostade kalaset mig ändå. Mina båda medresande, tvänne chokoladfabrikanter, förtärde med god smak allt, som fanns i deras korgar. Då nu Roeskildejungfrun bjöd mig sin slipade brännvinskaraff, var jag färdig att slunga densamma i golfvet för att komma i tidningen, ställa till skandal och väcka allmänhetens uppmärksamhet på det oefterrättliga i saken. Jag måste bekänna, att nattsvarta planer ofta röra sig i min själ att begå olagligheter, t. ex. slå sönder brännvinsfastager m. m. Men lyckligt-

vis segrar alltid den civiliserade medborgarens instinkter öfver vilden. Alltså undanbad jag mig på ett höfligt sätt otyget, men måste det oaktadt för min kötträtt med potatis betala en krona.

Om Roeskilde domkyrka vill jag blott anmärka, att den ej på långt när motsvarade mina förväntningar. Kung Christian den fjärdes grafkapell är ju öfvermåttan intressant. Men hvad är kung Christian mot vår Gustaf Adolf, hans samtida? Uti Fredrik den 6:tes grafkor läste jag på hans kista: "*Treu ist Wildpret*". Den beledsagande domkyrkovaktmästaren lämnade mig den upplysningen, att den tolkning, som stod i kyrkans beskrifning, är oriktig. Där står nämligen, att "Wildpret" är "namnet på konungens älsklingshund." Onekligen förefaller det eget,

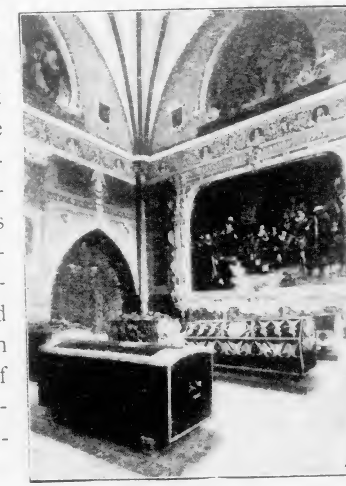

Fig. 24. **Christian IV:s grafkor i Roeskilde domkyrka.**

att en konung skulle på sin sarkofag låta inrista den intetsägande tanken, att hans hund var trogen. "Nej", sade vaktmästaren, "meningen är: Troheten är flyktig såsom villebrådet i skogen." Då emellertid en lärd historisk professor förfäktat den förra åsikten, fruktar jag, att vaktmästarens åsikt ej gillas af historieskrifvaren, ehuru den slog mycket an på mig.

Om alkoholisthemmet vid Sövang är ej mycket att säga, enär det i hufvudsak liknar de förut af mig beskrifna asylerna. Intressant för mig var att se Kjögebugten, där en gång vår tappre *Wrangel* blef dödsskjuten.

* * *

På återresan till Köpenhamn hade jag sällskap med en utomordentligt intressant herre, en 86-årig tysk professor *Nöldecke* från Schwerin, en vördnadsvärd hvithårig man med stor själsfriskhet, som ensam var på väg till släktingar i Köpenhamn. Med en långsam men ytterst markerad ton ingick han med mig i djupgående språkanalytiska funderingar. Han påvisade sammanhanget mellan för mig välbekanta ord i latinet och grekiskan samt för mig främmande ord i sanskrit. Han visade, hurusom med den olika formen uppfattningen skiftade. Han bekämpade

Jean Jacques Rousseau's sats: "människan är af naturen god". Nej, sade han, det är inte sannt. "*Rousseau* kände ej, att för att blifva god måste människan blifva född på nytt". Han talade om Gud och hans människoblifne Son. Han talade om kristendomen såsom den, som ensam kan tillfredsställa människoandens trängtan efter evigt lif. Om *Sokrates* talade han med den största vördnad och var just på väg att för mig utveckla den store grekens välkända system, refererande till de olika tolkningar, som *Plato* och *Xenofon* gifvit däraf. Korteligen, det var en högtidsstund att höra denne man, som med lika lätthet rörde sig i hvilken som hälst af mänsklighetens lifsfrågor, och som tydligen var en jätte i intelligens och lärdom. Jag kunde endast betyga honom min djupa tacksamhet och vördnad, ty emedan såsom *Cicero* säger: *Senectus est natura loquasior*, d. v. s. ålderdomen är af naturen tämligen talträngd, hade min 87-årige nye vän själf talat nästan hela tiden. Han underrättade mig om, att han kände, att han ej skulle hafva långt kvar här på jorden men detta med en sådan resignation och stilla frid, att man i sanning kunde tänka på den framlidne skalden *C. A. Kullbergs* sköna vers: "Hvar är den stad?" o. s. v. På Köpenhamns perrong omhändertogs han af en ståtlig dam, hvilken med förundran betraktade den böjde

gråhårsmannens ledsagare, hvilken höll honom under armen. Vi måste tyvärr skiljas. Man möter i bland själar af utomordentligt harmonisk läggning, till hvilka man känner sig oemotståndligt dragen, och så måste man genom omständigheternas makt åter genast slitas ifrån dem. Jag stöter stundom på dem i historien. Jag uppfångar glimtar ur deras tanke- och känslovärld, som låta mig förstå, att ett lif tillsammans med dem skulle varit en välgärning på samma gång som en fröjd. Detta säger mig, att det skall en gång stunda ett återseende och en samvaro, där näst den outsägliga fröjden att få lefva tillsammans med Gud det högsta fröjdeämnet skall vara att samlas med dem, som älska Gud och tjäna Gud.

SJUTTONDE KAPITLET.

Enkrateia. — Åter i Sverige. — Bland pickelhufvor. — Kungajubileet.

Pastorerna *Dalhoff*, *Olsoni* och jag rullade påföljande morgon i en droska åstad till Lyngbyvejen norr om Köpenhamn för att besöka hemmet *Enkrateia*. Jag har läst en berättelse om en man, som utan resultat for omkring hela världen för att finna lyckan. Till slut hittade han henne: hon satt på hans egen tröskel. Underligt kändes det för mig, när jag efter några timmar lämnade Enkrateia, att hafva det medvetandet, att af alla de anstalter, för hvilkas skull jag flackat öfver halfva Europa, var Enkrateia utan tvifvel den bästa. Detta beror ej på anordningarnas dyrbarhet, ej på anstaltens ål-

der — den är blott ett år gammal — det beror helt enkelt på den ledande själen inom anstalten, hvilken i detta fall besynnerligt nog är en kvinna, *fru Simoni*. Sannt evangelisk, lycklig i Herren, med trosfrimodighet och segervisshet arbetar hon oförtrutet. Som en bildad dam har hon lätt att sätta sig i respekt hos sina herrar. Jag måste förbigå mycket, som jag upplefde på Enkrateia men vill tillråda dem af mina svenska vänner, som komma till Köpenhamn, att ej försumma ett besök därute. De skola lära mer af hvad de få se i fru Simonis hem än af Thorwaldsens marmorbilder.

* * *

Så ofta har det blifvit beskrifvet, huru det känns att åter sätta foten på fosterjorden, att ämnet är trivialt. Men dock måste jag dröja något vid denna del af min resa. Jag hörde en gång en af mina vänner säga: "Det är så roligt att resa utrikes för att få upplefva den stunden, då man kommer hem och känner, huru mycket man älskar fosterlandet."

I *Malmö* föllo mina ögon på pickelhufvorna. Den preussiska pickelhufvan eröfrar Sverige genom våra poliskonstaplar. Jag kan ej begripa, att svenske män kunnat komma på en så förvänd idé som att kläda sina konstaplar i ett så afsky-

värdt plagg. Danskarne påstå också, att "Stockholm är förtyskadt", tack vare polisens pickelhufvor. Detta ohyggliga preussiska plagg, som om vintern är för kallt och då måste ersättas af pälsmössa och om sommaren är obekvämt och tungt, och som saknar hvarje spår af historiskt berättigande, tål jag ej, och jag ställer till alla dem det vederbör en vördsam uppmaning att släppa pickelhufvorna och att inrätta en annan hufvudbonad för våra poliser. Med pickelhufvan följer så mycket annat, som luktar och smakar af "Preusserthum."

Men den lilla misstämningen, som pickelhufvan väcker hos mig, försvinner snart. Jag tröstar mig med, att då den nya eller rättare gamla svenska anden uppväckt en verklig nationell rörelse i Sverige, skall pickelhufvan snart bort. Och så ser jag mig omkring i staden och sitter inom kort på tåget, som går mot hemmet. Skall jag försöka att sammanfatta mina känslor, då jag åter var i mitt fosterland i några få ord: "Hvilket stort land, hvad utsträckningen angår! Hvilka utvecklingsmöjligheter! Huru mycket folk vi ännu kunna herbergera", — det var, hvad jag tänkte, när jag såg min gamla födelsebygd, Småland, ila förbi mina ögon, — "när den dag kommer, då vi lära oss att taga vara på jordbitarne och ej sammanpacka oss i städerna." Och

jag såg nu blott den måhända fattigaste delen af södra Sverige. O, hvilket skönt land! Hvad jag i Tyskland saknade, var *sjöar*. Dess floder behaga mig ej. Men här reser jag förbi den ena sjön efter den andra; björkarne stå hvita, stugorna lysa röda, och fattiga svenska barn springa barfota och bjuda ut äpplen. Här och hvar mellan bergsknallarne och inne i skogarna lysa små stugufönster. Alla människor tala *svenska*, och en högtidsstämning ligger, så tycker jag, öfver hela tåget. Utställningen i Stockholm har lyckats. Kungajubileet "ligger i luften." De medresande hafva jubileumstidningar och jubileumsböcker. I Nässjö trängas människorna kring kvällsmatsbordet, och där får jag omigen lära mig att skilja mellan de små 25:öringarne och 10:öringarna, som äro så opraktiska och så trefliga ändå, därför att de äro svenska. Där får jag se officerare hemkommande från sin fältmanöver i Dalarne, utan ett spår af dryghet, välvilliga och eleganta. Intrycken storma in öfver själen. Jag får tag i en Sigurds Smålandspost och läser en öfversättning från en tysk reseskildrare, hvaruti han i de mest superlativa uttryck upphöjer Sverige. Jag ser fullt med folk, som gå med "blå bandet" i knapphålet. Jag kommer till Stockholm och lägger nu först märke till vår hufvudstads öfverlägsna skönhet och mönstergilla snygghet. Jag

har fått liksom en skärpt blick för den svenska kvinnans behag och den svenske mannens värdighet och kraft. Återseendet med min familj kan jag ej skildra. Då man länge väntat efter en sak, tyckas stundom alla känselnerver vara något förlamade, så att man behöfver tid på sig för att riktigt uppfatta hvad man känner.

Jag är nu hemma! Min hustru, mina fem "kullor" och mina båda pojkar, alla äro bevarade. På Eolshäll står det väl till. Lungsotssanatoriefrågan har skridit framåt. Kungajubiléet är nära förestående. Min gamla moder Sverige skall fira en stor fest, och jag känner mig lycklig att få vara med i densamma. Liksom man i hedenhös, när löftets galt frambars, lofvade att under det kommande året uträtta något storverk, så känner jag min själ fylld af den önskan att till Sverige och Sveriges folk återbetala något af den stora tacksamhetsskuld, hvaruti jag häftar till detta sköna land och till dess härliga folk.

Fig. 25. **Eolshäll.**